

VAST VASTENSA

Opas romanien kanssa työskenteleville sosiaalialan ammattilaisille

VAST VASTENSA

Opas romanien kanssa työskenteleville sosiaalialan ammattilaisille

Kaupungissamme on romaneja, jotka voivat hyvin ja selviytyvät arjessa. Sosiaalitoimiston näkökulmasta huolta aiheuttaa se romanien ryhmä, joka ei tule autetuksi pitkästä asiakkuudesta huolimatta. Näiden romanien osalta erityiset sosiaaliset ongelmat ja arjen vaikeudet liittyvät usein asumisongelmiin (kuten toistuva asunnottomuus, hädät, maksamattomat vuokrat ja häiriökäyttäytyminen) sekä taloudenhallinnan ongelmiin. Joissakin tapauksissa ongelmia aiheuttavat myös päihteet, väkivalta ja rikollinen elämäntapa.

Perinteinen sosiaalitoimistossa tapahtuva viranomaistyö ei riitä moniongelmaisten asiakkaiden elämäntilanteen kohentamiseksi. Sosiaalitoimen haasteena, nyt ja tulevaisuudessa, on kehittää uusia työmuotoja ja parempaa vuorovaikutusta asiakkaiden auttamiseksi. Tehostimme romanien kanssa tehtävää sosiaalityötä syksyllä 2006 sisäisellä kehittämishankkeella.

Hanke piti sisällään sosiaalityöntekijä-ohjaaja -työparityöskentelyn, viranhaltijoiden erikoiskouluttamisen (TuRom-koulutus), tämän romanisosiaalityön käsikirjan laatimisen sekä henkilöstön koulutuksen vuonna 2007. Tavoitteenamme on lisätä sosiaalialan ammattilaisten tietoutta ja ymmärrystä romanikulttuurista, helpottaa työskentelyä romaniasiakkaiden kanssa ja romanien näkökulmasta helpottaa asiointia sosiaalitoimessa.

Jatkossa kehitämme romanien ja sosiaalitoimen välistä yhteistyötä säännöllisten tapaamisten ja keskinäisen vuoropuhelun avulla. Suurkiitos kaikille hankkeeseen osallistuneille tahoille!

*Sirpa Kansanaho
Vs. johtava sosiaalityöntekijä
Sosiaalinen tuki
Oulun kaupunki*

Työryhmä

Tämä opas on tehty Oulun kaupungin sosiaalisen ja taloudellisen tuen tulosityksikössä syntyneen tarpeen pohjalta. Opas on tarkoitettu erityisesti sosiaalityön avuksi, mutta soveltuu kaikille romanien kanssa työskenteleville. Asumisneuvoja Katri Luttinen on työstänyt kirjan yhteistyössä asumisneuvoja Jaana Paskan ja Ammattiopisto Luovin (ent. Merikosken ammatillinen koulutuskeskus) hallinnoiman Ovet auki -projektin työntekijöiden Marjukka Liepisen, Leif Lindbergin, Henry Lindgrenin, Heini Järvenpään, Eeva-Liisa Pääkkösen ja Maria Vihtkarin, sekä Oulun lääninhallituksen romaniasian suunnittelijan Henna Hutun kanssa. Lisäksi oppaaseen on saatu näkökulmia ja arjen kokemuksia romanikulttuurinvälittäjiltä.

Idea tämän oppaan laatimiseen on syntynyt Pohjois-Suomen romanien parissa työskentelevien työntekijöiden käytännön tarpeista. Oppaan kirjoittanut työryhmä haluaa lukijoiden huomioivan sen, että myös romaniperheiden, sukujen ja eri alueiden romaniyhteisöjen tapakulttuureissa on paljon eroja.

YLEISTÄ.....8

Historiaa..... 9

Kieli.....14

Tilanne eri maissa.....18

YLEISTÄ

- Romanit ovat suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluva etninen vähemmistöryhmä, jolla on oma kieli, omaleimainen tapaperinne ja kulttuuri.
- Sana romani tulee kansainvälisen romani-kielen sanasta rom, ihminen. Suomen romaniheimo on nimeltään kaaleet.
- Romaneilla, kuten saamelaisillakin, on oma lippu. Lipussa sininen yläosa kuvastaa taivasta ja vihreä alaosa maata. Keskellä oleva punertava kärrynpyörä symboloi kiertävää elämäntapaa ja Intian punertavaa maaperää ja sen puolat suurimpia romaniheimoja, joista yksi on Suomen kaaleet.
- Romanien kansallislaulu on Gelem Gelem (Kuljen kuljen). Kansainvälistä romanipäivää vietetään 8. huhtikuuta.
- Koko maailmassa arvioidaan olevan noin 20 miljoonaa romania, joista Euroopassa elää noin 10 – 15 miljoonaa.

- Aiemmin romaneita kutsuttiin yleisesti mustalaisiksi, mutta tätä nimitystä ei ole sopivaa enää käyttää, koska sillä on negatiivisia mielleyhtymiä ja sitä on käytetty haukkumanimenä.
 - Romanit voivat itse puhutella toisiaan esimerkiksi mustalaisiksi tai kaaleiksi, mutta viranomaisen tulee käyttää nimitystä romani, jotta ei loukkaa asiakasta.
 - Puhuttaessa eri kulttuureista voi neutraalisti käyttää esimerkiksi nimitystä romanit ja valtaväestö.
-
- Suomessa on noin 10 000 romania ja lisäksi Ruotsissa asuu Suomen romaniväestöstä 3 000 – 4 000 henkeä.
 - Romanit ovat Suomen kansalaisia, ja heillä on samat oikeudet ja velvollisuudet kuin valtaväestöllä.
 - Romaniväestö Suomessa on keskittynyt Uudenmaan lääniin ja suurimpiin kaupunkeihin.
 - Pohjois-Suomessa asuu romaneja noin 1000, joista Oulun seudulla asuu noin 500.

HISTORIAA

- Jotta voisi ymmärtää romanien nykytilannetta, on tärkeää tuntea heidän menneisyytään.
- Romanien historia on osin vielä hämärän peitossa. Heistä on kirjoitettu paljon, mutta varmaa tietoa heidän historiastaan ja elämästään ei aiemmin juuri ole ollut.
- Kielitieteeseen perustuvien teorioiden mukaan romanit ovat lähtöisin Intiasta. Tämä teoria pystyttiin vihdoin todistamaan aukottomasti geenitutkimuksen avulla vuonna 2004.
- Romanit lähtivät Intiasta kohti Eurooppaa vuosien 300–1000 tienoilla. Merkittävimpana maastamuuton syynä on pidetty alueella käytyjä sotia, luonnonkatastrofeja ja kastittomuutta. Maahan tunkeutuneet valloittajat ja ihmiskaappaajat pakottivat romanit etsimään rauhallisempia asuma-alueita.
- Suomeen romanit saapuivat Ruotsin kautta 1500-luvulla. Romaneita on tullut Suomeen myös Baltian maiden ja Venäjän kautta.

Englannin kielen romania tarkoittava, nykyään loukkaavaksi koettu termi 'Gypsy' (kr. 'Aigyptoi'), juontaa juurensa legendasta, jonka mukaan romanit ovat lähteneet liikkeelle Egyptistä. Heidät karkotettiin rangaistuksena Jeesus-lapsen suojelemisesta ja piilottelusta. Viimeaikainen geenitutkimus on kuitenkin todistanut oikeiksi kielitieteelliset teoriat, joiden mukaan kaikkien romanikansojen juuret ovat yli tuhannen vuoden ja jopa neljänkymmenen sukupolven takana Intiassa, pienessä, jopa vain alle tuhannen ihmisen alkuyhteisössä. Tutkijat saivat vahvistuksen yli kymmenen vuotta kestäneelle tutkimukselleen havaittuaan, että eri maiden ja sukujen romanien parissa esiintyy keskenään samanlaisia geneettisiä poikkeamia. Sama ilmiö esiintyy myös muiden pienistä kantaheimoista kehittyneiden ihmisryhmien, kuten Kanadan quebeckiläisten, Ashkenazi-juutalaisten ja Suomen valtaväestönkin, keskuudessa.

Lisätietoa romaneista ja geenitutkimuksesta:

- www.abc.net.au/science/news/stories/s1191889.htm
- en.wikipedia.org/wiki/Roma_people

- **1500** Saapuminen Suomeen
- **1600-1970** Sulauttamisyritykset
- **1917** Suomen kansalaisiksi

- **1995** Perusoikeusuudistus
- **2004** Yhdenvertaisuuslaki
- **2007** Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuosi

HISTORIAA

- Monessa maassa tulokkaat joutuivat kokemaan vainoja. Myös Suomessa romanit julistettiin lainsuojattomiksi. Heiltä muun muassa evättiin kirkolliset toimitukset ja sairaanhoidon palvelut. Vuonna 1637 tuli voimaan niin sanottu hirttolaki, joka antoi luvan tappaa maassa tavatut romanit. Laki oli voimassa vuoteen 1748 asti. Julmuuksista huolimatta romanien määrä Suomessa kasvoi jatkuvasti, sillä maatarjosi elinmahdollisuudet harvan asutuksensa ja suojaavien metsiensä ansiosta.
- Venäjän vallan aikana 1800-luvulla otettiin tavoitteeksi sulauttaa romanit yhteiskuntaamme esimerkiksi ottamalla lapsia perusteettomasti huostaan ja sijoittamalla heitä lastenkoteihin ja koulukoteihin. Heidän ei myöskään

annettu pitää yhteyttä omaan sukuunsa eikä noudattaa perinteitään ja tapojaan.

- 1900-luvun alussa romanilapsia laitettiin myös huutolaisiksi ja työmaille pelkän etnisen taustansa perusteella.
- Romanien sulauttamispyrkimys oli vallassa aina 1970-luvulle saakka. Tämä on muokannut romanien ennakkoluuloja suomalaisia kohtaan. Näiltä ajoilta juontaakin juurensa sanonta: "jos et ole kiltisti tulee valkolainen ja vie sinut". Osittain tämän vuoksi vanhempi sukupolvi pelkää edelleen viranomaisia ja erityisesti lastensuojelun työntekijöitä. Heillä on pelko siitä, että jos he kertovat huolistaan tai vaikeuksistaan, viranomaiset vievät heidän lapsensa.

Karkoitettuja suomalaisia romaneja Siperiassa autonomian aikaan

Luettelo Siperiaan karkotetuista rikollisista ja irtolaisista autonomian aikana perustuu filosofian tohtori Alpo Juntusen väitöskirjan tutkimuskortistoon.

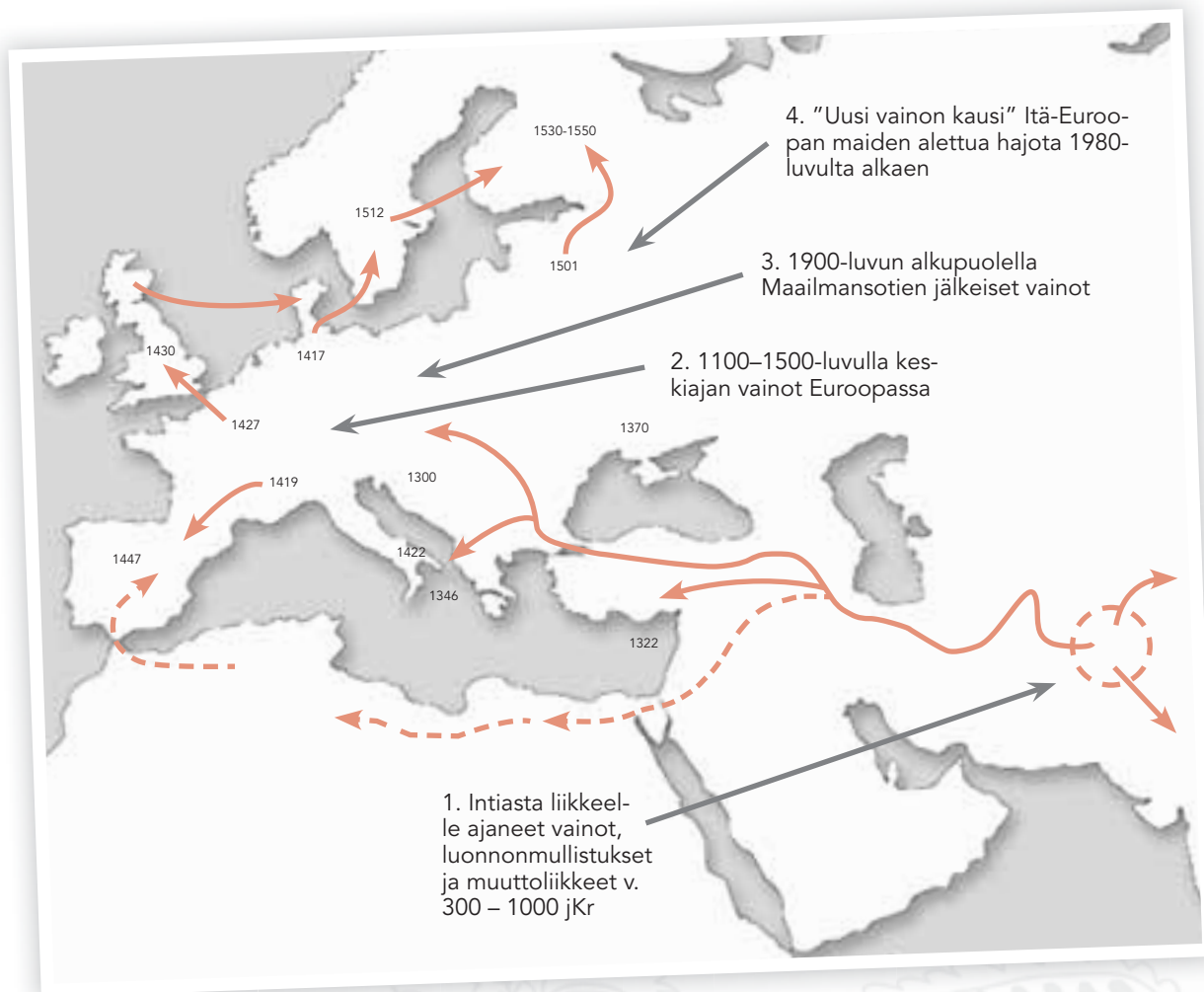
Lindgren Elisabeth Henrikintytär Turku
Sen. oik.os. 1852 Da 53; Muurarinkisällinleski; Tuomittu 3-kertaisesta irtolaisuudesta 2 vuodeksi kehruuhuon.; Anoi päästä siirtol. Sip. ja suostuttiin; KKK 39/1852; Ilm. Viip. läh. marrask. 1852.

Lindgren Gustaf Adolf
Uudenmaan lääni. Ikä: 28
Sen. oik.os. 1861 Da 69; Tuomittu 3-kertaisesta varkaudesta eliniäksi Viaporiin 1857;

VSv 1861/273 (684, 485); KKK 7/1858; Ilm. Viip. läh. 18./30.11.61; Tehnyt anomuksen päästä siirtolaiseksi Sip. ja sen. katsoo, ettei ole mitään syytä olla päästämättä häntä sinne, H:ki 12.4.1861; Mvs. esitti asian keisarille, joka hyväksyi sen 26.6./8.7.1861; 1863 Ad pag 432; Jenisei 63 I; Minusinkin alueen _u_enskin kunnassa 8.4.63-.

Lindström Johanna
Sen. oik.os. 1886 Da 118; Tuomittu irtolaisuudesta H:linnan ojen.lait.; VSV 1886/220 (294, 181); Tehnyt anomuksen päästä Sip. ja sen. suostui, H:ki 28.1.1886; Mvs ilmoitti keis. hyväk. 21.2./5.3.1886; 220-1886.

ROMANIEEN VAELLUKSET JA VAINON KAUKET

1900-luvulla kiertolaisuus lopulta kriminalisoitiin Suomessa lailla ja romanien siirtämistä pakkotyöhön lisättiin, usein määrittelemättömäksi ajaksi. Tätä jatkui aina 50-luvulle saakka, ja siirrot koskivat romaneja, joilla ei ollut osoittaa vakinaista osoitetta. Perheet hajotettiin ja usein lapset erotettiin äideistään ja vietiin lastensuojelulaitoksiin. Miehet laitettiin

pakkotyöhön Viaporin linnanrakennustöihin tai metsätöihin, ja naisia vietiin Turkuun keuruhuoneelle ja Hämeenlinnan vankilaan. Osa eli vankeuteen unohdettuna vuosia, ja naiset synnyttivät lapsia jotka joutuivat varttumaan vankeudessa. Palkkana pakkotyöstään romanit saivat vain tahdonvastaisen yösjän, ruoan ja vaatteet ylleen.

HISTORIAA

- Yhteiskuntamme on suhtautunut romaneihin hyvin kielteisesti aina viime vuosikymmenille saakka. Kontaktit romanien ja pääväestön välillä rajoittuivat usein kaupankäyntiin.
- Vuonna 1901 perustettiin mustalaiskomitea (nk. Wallen komitea). Sen tehtävänä oli selvittää, kuinka romanit saadaan sulautettua valtaväestöön esimerkiksi huostaanottojen avulla.
- Suomen itsenäistyttyä vuonna 1917, kaikki Suomessa asuvat kansalaisryhmät saivat Suomen kansalaisuuden. Tämä paransi romanien yhteiskunnallista asemaa.
- Romanien suomalaista identiteettiä ja yhteenkuuluvuutta lujitti heidän vahva osallistumisensa toiseen maailmansotaan. Edelleen he ovat Suomen kansalaisina asevelvollisia ja suorittavat armeijan.

- Romanien asema Suomen kansalaisina on helpottunut turvapaikan hakijoiden tultua Suomeen. Romaneita on alettu pitää enemmän oman maamme kansalaisina, koska he ovat sopeutuneet suomalaiseen kulttuuriin ja puhuvat suomea.
- Arvot muuttuvat paljon hitaammin kuin yhteiskunnalliset olot. Romanikulttuurissa on paljon vanhoja suomalaisia arvoja ja tapoja. Toisaalta romaneilla on yhteisiä piirteitä maahanmuuttajien kanssa, jotka yrittävät sopeutua ja löytää paikkansa yhteiskunnassamme. Romaneilla onkin vahvuuksia monikulttuuriin työhön esimerkiksi maahanmuuttajien parissa.
- Suomessa tehtiin vuonna 1995 perusoikeusuudistus, joka turvasi lainsäädännöllä romaniväestön aseman Suomen kansallisenä vähemmistönä ja määritteli heidän oikeutensa oman kielen ja kulttuurin kehittämiseen.

- Työministeriön yhteyteen on perustettu vähemmistövaltuutetun virka vuonna 2002. Valtuutetun tehtävänä on edistää etnisiä suhteita sekä seurata vähemmistöjen asemaa ja oikeuksia.
- Vuonna 2004 astui voimaan yhdenvertaisuuslaki joka paransi vähemmistöjen oikeudellista asemaa.
- Vuonna 2007 on asetettu työryhmä arvioimaan yhdenvertaisuuslain toimivuutta ja tekemään muutos- ja kehittämistyötä.

2. maailmansodan aikana yksi kolmasosa Euroopan romaneista (arviolta 6 000 000–1 000 000) tapettiin natsileireissä.

Tarina kertoo, että Marsalkka Mannerheim, Tasavallan presidentti Risto Ryti ja Aadolf Hitler neuvottelivat Mannerheimin syntymäpäivänä 4.6.1942 Mannerheimin salonkivaunussa Suomen juutalaisten ja romanien luovuttamisesta

Saksaan natsien puhdistusleireille. Hitler tarjosi yhden saksanmarkan kustakin romanista. Mannerheim ei kuitenkaan luovuttanut Suomen romaneja, koska heidän panoksensa Suomen rintamalla oli tärkeä. Sodan aikana ei lähetetty yhtään ainoaa Suomen romanian keskitysleireille.

Juliste mainostaa orjahuutokauppaa Wallachiassa Romaniassa: "Myytävänä laatuerä mustalaisorjia, myytäväksi pyhän Eliaksen luostarin huutokaupassa, 8.5.1852, sisältäen 18 miestä, 10 poikaa, 7 naista ja 3 tyttöä, priimakunnossa."

Lisätietoa historiasta:

Suomen romanit – Finitiko Romaseele. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Sotien ja rauhan tutkimuskeskus. <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/romanit.htm>. 2000.

- Romanikieli eli romkieli kuuluu indoarjalaiseen kieliperheeseen, ja se on läheistä sukua Sanskritille ja Hindille.
- Romanikieleen on kehittynyt eri maissa erilaisia murteita, joiden sanasto ja rakenne ovat saaneet vaikutteita paikallisen valtaväestön kielestä. Euroopassa asuvat romanit pystyvät kuitenkin kommunikoimaan keskenään yhteisellä äidinkielellään.
- Suomessa romanit ovat säilyttäneet oman kielensä suomen kielen rinnalla vuosisatojen ajan.
- Romanikieli on siirtynyt sukupolvelta toiselle puheen ja tarinoiden avulla. Suomessa romanikielen kirjallinen perinne on nuorta, sillä kirjoitettua romanikieltä on alettu tuottaa vasta viime vuosina. Kun romanikieli oli yleisesti käytössä, luku- ja kirjoitustaito ei ollut välttämättömyys.

Suullisen perimätiedon mukaan Afganistanista on löydetty erillään oleva kylä, jonka kaikki asukkaat puhuivat vierasta kieltä, joka osoittautui romanikieleksi. Intian valloittajat olivat aikoinaan kaapanneet kokonaisen kylän ja vieneet heidät Afganistaniin orjiksi. Orjuuden päätyttyä romanit olivat muodostaneet oman kyläyhteisön ja säilyttäneet oman kielensä.

Kirjailija Roger Moreau on tutkinut romanien alkuheimon mahdollista vaellusta Afganistanin kautta. Noin 800-luvulta jKr. alkaen muslimivalloittajat kulkivat sotaretkillään Kaakkois-Aasiassa ja kuljettivat yli kolmen vuosisadan ajan ryöstösaalista Intialaisten orjien avulla takaisin länteen. Valloittajien reitti kulki Poh-

Vast vastensa = Käsi kädessä

Romani = Ihminen

Kaalo = Romanimies

Kaajo/Kaavo = Mies, joka ei ole romani

Gaaji/Kaaji/Kääji = Nainen, joka ei ole romani, esimerkiksi naispuolinen viranomainen

Mennään minun mökille = myös:
mennään minun kotiini

Noutakaa lapset tänne huomiseksi =
Tuokaa lapset aamulla tänne

Hän iinaa mua = Hän on inhottava
minua kohtaan

jois-Afganistanin halki. Reitin varrella, hiukan Ghaznin kaupungista länteen, sijaitsee laaja, korkeiden itäpuolisten vuorten ympäröimä aavikko, kuin luonnon muovaama vankila näille orjille. Paikkaa kutsuttiin nimellä Dasht I Nawar, Mustalaisten aavikko. Intian kukistuttua vuonna 1192 jKr. aavikkovankilan riutuneille orjille ei ollut enää käyttöä. Koska he eivät voineet palata sotien myllertämään kotimaahansa, he lähtivät ainoaan mahdolliseen suuntaan – kohti länttä. Afganistanissa on yhä sinne aikanaan sotimaan tai orjiksi joutuneiden romanien jälkeläisiä, ja monet paikallismurteet ovatkin sukua romanikielille.

(Moreaun haastattelu osoitteessa:
www.abc.net.au/rn/science/ockham/stories/s248265.htm)

Oulussa on perustettu ensimmäisenä Pohjois-Suomessa päiväko-
ti-ikäisten romanilasten kerho Kurros (kärrynpyörä) vuoden 2007
alussa. Kerho on suunnattu 3-6-vuotiaille lapsille, ja siellä opetellaan
leikin lomassa romanikieltä. (Tarkempia tietoja oppaassa osion viisi
lopussa.)

KIELI

- Romaniyhteisön muututtua hajanaisemmaksi nuoremman sukupolven romanikielen taito on heikentynyt huomattavasti.
- Romanikieltä ei enää käytetä yleisesti romaniyhteisön sisäisenä kielenä kuten aikaisemmin. Perheissä puhutaan usein romanikieltä ja suomea sekaisin, joka saattaa johtaa "puolikielisyteen", jolloin romanit eivät hallitse kumpaakaan kieltä täydellisesti. Valtaosa Suomen romaneista kuitenkin ymmärtää puhuttua romanikieltä, vaikka käyttäekin pääasiallisena puhekielenään suomea.
- Suomen valtio alkoi tukea romanikulttuurin ja -kielen opetusta 1980-luvulla.
- Peruskouluissa on tarjottu romanikielen opetusta vuodesta 1989 alkaen. Tuolloin myös muun muassa Opetushallitus on alkanut tuottaa romanikielistä materiaalia romaneille.
- Romanikielen opettajan koulutusta on kehitetty.
- Käytännössä kuitenkin vain murto-osa oppilaista saa romanikielen opetusta, vaikka opetuksen antaminen sitä haluaville romanilapsille on turvattu laissa.
- Romanikielistä kirjallisuutta ja opetusmateriaalia on kuitenkin saatavilla, kuten esimerkiksi lapsille tarkoitettu romanikielen aapinen, Romani tsimbako drom, ja työkirja Romani tsimbako buttiako liin.

läkäs romaninainen pyysi tuttaansa mukaansa asuntotoimistoon etsimään itselleen asuntoa. Asuntotoimistossa häntä ohjattiin katsomaan kansioista alueita, joista haluaa hakea asuntoa. Kansioon oli koottu eri asuntotyyppien kustannusvertailuja ja varustelutasovertailuja. Suurin osa tiedoista oli esitetty graafisessa muodossa pylväs- ja viivadiagrammeina sekä monimutkaisina taulukoina. Hetken kansiota selattuaan asiakkaat poistuivat toimistosta päättään pyöritellen.

Romanilehtiä:

- "Romano Boodos" (Romano missio)
- "Latšo Diives" (Opetushallitus, romaniväestön koulutusyksikkö)
- "Elämä ja valo" (Romanilähetysyhdistys Elämä ja Valo ry)
- "Zirikli" (Suomen Romaniyhdistys Ry)

- Vanhempi romanisukupolvi on heikommin koulutettua, ja iäkkäämmät romanit ovat usein osittain kirjoitus- ja lukutaidottomia.
- Etenkään vanhemmat romanit eivät usein hallitse täydellisesti romanikieltä eivätkä suomea.
- Romaneilla on usein vaikeuksia asioida kirjallisesti ja täyttää hakemuksia, koska heillä on puutteita luku- ja kirjoitustaidossa. Työntekijän on hyvä ottaa se huomioon ja puheeksi, koska romanit eivät useinkaan itse tuo sitä esiin. Ohjauksella ja ensimmäisten hakemusten yhdessä täyttämällä on suuri merkitys, jotta asiointi sujuisi myös kirjallisesti.
- Vuonna 1998 Suomi on nimennyt romanikielen ei-alueelliseksi vähemmistökieleksi ja näin vahvistanut romanikielen asemaa.

Romaniasiain neuvottelukunnan vuosittain jakama Paarkiba-tunnustus romanien asemaa, kieltä ja kulttuuria merkittävästi ja innovatiivisesti edistävälle henkilölle, taholle tai organisaatiolle myönnettiin Viljo Koivistolle 2007. Hän on kääntänyt hengellisiä lauluja ja Johanneksen evankeliumin romaninkielelle, laatinut oppimateriaalia romanikielen opiskelua varten sekä laatinut suomi-romani ja suomi-romani-englanti sanakirjat.

Jos romaniasiakas on tottumaton kirjalliseen tuottamiseen, asioita voi olla vaikea ilmaista paperilla. Tämän vuoksi romanit usein toivovatkin saavansa henkilökohtaisen asiointiajan, etenkin jos selvitettäviä asioita on paljon. Monet romanit ovat taitavia tulkitsemaan ihmisten eleitä ja asioivat mielellään henkilökohtaisesti, jotta voivat varmistua siitä, että heidän viestinsä menee perille ja ymmärretään oikein.

Asiakkaan kanssa kannattaa aluksi täyttää yhdessä hakemuksia ja hienovaraisesti kysellä osaako asiakas täyttää hakemuksen ja ymmärtääkö hän kaikki kysytyt asiat. Usein tässä vaiheessa voi käydä ilmi, että asiakas ei ymmärrä täysin viranomaiskielelle muotoiltuja kysymyksiä. Hyvä käytäntö on esimerkiksi se, että aluksi täytetään huolellisesti hakemus yhdessä ja otetaan siitä kopio asiakkaalle avuksi seuraavan hakemuksen täyttämiseen. Yksinkertainen kirjallinen ohje hakemuksen täyttämiseen voisi myös auttaa asiakkaita täyttämään papereita ja hakemuksia itsenäisesti.

Viranomaisten tekemät päätökset ovat myös vaikealukuisia henkilöille, jotka eivät niitä usein näe. Olisi hyvä käydä päätös ja sen keskeisimmät asiat suullisesti läpi asiakkaan kanssa ja varmistaa, että hän ymmärtää päätöksen ja sen kuinka hänen tulee jatkossa toimia. Päätöksestä voisi esimerkiksi korostaa tärkeimmät kohdat, jotta ne tulevat varmasti asiakkaan tietoon.

Työntekijän kannattaa välttää viranomaiskieltä ja hankalien käsitteiden käyttöä. Vaikeat käsitteet, kuten normi, perusosa, ensisijainen etuus, viimesijainen etuus, elatusvelvollisuus tai perintäpäätös, kannattaa avata asiakkaalle. Havainnollistavat esimerkit toimivat hyvin.

ROMANIEN TILANNE MUUALLA EUROOPASSA

- Romanit muodostavat yhden Euroopan suurimmista etnisistä vähemmistöryhmistä ja ovat ryhmänä erittäin alttiina stereotyyppioille ja syrjinnälle.
- Romanien huono asema ja diskriminaatio Euroopassa on dokumentoitu tosiasia, ja tilannetta ratkaisemaan on laadittu useita strategioita. Nyt tarvitaan enemmän paikallistason konkreettista toimintaa, jotta päästäisiin vaikuttamaan syvälle juurtuneisiin negatiivisiin stereotyyppioihin ja ennakkoluuloihin.
- Taustalla on historiallisia syitä, kuten esimerkiksi se, että osa romaneista orjuutettiin pian Eurooppaan saapumisensa jälkeen esimerkiksi kaivoksille. Orjuutus jatkui erityisesti Itä-Euroopassa aina 1800-luvun loppupuolelle saakka. Romaneilla ei ollut mitään oikeuksia oman elämänsä suhteen. Heille myös maksettiin pitkään muita huonompaa palkkaa. Osa lapsista ei päässyt lainkaan kouluun ja osa lai-

tettiin erityiskouluihin ja kehitysvammaisten kouluihin.

- EU:n uusien, itäisten jäsenmaiden romanien tilanne on hälyttävä. Useissa maissa romaneille ei valtioiden itsenäistymisen myötä ole myönnetty kansalaisoikeuksia.
- Vuosi 2007 on Euroopan yhdenvertaisten mahdollisuuksien teemavuosi.
- Tammikuussa 2007 julkaistun Eurobarometri-tutkimuksen mukaan 77 % eurooppalaisista uskoo, että ihminen on yhteiskunnallisesti huonommassa asemassa, jos hän on romani.
- Romanien työttömyysaste on useissa Euroopan maissa 70–90 %. EU:n syrjinnänvastainen laki mahdollistaa kohdennetut työllistämisen- ja koulutuskampanjat. Tällaisia kampanjoita tarvitaan lisää romanien tilanteen parantamiseksi.

Toukokuussa 1936 ennen Berliinin Olympialaisia järjestettiin ns. mustalaisten siivousviikko, jotta kaupungin kadut saataisiin puhtaaksi romaneista ennen Olympiakisoja:

”Berliinin poliisi piti Berliinin olympialaisia tekoosynä vangitakseen satoja mustalaisia ja siirtääkseen kokonaiset perheet vaunuineen, hevosineen ja muine tavaroineen nk. Marzahnin lepopaikalle, joka sijaitsi kaatopaikan ja hautausmaan välissä. Kohta lepopaikka ym-

päroitiin piikkilangalla. Itse asiassa näin Berliinin esikaupunkiin oli perustettu keskitysleiri mustalaisia varten. Juuri Marzahnista ja muista Saksan kaupunkien läheisyyteen kohta perustetuista vastaanlaidista lepopaikoista lähetettiin muutaman vuoden kuluttua tuhansia mustalaisia tuhoamisleireille itään.”

(Marketta Ollikainen: ”Historiaa ei pidä unohtaa”, Romaniväestön koulutusyksikön tiedotuslehti 3–4/2002)

Kommunismin aikana erityisesti Itä-Euroopassa toteutettiin pakkosiirtoja maaseudun romanikylistä kolhooseihin ja betonigetoihin. Osa romaaneista elää yhä näissä getoissa alkeellisissa oloissa esimerkiksi Slovakiassa, jossa Lunik 9:ssä asuu suuri romaniyhteisö vailla juoksevaa vettä ja sähköä. Alueella on kunnallistekniikkaa, mutta kaupunki on maksamattomien sähkölaskujen vuoksi katkaissut koko alueelta sähkön ja veden jakelun. Slovakiassa on myös asumiskelvottomia asutuskeskittyviä esim. Velka Idassa, jossa asutaan lahoissa hökkeleissä läheisen tehtaan jätemaa-alueella ilman sähköä ja vettä.

**SUOMALAISEN ROMANI-
KULTTUURIN ERITYISPIIRTEITÄ.....22**

Kunnioitus- ja kohteliaisuustavat	24
Moraali- ja häveliäisyystavat.....	26
Puhtaustavat	28
Yhteisöllisyys.....	32
Perheen sisäiset roolit.....	34
Roolit ja eläminen kahden kulttuurin liitossa	35
Vaatetus	37
Kirkolliset toimitukset ja uskonto	44
Hautajaiset	45

SUOMALAISEN ROMANI-KULTTUURIN ERITYISPIIRTEITÄ

- Romanikulttuuri on säilynyt Suomessa voimakkaana.
- Romaneilla on voimakas kaksoisidentiteetti. Heidän oma historiansa ja yhteinen Suomen historia tekee heistä nimenomaan Suomen romaneja.
- 1 000 vuoden ajan Intiasta lähdön jälkeen yksittäisen romanin ensisijainen ja aika ajoin ainoa todellinen turva on ollut oma perhe ja suku. Tämä vaikuttaa vahvasti siihen, että romanit tuntevat kuuluvansa ensisijaisesti perheeseensä ja sukuunsa ja vasta sen jälkeen tulee osallisuuden kokeminen kuntaan tai valtion.
- Romanikulttuuri on ihmissuhde- ja tapakulttuuri, joka rakentuu oman yhteisön, suvun ja perheen ympärille, joka on voitu säilyttää ja pitää lähellä.
- Useimmiten romanit haluavat säilyttää sekä oman kulttuurinsa että integroitua koulutuksen ja työn kautta omaan paikkakuntaan ja ympäröivään yhteiskuntaan.
- Romaneilla on tarve pitää kulttuurinsa ja kielensä omanaan, jotta valtaväestö ei alkaisi käyttää sitä heitä vastaan.
- Tapaperinne on melko yhtenäinen, vaikka perinteisiin sitoutuminen vaihtelee suvuittain ja yksilöittäin.
- Jokainen romaniyksilö voi itse päättää missä määrin hän noudattaa romanikulttuurin perinteitä, vaikkakin valtaväestön kulttuuriin sulautuvat tai mukautuvat romanit saattavat kokea syrjintää muiden romanien keskuudessa.
- Kulttuurin tärkeimpiä peruspilareita ovat kunnioitustavat, puhtaustavat, sekä moraali- ja häveliäisyystavat. Myös sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvät säännöt ovat tärkeitä, ja toisten käyttäytymistä seurataan tiiviissä yhteisössä.
- Kaikki romanien tapakulttuurin säännöt eivät välttämättä ole nykypäivän näkökulmasta selitettävissä tai perusteltavissa, sillä tavat ovat periytyneet vuosisatojen takaa ja niihin on kasvettu.

Naapurit jupisevat:

"Taas ne romanit ovat jättäneet tuon auton tuohon oven eteen, sellaisia ne juuri ovat, meluavatkin yökaudet..."

Romanikulttuuri ei oikeuta erivapauksiin. On kuitenkin hyvä tiedostaa se, miten yhden romanin käytös helposti leimaa koko yhteisöä, tai miten muut kuin romanikulttuurin edustajat saattavat määritellä jonkin käyttäytymismallin tai teon johtuvan nimenomaan siitä, että tekijä on romani. Valtakulttuurin edustajan samanlaista tekoa saatetaan pitää vaikkapa vain huolimattomuutena. Joustavuus kulttuurien välisessä kommunikaatiossa ei tarkoita, että kumpikaan osapuoli saisi rikkoa sääntöjä – eikä romanien tarvitse silti luopua kulttuuriperinteistään.

Kulttuurisidonnaiset tavat liittyvät usein sosiaaliseen kontrolliin. Sosiaaliset säännöt ohjaavat romanin käyttäytymistä. Käyttäytyminen määrittää romanin arvoasteikkoa ja sitä kuinka muut romanit suhtautuvat häneen. Sosiaaliseen kanssakäymiseen liittyvät käytöstavat ovat erityisen tärkeitä mentäessä pois omalta alueelta – esimerkiksi toiselle paikkakunnalle. Romani edustaa kaikissa tilanteissa sekä itseään että sukuaan.

KUNNIOITUS JA KOHTELIAISUUSTAVAT

- Romanikulttuurissa arvostetaan hyviä käytöstapoja ja kaikkien ihmisten kanssa toimeen tulemistä. Tunteilla on myös voimakas rooli kulttuurissa.
- Lapsista kasvatetaan itsenäisiä ja ulospäin suuntautuneita. Heidät opetetaan pienestä saakka kunnioittamaan kulttuuriaan ja perhettään ja esimerkiksi teitittelemään vanhempia ihmisiä.
- Vanhoja ihmisiä kunnioitetaan erityisen paljon, ja heillä on hyvin vahva rooli ja auktoriteettiasema suvussaan. Suvun vanhimmalta kysytään neuvoa suurissa kysymyksissä ja hän tekee päätökset suvun asioissa. Suvun vanhin voi olla arvostettu romanimies tai nainen.
- Iäkkäiltä romaneilta vaaditaan myös heidän asemansa mukaista käyttäytymistä: he eivät saa väärinkäyttää etuoikeuksiaan.
- Vaikka kanssakäymistä vanhempien ihmisten kanssa säätelevät monet kunnioitus- ja puhtaustavat, eivät ne estä puhumasta yhdessä mistä tahansa aiheesta, kunhan sanat valitaan oikein ja käytetään soveliaita ilmaisuja.
- Perheen käsitys on laaja ja perheeseen kuuluu usein myös lähisuku.
- Eri sukuilla on oma vuosien saatossa hankittu arvonsa, joka periytyy tuleville sukupolville. Tämän vuoksi kulttuurissa on hyvin tärkeää vaalia suvun arvoja ja pitää mainetta yllä käyttäytymällä kunniallisesti.
- Yhteisön piirissä tapahtuvia väärinkäytöksiä käsitellään romaniyhteisön sisällä ja syllinen saa yhteisön vanhimpien päättämän seuraamuksen, joka yleensä on moraalinen, tietynlainen maineen menetys. Romaniyhteisössä kunniakäsite toista kohtaan on korostunut. Myös lähiomaisen maine voi kärsiä toisen tekemän rikkomuksen vuoksi. Seuraamuksen kollektiivisuus johtuu yhteisön normeista, jotka velvoittavat ottamaan vastuuta omaisista ja heidän teoistaan.

Eräällä kotikäynnillä virkailija tapasi pienen romanipojan tutti suussa. Poika oli vasta oppinut puhumaan joitakin lauseita. Pojan jutellessa työntekijän kanssa hän käyttäytyi hyvin kohteliaasti ja puhutteli yllättynttä vierasta sanomalla: ”voisiko rouva antaa minulle...”

KUNNIOITUS JA TERVEHTIMINEN

- Romanit eivät yleensä tervehdi toisia romaneja kädestä eivätkä esittele itseään sukunimellä.
- He tervehtivät toisiaan kuuluvalla äänellä, jotta myös vanhemmat henkilöt kuulevat.
- Vanhempia henkilöitä puhutellaan kohteliaasti teitittelemällä.
- Valtaväestön edustaja voi halutessaan kätellä romania. Valtaosa romaneista hyväksyy tämän ja pitää sitä kunnian osoituksena. Kaikille romaneille tämä ei kuitenkaan ole luontevaa, joten voi olla huomaavaista jättää kättely epävarmassa tilanteessa väliin ellei romani itse tee siihen aloitetta.
- Romaniasiakkaat saattavat lähtiesään kiittää saamastaan palvelusta kättelemällä työntekijää.

Kunnioitustavat näkyvät käytännössä esimerkiksi siten, että suvun ja perheen juhlissa erikäiset henkilöt eivät syö yhtä aikaa saman pöydän ääressä. Vanhemmille henkilöille tarjotaan ruoka ensin. Sen jälkeen syövät nuoremmat miehet ja heidän jälkeensä naiset ja lapset. Nuorempi pariskunta ei voi ruokailla yhdessä, jos paikalla on vanhempia romaneja. Usein lapsille laitetaan oma pöytä, jossa he voivat ruokailla keskenään häiritsemättä aikuisia. Lapsi ei koskaan ota itse pöydästä ruokaa vaan pyytää kohteliaasti: "Voisitko antaa minulle kakkupalan?"

"Romanimies tulee huoltoaseman kahvioon huudahtaen tervehdyksenä kuuluvalla äänellä. Päät kääntyvät. Romanit ajattelevat, että siinäpä on kohtelias ja hyvätapainen mies. Valtaväestö taas katsoo pitkään ja ajattelee, että siinäpä on röyhkeä ja epäkohtelias mies, joka tekee itsensä numeron."

MORAALI- JA HÄVELIÄISYYSTAVAT

- Romanien tulee aina käyttäytyä ja puhua kunnioittavasti vanhempien romanien läsnä ollessa.
- Jos paikalla on eri-ikäisiä romaneja, tulee välttää intiimejä aiheita.
- Vanhempien henkilöiden kuullen ei puhuta häveliäisyysyistä esim. seksuaalisuuteen liittyvistä asioista, kuten kuukautisista, rintojen kehitymisestä, raskaudesta tai synnytyksestä.
- Kehosta ja sen toimintoihin liittyvistä asioista kuten wc:ssä käynnistä ei myöskään ole soveliasta puhua itseään huomattavasti vanhempien ollessa läsnä.
- Nuoret kontrolloivat käytöstään ja puheitaan vanhempien henkilöiden läsnä ollessa. Romaninuori ei siksi välttämättä voi vastata kaikkiin kysymyksiin, kun paikalla on vanhempia romaneita. Intiimimmät aiheet voi sitten ottaa puheeksi kahden kesken.
- Mikäli läsnä on vanhempia ja nuorempia romaneita ja puhutaan häveliäistä asioista, nuorempi henkilö laskee katseensa tai kiusallisessa tilanteessa voi poistua tilasta. Joskus vanhempi henkilö saattaa pyytää nuorempaa poistumaan hetkeksi huoneesta, mikä on luonnollinen asia. Nuori voi palata hetken kulluttua huoneeseen ja kanssakäyminen jatkuu normaalisti.
- Vanhempien henkilöiden läsnä ollessa ei nuorempien ole soveliasta katsoa häveliäiksi katsottavia ohjelmia tai mainoksia. Nuoremman tulee tällöin aina laskea katseensa tai poistua huoneesta.

”Asiakkaaksi tulee nuori romani-äiti lapsensa ja vanhemman romanin seurassa. Virkailija kysyy kohteliaasti, minkä ikäinen lapsi on. Äiti ei vastaa, katselee vain kengänkärkiään.”

- Lapsen ikä on kysymys, johon äiti ei voi häveliäisyysääntöjen vuoksi vastata vanhemman romanin läsnä ollessa.
- lästä puhuminen ei muutoinkaan ole sopivaa, ja esimerkiksi lapsen iän kyseleminen silloin, kun läsnä on eri-ikäisiä ja eri sukupuolta olevia romaneja, on erittäin vaivaannuttavaa.
- Jos paikalla on eri-ikäisiä romaneja, kannattaa puhua harkiten sellaisista asioista, joihin voi liittyä häveliäisyysääntöjä. Lapsen ikä liittyy lapsen synnyttämisaikakohtaan, eikä siitä ole soveliasta puhua vanhempien romanien kuullen.
- Raskauteen, lapsiin, parisuhdeasioihin yms. häveliäisiin asioihin voi keskittyä sitten kun tapaa asiakasta kahden kesken. Silloin henkilö voi puhua hyvin avoimesti henkilökohtaisista asioista.
- Jos ei ole varma, onko jokin aihealue sopiva käsillä olevaan tilanteeseen, kannattaa ottaa asia puheeksi varovasti kokeillen. Jos romanit vaihtavat puheenaihetta tai joku laskee päänsä alas häpeämisen merkinä, voi asian jättää sillä erää ja palata siihen sopivammas-

sa tilanteessa. Voi myös kohteliaasti pyytää, että saisi hetken jutella kahden kesken vanhemman henkilön kanssa, jolloin nuoremmat voivat poistua hetkeksi. Hienotunteisesti voi toki pyytää myös vanhempia henkilöitä poistumaan hetkeksi, kun puhutaan nuorten asioita.

- Muutoin häveliäisyysäännöt pätevät romanien välisessä vuorovaikutuksessa, eikä niiden pitäisi vaikuttaa virkailijan kanssa asioidessa.

Romanikulttuurissa ei pidetä moraalisesti hyväksyttävänä, että vanhempi mies ottaa itselleen nuoren puolison. Pariskunnan hyväksyttävän ikäeron rajana voidaan pitää korkeintaan 10 vuotta. Ei ole hyväksyttävää, että esimerkiksi 50-vuotias mies ottaa itselleen 30-vuotiaan puolison. Tämä aiheuttaa paheksuntaa muiden romanien silmissä ja voi aiheuttaa sen, että nuoremmat eivät käyttäydy pariskuntaa kohtaan kunnioittavasti ja häveliäisyysääntöjen mukaan. Erittymisen hankalaksi tilanne muodostuu, jos vanhemmalla miehellä on lisäksi lähes puolison ikäisiä lapsia. Tapakulttuurin vuoksi tällainen tilanne tuo mukanaan myös runsaasti käytännön ongelmia.

Tilanteessa, jossa on läsnä vanhempia romaneja, mies ei häveliäisyysystistä tuo millään tavalla esille vaimoaan tai sitä, että heillä on yhteisiä lapsia. Vanhempi ihminen voi kyllä kysyä nuoremmilta, mistä ja kenen sukua he ovat.

- Romanikulttuurissa ei noteerata murrosikää. Lapsuutta halutaan varjella mahdollisimman pitkään.

- 16–20 -vuotiaana siirrytään aikuisuuteen ja aletaan pukeutua kulttuurin normien mukaisesti.

- Romaninuoret perustavat perheen ja aloittavat itsenäisen elämän usein hyvin nuorena.

- Seurustelusuhteista ei puhuta vanhemmille, vaan ne salataan häveliäisyysystistä.

- Vanhempien romanien läsnä ollessa pariskunnat eivät istu vierekkäin, eivätkä kosketa toisiaan.

- Eri sukupuolta olevat vanha ja nuori henkilö eivät istu vierekkäin tai samassa pöydässä, eivätkä oleskele kahden kesken samassa huoneessa. Tämä on hyvä ottaa asiakastyössä huomioon ja antaa asiakkaiden etsiä itse sopivat istumapaikat. Nuoren voi myös antaa olla hiukan sivussa tai seisoa, jos läsnä on vanhempia henkilöitä.

Uuden parisuhteen aloitettuaan romanin tulee parin viikon ajan välttää vanhempia romaneja. Lisäksi hänen tulee "hävetä" aina tavatessaan vanhemman tuttavien ensi kertaa parisuhdetta seuranneen "häpeäjakson" jälkeen, pitkänsikin ajan kuluttua.

MORAALI- JA HÄVELIÄISYYSTAVAT

- Lapsen odotukseen liittyy häveliäisyyttä, ja odottava äiti pyrkii salaamaan raskautensa mahdollisimman pitkään etenkin vanhemmalta väestöltä. Raskaus pyritään peittämään esimerkiksi vaatetuksella ja käyttämällä essuja. Jos odottavan äidin vatsa on iso, usein välteetään liikkumista paikoissa, joissa on vanhempia romaneja.
- Lapsesta iloitaan avoimesti perheen keskuudessa vasta kun hän on syntynyt.
- Nykyään aika usein nuoret isät menevät mukaan synnytykseen. Siitä ei kuitenkaan ole sopivaa puhua vanhempien romaneiden kuullen.

Juuri lapsen saaneelle romaninaiselle on puoli vuotta sitten myönnetty tukea muuttoon ja uuden keittiönpöydän hankintaan. Nyt nainen on irtisanonut asuntonsa ja hakee avustusta uuden asunnon takuuvuokraan ja kertoo, että hänellä ei ole mitään keittiötarvikkeita ja keittiönpöytäkin on pilalla. Lisäksi nainen harmittelee, että vanhemmat eivät voi käydä hänen luonaan kylässä tukemassa ja auttamassa lastenhoidossa.

- Romanikulttuurissa äidillä on lapsen syntymän jälkeen kuukauden kestävä lapsivuodeaika, jolloin hän tai vastasyntynyt lapsi eivät voi mennä keittiöön, käyttää perheen astioita tai koskea yhteisiin ruokatarvikkeisiin. Mikäli äiti käyttää keittiötään lapsivuodeaikana, eivät keittiö tai sen tavarat ole tämän jälkeen enää puhtaita. Esimerkiksi vanhemmat romanit eivät voi tämän jälkeen tulla vierailulle asuntoon, koska kodista tulee "liikainen". Ainoa tapa saada jälleen puhdas koti on muuttaa uuteen asuntoon ja hankkia uudet keittiötavarat saastuneiden tilalle.
- Lapsivuodeaika aiheuttaa runsaasti ongelmia erityisesti yksinhuoltajaäideille, ja jotta välttyäisiin moninlaisilta hankaluuksilta, olisi heidän hyvä saada perhe- ja kotipalveluita lapsivuodeaikana, tai viettää aika esimerkiksi ensikodissa. Ensimmäisen kuukauden tehostetun tuen avulla koti voidaan säilyttää puhtaana, isovanhemmat voivat käydä kylässä ja näin perhe saa tukea myös lasten hoidossa ja kasvatuksessa.
- Mikäli äiti on yksin lapsensa kanssa lapsivuodeaikana, hän voi säilyttää ruokatarvikkeita esimerkiksi olohuoneen pöydällä ja hankkia kertakäyttöastioita. Hän voi myös laittaa olohuoneeseen mikroaaltouunin (joka viedään pois lapsivuodeajan jälkeen). Tällä tavoin toimiessaan romaninainen saa pidettyä asunnon puhtaana, vaikkakin ruokavalio voi olla aika yksipuolinen, koska jääkaappi ei ole käytössä.
- Aiemmin, kun lapsikuolleisuus on ollut korkea ja naisen työ hyvin fyysistä, on lapsivuodeaika toiminut lapsen ja äidin parhaaksi.

- Entisaikoina Suomessa yleinen "kirkottaminen" on hyvin lähellä romanien lapsivuodeaikaan liittyviä tapoja. Samanlaisia tapoja löytyy myös useista muista kulttuureista.

Mikäli romani kertoo, että hänen tulee hävittää huonekalujaan, kannattaa ohjata häntä esimerkiksi myymään ne kirpputorilla sen sijaan että hän rikkoisi tai polttaisi ne. Romanit voivat myös ostaa huonekaluja kirpputoreilta tai käytettynä lukuun ottamatta puhtaana pidettäviä kalusteita kuten keittiönpöytää.

PUHTAUSTAVAT

- Puhtaus on romanikulttuurissa hyvin tärkeää. Sillä on myös symbolinen merkitys, ja monet puhtaussäännöistä ovat nykyään ennemminkin symbolisia kuin käytännön pakon sanelemia. Tavat vaihtelevat suvuittain, perheittäin ja paikkakunnittain.
- Puhtaat asiat, kuten ruokatavarat tai petivaatteet, etenkin kasvojen kanssa kosketuksessa olevat tyynt ja tyyntiinat, eivät koskaan saa koskettaa likaisia alueita, kuten jalkoja, lattiaa tai istuimia. Tämä kannattaa ottaa huomioon, jos vieraillee romaniperheessä.
- Keittiössä pidetään erityistä huolta siitä, että sitä, mikä on puhdasta, ei panna sinne missä on likaista ja toisin päin. Kauppakasseja

Puhtaussäännöt sisäistetään varhain ja niitä noudatetaan tiedostamatta, vaikkakin säännöt vaihtelevat paikkakunnittain. Esimerkiksi jos sanomalehti putoaa postiluukusta lattialle, sitä ei mielellään enää lueta keittiöpöydän ääressä.

ei lasketa lattialle eikä penkille, eikä laukkuja, joka lasketaan maahan, koskaan nosteta pöydälle.

- Jos ruokatarvike tai astia putoaa lattialle, heitetään se lähes poikkeuksetta aina roskiin, koska se ei enää tule symbolisesti puhtaaksi edes pesemällä.
- Puhtaussäännöt, kuten pöydän likaantuminen, eivät koske useimmissa tapauksissa itseä ja oman ikäisiä, vaan ainoastaan vanhem-

Kuvitus: Eeva-Liisa Pääkkönen

pia romaneja, jotka eivät voi enää esimerkiksi syödä likaantuneen pöydän ääressä.

- Liinavaatteilla ja keittiön tekstiileillä on myös omat paikkansa, ja esimerkiksi kotiapua annettaessa voi hyvin kysyä minne mikäkin kuuluu.
- Käsien pesulla on suuri merkitys. Romanit pesevät kätensä esimerkiksi aamulla ja aina aterialle mennessään, sekä saunasta tullessaan. Huomaavainen vieras pesee aina kätensä ennen kuin käy ruoka- tai kahvipöytään.

- Romanit pukeutuvat aina siististi ja kunnioittavasti mennessään keittiöön. Vaillinaisissa vaatteissa ei ole sopivaa ruokailla.
- Puhtaussääntöjä noudatetaan mahdollisimman tarkasti. Olosuhteet, kuten esimerkiksi juoksevan veden puuttuminen, voivat kuitenkin muokata niitä.

Puhtaustavat näkyvät monella tapaa romanien välisessä kanssakäymisessä. Jos romani säilyttää esimerkiksi matkapuhelinta tai tupakkaskätkiä housujensa tai hameensa taskussa, sitä ei voi missään tilanteessa laskea sen jälkeen pöydälle eikä tarjota vanhemmalle romanille. Kieltäytyminen vanhemman henkilön pyynnöstä saada lainata puhelinta tai tupakkaa ei tässä tilanteessa ole lainkaan epäkohteliasta, vaan sillä osoitetaan kunnioitusta vanhempaa romanian kohtaan.

Romanikulttuurin puhtaustapojen vuoksi romaniperhe ei mielellään asu asunnossa, jossa on tupakeittiö. Keittiön tulee olla erillinen huone, jotta puhtaussääntöjä pystytään noudattamaan. Jos asunnossa on tupakeittiö, se estää vieraiden ja talonväen nukkumisen olohuoneessa.

Murrosiästä lähtien lapsi ja vanhemmat eivät voi enää käyttää samoja saniteettitiloja. Jotkut perheet ratkaisevat ongelman niin, että vanhemman henkilön tulee aina poistua asunnosta nuoren peseytymisen ja wc:ssä käymisen ajaksi. Toisissa perheissä vanhemmat eivät käytä nuoren kanssa samoja pesutiloja.

PUHTAUSTAVAT JA PYYKINPESU

- Pyykinpesusta voi syntyä ongelmia romaniensa asuessa kerrostalossa, mikäli heillä ei ole omaa pyykkikonetta käytössä. He tarvitsevat pitkän pyykkivuoron tai heidän pyykkivuoronsa voi sijoittaa päivän viimeiseksi, jotta muille asukkaille ei aiheudu häiriötä ja romanit ehtivät rauhassa pestä pyykkinsä noudattaen kulttuurinsa puhtaussääntöjä.
- Pyykkivuorot voi myös varata vähän kerrallaan useammalle päivälle aina kun edellinen vuoro on käytetty, kuten useimmissa taloyhtiöissä muutoinkin toimitaan. Kaikkia pyykinpesu ei tarvitse pestä samalla kertaa.
- Romaniasiakkaan kanssa voi olla hyvä keskustella myös varausaikojen noudattamisen tärkeydestä. Eri aikakäsitykseen tottunut ihminen ei ehkä tule ajatelleeksi asiaa tältä kannalta. Mikäli pyykkivuoroja on rajoitetusti, on hyvä käydä asiakkaan kanssa pyykkivuorolla katsomassa pesumahdollisuudet. Jos pyykkikoneita on kaksi, saa henkilö jo yhden vuoron aikana pestyä useamman koneellisen pyykin. Myös kuivausrummun käyttöä kannattaa harjoitella, jotta osa pyykinpesusta ehtii kuivua toisten ollessa pesukoneessa.

Eri taloyhtiöiden väliset erot vesilaskuissa voivat olla huomattavia. Jos romani asuu taloyhtiössä, jossa vesi maksetaan kulutuksen mukaan, voi vuoden lopussa tuleva tasauslasku olla valtava. Mikäli tällaisesta taloyhtiöstä vielä puuttuu pyykkitupa, voi maksuista selviämistä koitua huomattavia vaikeuksia. Edullisempaa onkin asua sellaisessa taloyhtiössä jossa on kiinteä vesimaksu.

”Romaniasiakas näyttää vuokrantajalta tullutta varoitusta. Häntä on huomautettu pyykkituvan liiallisesta käytöstä ja pyydetty selvitys, peseekö asukas muidenkin pyykinpesu-yleisessä pesutuvassa. Lisäksi muut asukkaat ovat valittaneet siitä, että pyykkinarut ovat jatkuvasti täynnä.”

- Romaniperheissä nainen vastaa pyykinpesusta.
- ”Puhtaita” astiapyyhkeitä ja pöytäliinoja ei voi pestä muun pyykin yhteydessä. Jotkut pesivät astiapyyhkeet keittiön altaassa olevassa erillisessä pyykinpesuun tarkoitettussa vadiissa.
- Vanhojen ihmisten pyykinpesu ei voi pestä samalla kertaa, eikä edes samassa koneessa nuorten ihmisten pyykin kanssa, eikä miesten ja naisten vaatteita voi pestä yhtä aikaa.
- Puhtaussääntöjen vuoksi pesulle otetaan kaksi pyyhettä. Toisella kuivataan kasvot ja pää, toisella sitten muu vartalo.
- Tiukkojen puhtaussääntöjen ansiosta romanit ovat säästyneet monilta maailmalla myllänneiltä epidemioilta kuten 1500-luvun mustalta surmalta ja rutolta.

YHTEISÖLLISYYS

- Romanikulttuuri on ollut hyvin suljettua. Romanit ovat halunneet säilyttää kulttuurinsa ja kielensä eivätkä ole kokeneet turvalliseksi jakaa niitä valtaväestön kanssa.
- Vasta 2000-luvulla on romanikulttuuria alettu avaamaan ja on ymmärretty, että tieto kulttuurista lisää suvaitsevaisuutta ja parantaa romanien asemaa suomalaisen yhteiskunnan jäsenenä.
- Romaneilla on vireä sosiaalinen elämä, ja yhteydenpito sukulaisiin on tiivistä. Yhteisöllisyys on kuitenkin jonkin verran vähentynyt viime vuosien aikana.
- Suku on romaneille kokonaisuus, johon turvaututaan ja kuulutaan. Sukulaisia ja läheisiä autetaan aina kun on tarvetta, ja ollaan hyvin vieraanvaraisia.
- Ennen romanit kokoontuivat päivittäin yhteen esimerkiksi toreilla ja kävivät paljon kylässä toistensa luona.
- Vaikka yhteisöllisyyttä vielä on, osa romaneista on syrjäytymässä myös omasta yhteisöstään.
- Parhaimmillaan yhteisöllisyys on tärkeä tuki romaneille, mutta voi myös rajoittaa yksilön vapautta. Myös viranomaisille on haaste oppia kohtaamaan romani samaan aikaan sekä yksilönä että osana sukuaan.
- Romanit toivovat, että heille järjestettäisiin ryhmätoimintaa, johon osallistuisi vain romaneja, sekä toimintaa, johon osallistuisi valtaväestön edustajia ja romaneja. Esimerkiksi Oulussa on suunniteltu aloitettavaksi romaninaisten ompelukerho syksyllä 2007.

PERHEEN SISÄISET ROOLIT

- Romanikulttuurissa arvostetaan perhettä ja avioliittoa. Tänä päivänä avioerot ovat kuitenkin yleistyneet myös romanikulttuurissa.
- Eron tullessa lapset voivat jäädä joko isälle tai äidille.
- Vanhemmat kantavat vastuunsa lapsista ja kasvatuksesta myös eron jälkeen. Yhteydenpito lasten kanssa on hyvin tiivistä.
- Jos nainen eroaa puolisostaan toisen miehen vuoksi tai jos nainen eron jälkeen löytää uuden miehen, siirtyvät yhteiset lapset isän vastuulle.
- Voi myös olla, että uusi mies ei hyväksy kasvatettavakseen puolison lapsia edellisestä liitosta.
- Isä voi ottaa lapset huoltaakseen tai antaa nämä isovanhempien kasvatettavaksi.
- Yhteisestä sopimuksesta lapset voivat jäädä myös äidille, mutta tämä on miehen päättävissä oleva asia.
- Usein myös isovanhemmat ottavat lapset hoitoonsa, ja mikäli romaninainen aloittaa pian uuden suhteen, lapset voivat jäädä isovanhempien vastuulle kokonaan.

- Naisen on siis erotilanteessa oltava valmis luopumaan lastensa kasvatuksesta, jos aikoo ottaa itselleen uuden puolison. (Tämä saattaa tapahtua myös, kun erosta on kulunut pidempi aika.)
- Usein entinen aviomies on valmis jättämään lapset äidin kasvatettaviksi nähdessään, että äidin elämäntilanne on hyvä.
- Tavat voivat hiukan vaihdella eri paikkakuntien välillä, mutta ne eivät kuitenkaan eroa toisistaan merkittävästi.

- Romanikulttuurissa on selkeä roolijako, joka määrittää miesten ja naisten tehtävät.
- Perinteisesti perheen miehen tehtävänä on hankkia perheelle elanto ja edustaa perhettä ulospäin, ja naisen tulee huolehtia kodista ja lapsista.
- Romanimies ja -nainen tukevat kuitenkin toisiaan ja mies voi osallistua myös esimerkiksi kotitöiden tekemiseen.
- Isommat ratkaisut, esimerkiksi asunnon ostopäätökset, tehdään yhdessä.
- Lapset omaksuvat roolimallit kasvatuksen kautta sekä asumalla ja elämällä yhteisössä.

Romanikulttuurissa on luonnollinen asia, että lapsen kasvatuksesta voivat vastata vanhemmat tai tarvittaessa isovanhemmat silloin, kun perheen tilanne on hankala. Kriisitilanteissa olisi hyvä miettiä, onko isovanhemmilla tai muilla lähisukulaisilla mahdollisuutta huolehtia lapsesta.

ROOLIT JA ELÄMINEN KAHDEN KULTTUURIN LIITOSSA

”Maija ja Dimitri”

Kun kulttuurit kohtaavat, tulee eteen useita kulttuurisidonnaisia asioita. Vaalean Maijan ja tumman Dimitrin rakastuminen voi herättää monenlaisia tunteita suvussa ja lähipiirissä. Ihmiset saattavat joutua rakkautensa vuoksi tekemään kipeitä valintoja ja menettää suhteensa osaan niistä läheisistään, jotka eivät voi hyväksyä kahden kulttuurin liittoa.

- Kahden kulttuurin liitot ovat nykyään romanien keskuudessa yleisempiä ja hyväksytympiä kuin ennen.
- Yleensä romanin ja valtaväestön edustajan parisuhteessa tulee eteen kulttuurin valinta, koska kulttuurien välimaastossa on vaikea elää. Parhaassa tapauksessa perhe-elämään otetaan vaikutteita kummastakin kulttuurista. Usein pariskunta tekee kuitenkin valinnan ja elää enemmän toisen kulttuurin normistojen ja tapojen mukaan.
- Romani voi joskus erota omasta kulttuuristaan parisuhteen myötä ja sulautua valtaväestön kulttuuriin. Usein kuitenkin valtaväestön

edustaja sopeutuu romanikulttuuriin ja omak-
suu siinä vallitsevat tavat. Hänelle opetetaan
muun muassa kulttuurin kunnioitus- ja puh-
taussäännöt. Yleensä valtaväestöön kuuluva
nainen alkaa pukeutua tummaan pitkään ha-
meeseen. Joskus hän päättää pukeutua koko-
naan romanivaatteisiin, mutta nykyään tämä

on harvinaisempaa. Lapset kasvatetaan taval-
lisesti romanikulttuuriin.

- Osa perheistä päättää kuitenkin elää mo-
lempien kulttuurien elämää, jolloin molem-
mat kunnioittavat omaa kulttuuriaan ja lapset
etsivät oman roolinsa kulttuurien väliltä. Kah-
den kulttuurin välissä elävät tarvitsevat hyvin
paljon tukea oman identiteettinsä hakemi-
sessa. Olisi tärkeää, että tähän panostetta-
isiin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluis-
sa.

- Pariskunnan saadessa lapsia on tärkeää
antaa lapselle tietoa molemmista kulttuu-
reista ja pitää yhteyttä molempien vanhem-
pien sukuun. Lapsen itsetunnon kannalta on
hyvä, että hän tuntee kuuluvansa vahvas-
ti jompaankumpaan tai molempiin kulttuu-
reihin, koska hän joutuu lapsuutensa aikana
väistämättä kohtaamaan kulttuurisia ennak-
koluuloja.

- Tilanne on hyvin hankala lapsen kannalta,
jos hän joutuu kokemaan, ettei kuulu varsi-
naisesti kumpaankaan kulttuuriin, mutta tu-
lee kuitenkin leimatuksi sekä valtaväestön
että romanien keskuudessa.

- Joskus lasten kulttuuri-identiteetti pää-
tetään heidän puolestaan esimerkiksi hei-
dän eläessään lastenkodeissa. Syrjintää tai
kiusausta kokeneet lapset voivat ikävistä
kokemuksistaan johtuen valita elämisen
valtaväestön kulttuurissa.

- Paras tilanne olisi, jos lapsella olisi mah-
dollisuus kasvaa osana molempia kulttuu-
reita ja vartuttuaan itse valita, kummassa
kulttuurissa hän haluaa elää, tai elää yh-
distellen molempien kulttuurien piirteitä.

SEURUSTELU

- Nuorten seurustelusuhteet salataan vanhemmilta.
- Kun seurustelu muuttuu vakavaksi ja pääte-tään aloittaa yhteinen elämä, nuoripari "kar-kaa" 1–3 viikoksi. Tänä aikana vanhemmat ot-tavat selvää puolisoehdokkaasta ja päättävät, hyväksyvätkö he tämän lapsensa kumppanik-si.
- Mikäli kaikki sujuu hyvin ja vanhemmat hy-väksi tulevan puolison, nuoripari palaa ko-tiin ja aloittaa yhteisen elämän.
- Jos vanhemmat katsovat, että puolisoeh-dokas ei jostain syystä ole tyttärelle sopiva, he voivat käydä noutamassa lapsensa takai-sin kotiin. Joskus toisiinsa rakastuneet nuoret karkaavat useita kertoja, kunnes vanhemmat luovuttavat ja hyväksyvät kumppanin.

VAATETUS

- Pukeutuminen on tapa osoittaa kunnioitusta. Romanit pukeutuvat aina siististi tärkeisiin tilaisuuksiin.
- Perheen vaatteiden tulee olla aina puhtaita ja siistejä. Puhtaus on romaninaiselle kunniasia.
- Jos romaninaisella ei ole hyväkuntoista pukuja, se voi olla este hienompiin tilaisuuksiin tai sukujuhliin osallistumiselle.
- Lapset puetaan samanlaisiin vaatteisiin kuin pääväestön lapset.

- Muiden maiden romaninaiset eivät pukeudu yhtä näyttävästi kuin Suomessa ja Ruotsissa asuvat suomalaiset romaninaiset.
- Romaninaisten perinteinen puku on Suomessa romanikulttuurin tärkein ulkoinen tunnusmerkki sekä tärkeä osa kulttuuria ja sitoutumista heimoon.
- Tämän päivän loistokas asu eroaa jyrkästi 1900-luvun alun romaninaisen asusta. Tuoloin valtaosa romaneista asui Viipurin läänissä ja romaninaisen vaateparsi muistutti karjalaisen kansannaisen asua.
- Nykymallinen puku ylellisine samettihameineen ja kirkasvärisine brokadi- ja silkkiröijyineen alkoi yleistyä 1930-luvulla. Pukureus löi läpi 1960-luvulla.
- Muissa maissa romaninaisten pukeutuminen on enemmän valtaväestön pukeutumisen kaltaista.

Kuvitus: Marjut Tervaskanto

- Korut kuuluvat olennaisesti romaninaisen pukuun. Jotta korut eivät hukkuisi korean pu-
vun värien sekaan, täytyy niiden olla suuria ja
näyttäviä.
- Romaneille korut ovat osa perinnettä. Ne
kulkevat usein suvussa perintönä, mutta kuol-
leen sukulaisen koruja ei kunnioituksesta vai-
najaa kohtaan yleensä käytetä.
- Kultakoruilla on myös taloudellinen merki-
tys. Niihin sijoitetaan rahaa, ja tarvittaessa ne
voidaan pantata.

Tiesitkö että:

Kenkä- ja laukkusuunnittelija
Pertti Palmroth on romani.

NUORUUDEN SIIRTÄMÄVAIHE JA PUKEUTUMINEN

- Murrosiässä tyttöjen pukeutuminen saa kulttuurin mukaisia piirteitä. Tytöt alkavat housujen sijaan käyttää pitkiä hameita ja peittäviä puseroita.
- Tytöt pukeutuvat romanihameeseen 16–20 vuoden iässä. Se on merkki aikuistumisesta, ja samalla tyttö saa aikuisen velvollisuudet ja oikeudet.
- Hameen pukeminen on odotettu ja kunnioitettu asia, mutta se myös merkitsee kantajalleen vastuuta. Hameen pukeneen tytön täytyy pystyä olemaan puvulleen kunniaksi ja käyttäytymään siihen liittyvien tapa- ja puhtausääntöjen mukaisesti. Joskus vanhemmat voivat pyytää lasta odottelemaan vielä ja kysymään ennen kuin ottaa hameen käyttöön.

”Vaatteet on
mun aatteet.”

Kaikista tiukimpien romaniperheiden käsityksen mukaan nuoren tytön on puettava romaninaisen asu ylleen jos hän on viettänyt ilman valvontaa yön poissa kotoa.

- Tyttö saa itse päättää, alkaako hän käyttää romanipukua vai pukeutuuko hän kuten valtaväestön naiset. Romaninainen voi tehdä myös päätöksen olla käyttämättä romanihameita. Tällöin hän ei voi missään tilanteessa pukea sitä ylleen.

Lapset, joilla vain toinen vanhemmista on romani, tekevät itse päätöksen pukevatko hameen päälleen vai eivät. Jos lapsi ei ole kasvaessaan saanut romanihameen käyttöön roolimallia äidiltään tai lähisukulaisiltaan, ei hän usein pukeudu hameeseen aikuistuuksaankaan. Jos tyttö näkee päivittäin romaneja ja on tiiviisti romanikulttuurissa mukana, hän voi alkaa käyttää romanihameita. Näillä lapsilla hameeseen pukeutuminen voi olla myös vahva merkki siitä, kummassa kulttuurissa lapset ovat päättäneet elää. Puolison valinta voi osaltaan vaikuttaa asiaan. Mikäli tytön puoliso on romani, romaniasun käyttäminen saattaa tuntua luonnolliselta valinnalta.

NUORUUDEN SIIRTYMÄVAIHE JA PUKEUTUMINEN

- Jos tyttö päättää, ettei pukeudu romaninaisen vaatteisiin, ei hän voi elää kaikkien puhtaus- ja moraalisääntöjen mukaisesti.
- Mikäli hän päättää alkaa käyttää romaninaisen pukua, hän ei enää saa luopua siitä. Jos hän kerran pukee hameen päälleen, sitä tulisi käyttää aina romaneiden keskuudessa ollessa.
- Muiden romanien silmissä romaninainen näyttyy ”alusvaatteissa”, jos hän liikkuu valtakulttuurin vaatteissa.
- Nuoret pojat siirtyvät aikuistuessaan käyttämään tummia housuja, pusakoita ja villatakkeja.
- Romanimiehen puku ei poikkea huomatta-

vasti muun väestön pukeutumisesta. Yleensä romanimiehet pukeutuvat suoriin housuihin, kauluspaitaan, liiviin tai neulepuseroon ja pussakkaan.

- Romanimiehen ei ole soveliasta käyttää farkkuja eikä kirkkaan värisiä housuja.
- Housujen on hyvä olla mustat, harmaat, ruskeat tai tummansiniset.
- Miehen ei tule olla vanhemman romanimiehen läsnä ollessa pelkkä paita päällä, vaan hänen tulee aina käyttää pikkutakkia tai villatakia.
- Kenkinä käytetään perinteisiä tummia saappaita tai pikkukenkiä.

HAMEEN KUSTANNUKSET

Koska hameet ovat kalliita, ompelijat kaukana ja tilaukset toimitetaan postin kautta, on tärkeätä neuvoa romaneita lähettämään ompelimolle kirjallinen tilaus ja pyytämään tilausvahvistus. Tilausvahvistuksessa tulee näkyä hameen mitat, käytetty materiaali, väri ja muut yksityiskohdat mahdollisimman tarkasti. Maksusta tulee pyytää aina kuitti. Jos hame on viallinen tai heikkolaatuinen, romani voi olla yhteydessä esimerkiksi kuluttajavirastoon.

- Romaninainen käyttää keskimäärin 1–2 pukuja vuodessa.
- Puvut teetetään pääsääntöisesti ompelijoilla. Etelä-Suomessa on tällä hetkellä 3–5 ompelijaa, jotka ompelevat romaninaisille pukuja.
- Yhteen pukuun menee keskimäärin 12–14 metriä kangasta. Valmis puku painaa noin 10 kiloa.
- Hameen keskihinta on noin 500 euroa. Hinta vaihtelee 450 eurosta aina 850 euroon riippuen tekijästä, käytetyistä materiaaleista, koosta ja koristeluista. Koristenuhat ovat kalliita ja ne nostavat hameen hintaa.
- Postituskulut ovat useita kymmeniä euroja. Edullisin toimitustapa toimittaa hame on Matkahuollon kautta.
- Koska korjauttaminen on kallista, on uuden hameen hankkiminen usein järkevämpi vaihtoehto.
- Yleensä vanhempi puku säilytetään ja sitä käytetään arkiaskareissa kuten siivotessa.

- Eri kunnissa on hyvin erilaisia käytäntöjä romaninaisen puvun hankkimisen tukemisessa.
- Tällä hetkellä pitkäaikainen toimeentulotuen asiakas voi saada Oulussa romaninaisen hameeseen toimeentulotukea, jota myönnetään enintään joka toinen vuosi 400 euroa. Helsingissä tukea myönnetään kerran vuodessa ja esimerkiksi Kiimingissä tuki myönnetään kolmen vuoden välein.
- Osa kunnista myöntää tarvittaessa puvun kunnostus- tai korjausrahan, joka on yleensä noin 200 euroa.
- Muu romaninaisen vaatetus, kuten röijyt ja puserot, kuuluvat perusosalla katettaviin menoihin eli niihin ei erikseen saa avustusta.
- Myöskään romanimiehen pukeutumiseen ei erikseen myönnetä toimeentulotukea.

Romanit eivät odota heidän kanssaan työskenteleviltä valtakulttuurin edustajilta omien pukeutumistapojensa noudattamista. Kuitenkin valtaväestön edustajan on hyvä ottaa pukeutumisessaan romanikulttuuri huomioon, jos hän työskentelee esimerkiksi tilaisuudessa, jossa on useita romaneja läsnä. Jos esimerkiksi hautajaisissa tarjoilijalla on minihame, tulee nuorempien romanien ”hävetä” vanhempien romanien edessä. Romaneille on erittäin kiusallista jos työntekijä on pukeutunut vanhempien romanien läsnä ollessa minihameeseen tai muuhun paljastavaan asuun.

**Joitakin romani-
vaatteiden ompelimoja:**

www.annenkangastori.fi/
Annen Kangastori
puh. 09-4172722

www.s-tex.net/
Romanivaatteiden ja -tarvikkeiden
erikoismyymälä
puh. 0400-889302

www.romanihameet.fi/
Romanihameompelimo
Tarja Birgitta Taskinen
puh. 040 838 9644

KIRKOLLISET TOIMITUKSET JA USKONTO

- Suurin osa Suomen romaneista kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. He harjoittavat uskontoaan aktiivisesti ja ovat mukana seurakunnan toiminnassa.
- Erityisesti helluntaiseurakunnassa ja vapaa-kirkossa on paljon romanijäseniä.
- Raamattupiirit, vertaistukiryhmät ja keskustelumahdollisuudet seurakunnan työntekijöiden kanssa ovat hyvin tärkeitä.
- Uskonasioita kunnioitetaan ja niistä puhutaan hyvin avoimesti.
- Lähes kaikissa suuremmissa muutoksissa liikkeelle panevana ja yhdistävänä voimana on ollut uskonto.
- Kirkon diakonian ja yhteiskuntatyön asettama Romanit ja kirkko – työryhmä on toiminut vuodesta 1994. Työryhmä kehittää kirkon ja romanien yhteyksiä ja toimii rasismia vastaan. Työryhmän järjestämä ensimmäinen roma-

Tiesitkö että

vuoden 2007 Euroviisuvoittaja Serbian laulaja Marija Serifovic on romani.

nikielinen jumalanpalvelus pidettiin vuonna 1995, ja niitä järjestetään edelleen kysynnän mukaan.

- Kunnioitus- ja häveliäisyysäännöt ohjaavat romanien käyttäytymistä myös kirkossa, ja esimerkiksi eri sukupuolta olevat romanit istuvat yleensä kirkossa eri puolilla salia. Romanien kanssa kirkollisia tilaisuuksia järjestävät voivatkin tarvittaessa kysyä, onko jotakin mitä kulloisessakin tilanteessa olisi hyvä ottaa huomioon.
- Lapset kastetaan ja pariskunnat vihitään kirkollisissa toimituksissa nuorempien henkilöiden kesken. Vapaissa seurakunnissa, joissa lapsikastetta ei toimiteta, lapset saatetaan siunata seurakunnan tilaisuudessa tai kotona pastorin toimesta.
- Valtaosa uskossa elävistä romaneista vihitään kirkollisesti. Häveliäisyysyistä vanhempi väki ei osallistu kaste- tai vihkitilaisuuksiin.
- Häät ovat usein pienimuotoisemmat kuin pääväestön keskuudessa, mutta viime aikoina myös romanit ovat alkaneet järjestää entistä suurempia häätilaisuuksia.
- Yleistä on myös se, että pari vihitään vain todistajien läsnä ollessa esimerkiksi kotona.
- Avioliittoa arvostetaan ja pidetään elinikäisenä, vaikkakin avioerot ovat nykyään yleisempiä aivan kuten valtakulttuurissakin.
- Romanikulttuurissa ei ole erityisiä ripillepääsyyntä vaikuttavia tapoja. Rippijuhla on kuitenkin merkittävä, koska nuoren ripillepääsy on romanien keskuudessa yleensä ainoa nuorten ihmisten kunniaksi järjestetty suuri juhla johon voi osallistua kaiken ikäisiä romaneja.

HAUTAJAISET

- Hautajaiset ovat usein romanien keskuudessa suurimpia juhlatilaisuuksia, joihin koontuu paljon väkeä ja joihin liittyy omaleimaisia kulttuurisidonnaisia piirteitä.
- Hautajaisjärjestelyistä huolehtivat vainajan lähiomaiset. Usein hautajaiset vaativat niin paljon järjestelyitä, että lähiomaiset eivät välttämättä pysty käymään normaalisti töissä hautajaisjärjestelyiden keskellä.
- Sukulaisia käy kylässä aina hautajaisiin saakka ja vielä usein hautajaisten jälkeenkin tuke-massa omaisia, jotka tarjoavat yösijan ja ruo-an kaikille.
- Hautajaisiin osallistuvat kaikki, joille vainaja on ollut tärkeä.
- Vieraita voi tulla myös tukemaan omaisia ja ottamaan osaa suruun, vaikka he eivät olisi vainajaa tunteneetkaan.

- Hautajaisia edeltävänä päivänä kokoonnutaan perinteen mukaan hautajaistaloon tai vainajan perheen kotiin. Läheisimmät valvovat koko yön pitäen hartaustuokioita, muistellen vainajaa ja syöden yhdessä. Nykyään hautajaisten viettoon käytetty aika on kuitenkin lyhentymässä koulun ja työssäkäynnin vuoksi. Koko suvulla ei välttämättä ole mahdollisuutta jäädä paikalle yhtä pitkäksi aikaa kuin aikaisemmin. Nykyään on yleistymässä, ettei kokoonnuta edellisenä päivänä, vaan hautajaiset kokonaisuudessaan kestävät yhden päivän.
- Hautajaispäivän aamuna otetaan muistoksi valokuvia omaisista vainajan arkun äärellä, lauletaan hengellisiä lauluja ja pidetään hartaus.
- Kappelissa on lyhyt hiljentyminen, jonka jälkeen siunaaminen tapahtuu haudalla normaalin kirkollisen kaavan mukaan.
- Haudalle lasketaan näyttävät seppeleet, jonka jälkeen otetaan valokuvia ja lauletaan.
- Hartauden jälkeen on yhteinen ruokailu.
- Osa läheisistä jää vielä hautajaisten jälkeen lähiomaisten kotiin tueksi.
- Haudan kunnossapidolla ja hoidolla on suuri merkitys ja haudalla käydään säännöllisesti.

HAUTAJAISET

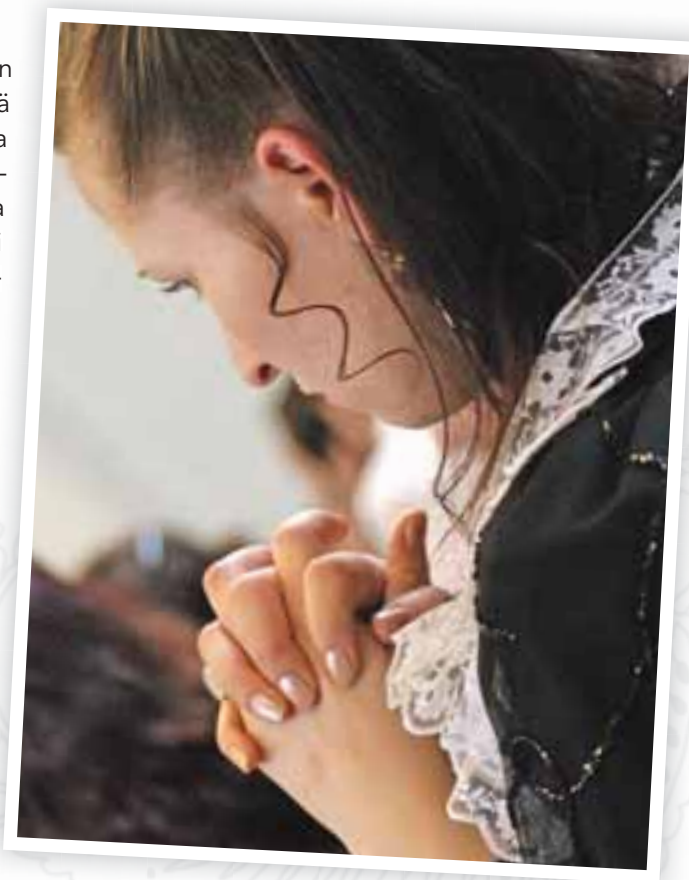

”Nuori romaninainen opiskelee ammattikoulussa ja on aloittamassa työharjoittelua. Työharjoittelupaikasta otetaan yhteys kouluun ja kerrotaan, että tyttö ei ole ilmestynyt työharjoitteluun. Koululta yritetään ottaa tyttöön yhteyttä, mutta puhelin on suljettu. Myöskään tytön vanhempiin ei saada yhteyttä. Kahden viikon kuluttua tyttö ilmestyy työharjoittelupaikalle ja kertoo, että hänen isotätinsä on kuollut ja että hän on ollut perheen kanssa Tukholmassa hautajaisissa ja järjestelemässä asioita. Tytölle ei ollut tullut mieleen, että olisi ilmoittanut koululle ja työharjoittelupaikkaan poissaolostaan ajatusten ollessa suvun asioissa.”

Kun romani kuolee, omaisten tulee hävittää polttamalla kaikki vainajalle kuuluneet henkilökohtaiset tavarat, kuten sänky ja vaatteet, riippuen tilanteesta tai esineen tärkeydestä vainajalle. Iäkkään henkilön astiat voidaan hävittää rikkomalla ne sirpaleiksi. Auto myydään usein paitsi kunnioitussyistä, myös hautajaiskulojen kattamiseksi. Korut, rahat ja valokuvat säilytetään suvussa. Jos vainaja on omistanut hevosen, se säilytetään ja pidetään suvussa. Hevosen voi tarvittaessa lopettaa, mutta sitä ei saa myydä eteenpäin.

Jos vainaja on omistanut asunnon ja on toivonut ennen kuolemaansa, että tämä säilytetään, ei vainajan makuuhuonetta käytetä. Tämän vuoksi on käytännön syistä usein helpointa hankkia uusi asunto ja laittaa vanha asunto vuokralle. Tämä voi aiheuttaa ongelmia esimerkiksi haettaessa toimeentulotukea. Perheellä on omaisuutta, joka tulisi ottaa asuinkäyttöön tai realisoida, mutta kumpikaan vaihtoehto ei ole kulttuurisista syistä mahdollinen. Tällaiset tilanteet vaativat viranomaisilta aivan erityistä ymmärrystä, mutta useimmiten tilanne on helppo näyttää toteen.

Romaneiden sukukeskeisyys ja toisista huolehtiminen korostuvat omaisen sairastuttua tai kuoltua. Romaneilla on yhteisöllinen kyky kohdata suru ja sureva. Suku ja läheiset ovat koko ajan tukena eikä surevaa jätetä yksin. Jos omainen kuolee, surevan luona on koko ajan joku ainakin hautajaisiin saakka ja tarpeen mukaan vielä hautajaisten jälkeen. Tämä tietysti aiheuttaa surevalle kustannuksia kun hän tarjoaa läheisille yösjän ja ruokatarjoilun.

ROMANIEN NYKYTILANNE JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA

Terveys ja sairaanhoito	50
Yhteiskunnallinen aktiivisuus	52
Päivähoito	54
Koulutus	56
Työllisyys	62
Kulttuurin vaatimukset ja työpukeutuminen	64
Työllisyys ja tuet	66
Romaninuoret työharjoittelussa	66
Aikuisten työllistyminen	67
Asuminen	68

ROMANIEN NYKYTILANNE JA YHTEISKUNNALLINEN ASEMA TERVEYS JA SAIRAANHOITO

- Vaikka romanit työllistyvät huomattavasti valtaväestöä heikommin, on heidän perustoi-meentulonsa (ja kohtuulliset elinolosuhteet) turvattu suomalaisen sosiaaliturvan ansiosta.
- Koska romanit suosivat edelleen perinteisempiä ruokalajeja ja ruokavalioon kuuluu paljon rasvoja ja vähän kasviksia, sairastumisen riski kasvaa. Myös tupakointi on yleistä etenkin miesten keskuudessa.
- Romanikulttuurissa suku ja perhe huolehtivat mahdollisimman pitkään sairastuneista omaisista.
- Mikäli romani kuitenkin joutuu laitoshoi-ttoon, ei häntä jätetä yksin. Läheiset ja sukulai-set vierailevat päivittäin hänen luonaan.
- Koska urheiluharrastukset eivät ole romani-en keskuudessa yleisiä, olisi lapsia hyvä kannustaa liikuntaan muun muassa koulussa.
- Romaneita on hyvä kannustaa terveellisempiin elintapoihin. Terveellisistä elämäntavois-ta, liikunnan merkityksestä ja ruokavaliosta on tärkeä antaa tietoa etenkin raskaana oleville ja imettäville äideille. Heillä voi olla puutteel-lisesti tietoa siitä, miten ruokavalio ja esimer-kiksi tupakointi vaikuttaa äidin lisäksi lap-seen.
- Nuorille on tärkeää kertoa ehkäisystä ja sek-suaalisuuteen liittyvistä asioista, koska heidän kulttuurissaan vanhemmat naiset eivät voi va-listaa lapsiaan näissä asioissa häveliäisyssys-tä.
- Seksuaalisuuteen liittyvistä asioista voidaan puhua samanikäisten tuttavien ja sukulaisten kanssa.
- Romanikulttuurissa sairauden käsite ero-aa valtaväestön käsitteestä. Romanit hoitavat sairauttaan, eivät terveyttään. Romani katsoo olevansa sairas vasta sitten, kun se vaikuttaa ratkaisevasti hänen elämäänsä ja toimintaan-sa yhteisössään.
- Terveydenhuollon palveluja käytetään kes-kimääräistä vähemmän. Vastaanotolle ei mie-llellään mennä yksin, vaan mukana voi olla useampikin saattaja.
- Suhtautuminen terveydenhuoltoon ja ter-veydenhuollon yksiköihin voi olla varauksel-lista, koska romanien keskuudessa esiintyy vielä pelkoa valtakulttuurin toimintatapoja kohtaan.
- Pelkoa voi esiintyä myös hoitotoimenpi-teitä ja sairaalaympäristöä kohtaan. Pelkojen taustalla ovat usein kulttuurierot, suhtautumi-nen sairauksiin ja puhtaussäännöt.
- Kulttuuritausta tulee terveydenhuollossa esille häveliäisytydessä ja muissa tavoissa.
- Terveydenhuollon työntekijöiden on hyvä tietää, ettei hoitotoimenpiteitä ole sopivaa suorittaa toisten romanien läsnä ollessa.

Ote lääkärin epikriisistä:

”Kaksivuotias romanipoika tuli vastaan-
otolle valittaen korvakipua...”

Sama voidaan esittää ilman leimaamista:
”Kaksivuotias poika tuli vastaanotolle...”

Henkilön sairastuessa omaisia on paljon länänä ja sairastuneesta on koko ajan joku huolehtimassa. Näissä tilanteissa asunnossa on yötä päivää ihmisiä, ja myös tarjoiluihin kuluu rahaa.

Sairaanhoido ja hammaslääkäri saattavat pelottaa romaniasiakasta, koska lääketieteellisen ammattislangin ymmärtäminen on vaikeaa. Lisäksi moni vanhempien sukupolvien edustajista ei ole koskaan edes käynyt hammaslääkärissä.

Esimerkiksi koulun liikuntatunnilla romanilapset voivat osallistua toimintaan rajoituksitta. Murrosiän saavuttaneiden tyttöjen kanssa voi keskustella kulttuurisista rajoitteista ja sopia korvaavista vaihtoehdoista.

- Romaniäidit eivät häveliäisyssääntöjen vuoksi yleensä imetä tai imettävät vain vähän aikaa. Usein imetys kestää vain lapsivuodeajan.

- Monet nuoret romaniäidit kaipaavat lisää tietoa imetyksen eduista lapselle ja äidille, sekä erityishuomiota kättilöjen antamassa imetysohjauksessa.

- Romaninaiset käyttävät myös keskimääräistä epäsäännöllisemmin äitiysneuvolapalveluja. Olisikin tärkeää kertoa heille, että äitiyspäivärahan saadakseen heidän tulee olla äitiysneuvolan palveluiden piirissä.

- Isovanhemmat saattavat tulla lastenneuvolakäynneille yhdessä leikki-ikäisen lapsen ja äidin kanssa.

(Lähde: Arvinen, Kati: "Äitiysneuvolan terveydenhoitajien mielipiteitä romaniasiakkaan kulttuuritaustan merkityksestä työhönsä". 2001.)

"Kohtaa ihminen ihmisenä eikä vain kulttuuriryhmänsä edustajana."

Lisätietoja:

"Opas terveydenhuollon ammattilaisille". Romani ja terveyspalvelut. 3. uudistettu painos. Opetushallitus, Romaniväestön koulu- tussyksikkö. Helsinki.

YHTEISKUNNALLINEN AKTIIVISUUS

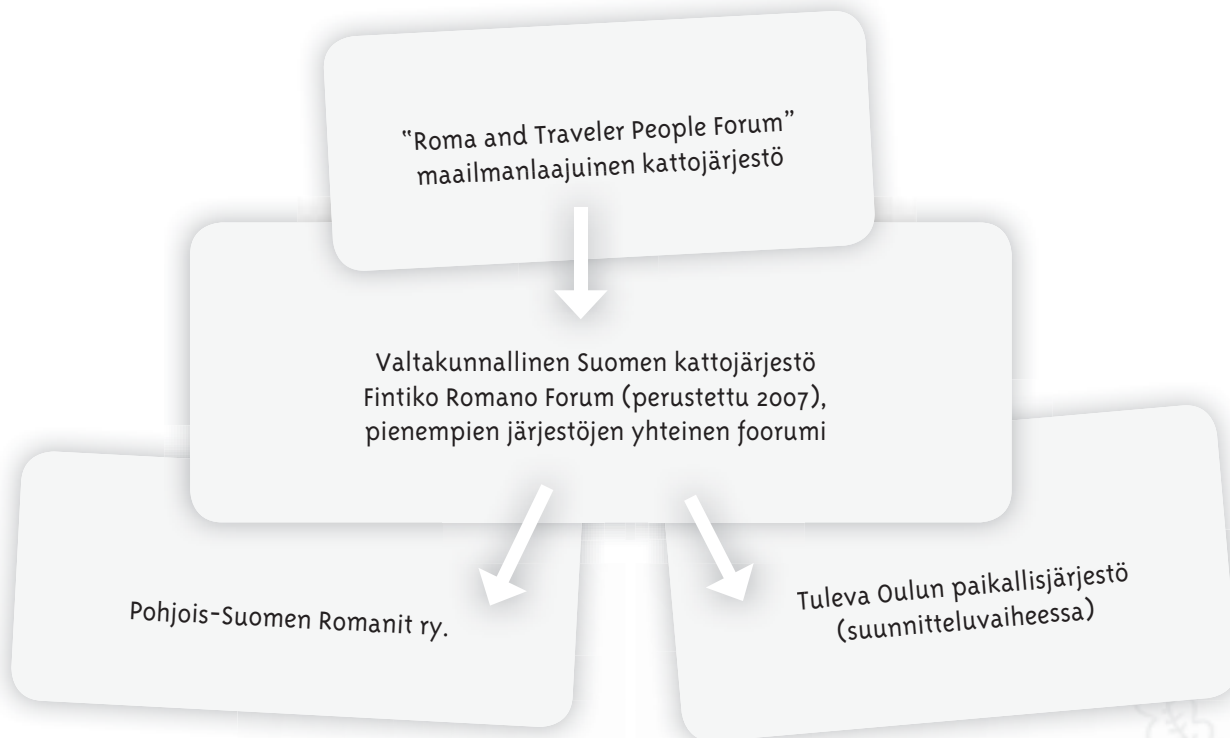
- Romaniväestön yhteiskunnallinen osallisuus on lisääntynyt.
- Romanit ovat mukana erilaisten järjestöjen toiminnassa ja pyrkivät aktiivisesti kohentamaan asemaansa suomalaisessa yhteiskunnassa.
- Kunnallispolitiikassa on mukana romaniedustajia.
- Vuonna 2007 kansanedustajaehdokkaana oli kuusi romanian eri puolueiden listoilta.
- Romanit ovat alkaneet avata kulttuuriaan, ja tiedon jakaminen on vähentänyt ennakkoluuloja ja helpottanut romaniväestön asemaa yhteiskunnassamme.
- Euroopan unioni edellyttää jäseniltään toimenpiteitä etnisen syrjinnän ja rasmin ehkäisemiseksi.
- Eri virastoihin, esimerkiksi työvoimatoimistoihin, on nimetty yhdyshenkilöitä, joiden tehtävänä on seurata romanien asemaa ja työllistymistä.
- Vuonna 1956 valtioneuvosto on asettanut romaniasiaien neuvottelukunnan sosiaali- ja ter-

veysministeriön yhteyteen. Sen tehtävänä on toimia romanien ja viranomaisten yhteistyöelimenä. Neuvottelukunta pyrkii edistämään romanien elinolosuhteita ja tukemaan kulttuurin ja kielen säilymistä.

- Suomessa toimii neljä alueellista romaniasiaien neuvottelukuntaa, jotka työskentelevät Etelä-Suomen, Länsi-Suomen, Itä-Suomen ja Oulun lääninhallitusten sosiaali- ja terveystoimien alaisuudessa.
- Lääninhallituksissa on romaniasiaien suunnittelijat, jotka toimivat samalla neuvottelukuntien sihteereinä.
- Yhdenvertaisuuslaki edellyttää, että kaikkien kuntien tulisi tehdä yhdenvertaisuussuunnitelma.
- Romaniasia on edustettuna myös Opetushallituksen Romaniväestön koulutusyksikössä, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen romanikielen lautakunnassa, sekä Kirkkohallituksen Romanit ja kirkko -työryhmässä.

Tiesitkö että

Tasavallan presidentti Tarja Halonen on toiminut Romaniasiaien neuvottelukunnan puheenjohtajana vuosina 1993 – 1995.

- Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeussuojaa. Laki kieltää välittömän (suoran) syrjinnän, välillisen (epäsuoran) syrjinnän, häirinnän sekä ohjeen tai käskyn syrjiä jotakuta. Kielletyt syrjintäperusteet ovat ikä, etninen tai kansallinen alkuperä, kansalaisuus, kieli, uskonto, vakaumus, mielipide, terveydentila, vammaisuus, sukupuolinen suuntautuminen tai muu henkilöön liittyvä syy.
- Tuomioistuin, vähemmistövaltuutettu tai muu viranomainen tai yhdistys voi pyytää etnistä syrjintää koskevassa asiassa syrjintälautakunnan lausunnon tämän yhdenvertaisuuslain soveltamisesta.
- Lain mukaan viranomaisilla on velvollisuus kaikessa toiminnassaan edistää yhdenvertai-

suutta tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti ja tarvittaessa muuttaa niitä olosuhteita, jotka estävät yhdenvertaisuuden toteutumista. Laki edellyttää, että kaikki viranomaiset laativat yhdenvertaisuussuunnitelman. Yhdenvertaisuuslailla on laitettu voimaan Euroopan unionin rasismi- ja työsyrijintädirektiivi.

Lisätietoja yhdenvertaisuuslaista:

www.fnlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021

www.seis.fi/suomi/yhdenvertaisuuslaki/

- Romanikulttuurissa arvostetaan perinteisesti lasten kotihoitoa, joten lapset hoidetaan mahdollisuuksien mukaan kotona. Naiset ovat harvoin työelämässä, ja romanikulttuurissa arvostetaan sitä, että perheen äiti hoitaa lapset ja kodin. Nykyään tämä ei ole kuitenkaan aina mahdollista, ja myös naiset voivat osallistua perheen toimeentulon hankkimiseen käymälä perheen ulkopuolella töissä, ja mieskin voi olla hoitamassa kotia ja lapsia.
- Jotkut vanhemmat haluavat varhaislapsuudessa suojella lapsia valtakulttuurin negatiivisiksi koetuilta vaikutuksilta ja opettaa heille heidän omaa kulttuuriaan.
- Romanilasten päiväkotihoito ja esiopetus ovat vasta nyt yleistymässä vanhempien työsäkäynnin lisääntyä. Lapselle voidaan antaa osa- tai kokoaikainen hoitopaikka myös sosiaalisista syistä.
- Opetushallituksen vuonna 2002 teettämän kartoituksen mukaan kuitenkin vain 2 % romanilapsista osallistuu esiopetukseen. Romanilapsi osallistuu oman yhteisönsä ulkopuoliseen toimintaan vielä nykyäänkin usein vasta kouluun mennessään. Isossa lapsiryhmässä toimiminen on uusi, jopa pelottavakin asia.
- Päivähoidossa oleva lapsi elää kahden kulttuurin keskellä, joiden arvot ovat osittain hyvin erilaiset. Onkin tärkeää, että hoitohenkilökunnan ja vanhempien yhteistyö toimii, ja että kulttuurien eroavaisuudet tiedostetaan ja huomioidaan.
- Päivähoito voi parhaimmillaan tukea kodin kasvatustyötä. Tämän vuoksi on tärkeää, että

päiväkodeilla on riittävästi tietoa romanikulttuurista.

- Romanit käyvät mielellään esittelemässä kulttuuriaan ja tapojaan. Romaneita voisi ottaa päiväkoteihin myös työharjoittelijoiksi tutustumaan päivähoitoon ja antamaan tietoa kulttuuristaan.

Romanikulttuurissa koetaan lapsuus vapaina aikana ja lasten päivähoidossa olemista säätelee perheen arki. Ristiriitoja päivähoitohenkilökunnan kanssa voi aiheutua, jos lapset ovat usein poissa hoidosta eivätkä vanhemmat huomaa ilmoittaa poissaoloista päiväkoitiin. Tämän vuoksi päiväkodissa on tärkeää keskustella avoimesti vanhempien ja päiväkodin odotuksista ja sopia selkeät yhteiset pelisäännöt, jotta arki sujuu kaikkien kannalta sujuvasti.

Esiopetusta koskevan lain kasvatustavoitteisiin on lisätty romanien oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa. Romanien oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen on turvattu myös laissa (PL § 6 Yhdenvertaisuus, § 17.3 Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin).

Vuonna 2000 päivähoitosta annettua asetusta (1336/95) muutettiin siten, että (36/1973) 1 a §:n esiopetusta koskevaan lain kasvatustavoitteisiin lisättiin suomen ja ruotsin lisäksi saamelaiden, romanien ja muiden kieliryhmien oman kielen ja kulttuurin tukeminen yhteistyössä kyseisen kulttuurin edustajien kanssa.

”Romaniperheessä on kolme pientä lasta. Miehen isä on vakavasti sairas. Molemmilla vanhemmilla on uupumusta ja lapset ovat levottomia. Vuorokausirytmii on sekaisin ja lapset tulevat usein myöhässä päiväkotiin tai jäävät kokonaan pois. Vanhemmat eivät muista ilmoittaa poissaoloista päiväkotiin. Päiväkodissa on noussut huoli perheen tilanteesta, lapsista ja vanhempien jaksamisesta. Päivähoidon henkilökunnan ja vanhempien keskusteluissa on tullut esiin perheen han-

kala elämäntilanne, vanhempien uupumus ja vaikeudet selvitä arkipäivän askareista. Päiväkodin tiloissa järjestetään verkostopala- veri, jossa ovat mukana vanhemmat, päivä- kodin johtaja, neuvolan terveydenhoitaja ja sosiaalityöntekijä. Palaverissa käydään läpi perheen tilannetta ja heille tarjotaan perhetyö- tä kotiin. Perhe kieltäytyy kohteliaasti perhe- työn palvelusta, mutta on halukas ottamaan vastaan sosiaalityöntekijän ehdottamaa tila- päistä siivousapua asukastuvan kautta.”

- Aiemmin koulunkäynnistä ei ollut kiertäväsä elämässä romaneille konkreettista, välitöntä hyötyä heidän työllistymisensä kannalta, mikä on vaikuttanut suhtautumiseen koulutukseen ja työllisyyteen.
- Romanit oppivat kiertokoulussa vain välttämättömimmän, eli luku- ja kirjoitustaidon. Se riitti ja sillä tuli toimeen. Kiertävissä elinkeinoissa ammatti siirtyi ”isältä pojalle” eikä koulutukselle ollut tarvetta. Myöskään koulutuserot romanien ja pääväestön välillä eivät olleet suuret.
- Teollistumisen myötä perinteiset ammatit eivät enää elättäneet, ja koko väestön muutoliike suuntautui kaupunkeihin.
- Vasta 1960-luvulta alkaen yleistyivät romanien kiinteät asunnot, ja täten kouluttautuminen mahdollistui.
- Muun muassa koulunkäynnissä tuolloin esiin tulleiden ongelmien ajateltiin johtuvan romanikulttuurista, ja oltiin sokeita olosuhteille. Romanit saattoivat elää esimerkiksi purkutaloissa.

”Ennen vanhaan kun romanit viettivät kiertävää elämää ja kulkivat kylästä kylään ja talosta taloon, romanit oppivat hyviä vuorovaikutustaitoja ja tulemaan toimeen erilaisten ihmisten kanssa. Lasten suullisen kielitaidon kehitys oli hyvää, mutta luku- ja kirjoitustaidon oppimiseen ei kaikilla ollut mahdollisuutta kiertävän elämänrytmin vuoksi. Tämän vuoksi romanivanhempien voi olla vaikea suhtautua lastensa opintoihin ja koulumaailman vaatimuksiin.”

- Asuntotilanteen ja sosiaalisen aseman paraneminen sekä moniarvoisempaan koulutusjärjestelmään siirtyminen ovat edellytyksinä koulutukseen osallistumiselle.
- Romanien kouluttautuminen on yleistynyt 70-luvulta lähtien.
- Vielä 1970–80-luvuilla valtaosa romaniopilaista ohjattiin automaattisesti – usein väärin perustein – erityisopetukseen eli silloiseen apukouluun.
- Romanien koulutustaso on edelleen keskimäärin muuta väestöä alhaisempi, mutta kohtuullisena.

- Koulutus vähentää huomattavasti syrjäytymisriskiä ja parantaa työllistymismahdollisuuksia.
- Aikaisemmin romanivanhemmat eivät arvostaneet niinkään ns. kirjaviisautta, vaikka haaveilivatkin "kaupustelun" epävakaisuutta paremmasta elämästä lapsilleen.
- Kouluun suhtauduttiin varsin epäluuloisesti, sillä se toimi aiemmin yhtenä sulauttamispolitiikan tärkeimmistä välineistä.
- Taustalla olivat myös omat huonot kokemukset ja epäluulo koulua kohtaan. Myös koululaitos suhtautui usein nuivasti romanioppilaisiin.
- Nykyään koulutuksen merkitys on ymmärretty ja lapsia kannustetaan opiskelemaan, mutta mallien puuttuminen vaikeuttaa silti yhä jatkokoulutukseen hakeutumista.

Romanikulttuurissa

opetettaviin arvoihin kuuluvat kunnioitus vanhempia kohtaan sekä sosiaaliset taidot. Romanit eivät niinkään korosta erilaisten teknisten taitojen osaamista.

- Kouluyhteisö heijastaa yhteiskunnan asenteita. Valtaväestössä ajateltiin pitkään, että romanit eivät edes halua kouluttautua ja ettei kouluttautuminen kuulu kulttuuriin.
- Jotkin romanikulttuurin käytännöistä saattavat olla ristiriitaisia koulumaailman kanssa. Tämä hankaloittaa lapsen sopeutumista kouluun ja yhteistyötä koulun ja perheen välillä.
- Koulu on edelleen hyvin monokulttuurinen ja heijastaa eurooppalaisten valtakulttuurien arvoja ja ihanteita. Paikalliset vähemmistökulttuurit eivät edelleenkään saa riittävästi sijaa opetussuunnitelmissa ja koulun arjessa.
- Usein koti ja koulu ”puhuvat eri kieltä”. Opettajan käyttämä sanasto voi olla suureksi osaksi vierasta romaniperheen lapselle, joka tulee pienestä yhteisöstä. Yksilöllinen tuki on siksi erityisen tärkeää.
- Opettajilla tulisi olla tietoa ja taitoa tukea romanilasten kulttuuritaustoja sekä sopeutumista kouluyhteisöön.
- Koulu on areena, jossa kulttuurit ja kulttuurierot kohtaavat useiden vuosien ajan.
- Opetushallituksen vuonna 2002 tekemän selvityksen mukaan romanilapsilla on edelleen koulunkäynnissä vaikeuksia, ja koulukiusaaminen, poissaolot ja koulunkäynnin keskeyttäminen ovat edelleen yleisiä. Vanhemmat eivät aina osaa tukea lastaan, sillä heidän oma koulutustaustansa on usein heikko.

Tiesitkö, että

Suomen painijoukkueen päävalmentaja Mikael Lindgren on romani?

- On tärkeää, että lapsille pystyttäisiin tarjoamaan myös oman äidinkielen opetusta. Romanikielen opetuksen piiriin pääsy edellyttää, että ryhmään saadaan vähintään neljä oppilasta. Ryhmien kokoaminen on kuitenkin hankalaa, koska päivähoitolla ja kouluilla ei ole lupaa tilastoida romanioppilaita.
- Tällä hetkellä Oulun kouluissa ei tarjota romanikielen opetusta. Oulun läänissä on yksi romanikielen opettaja.
- Koulutusmyönteisyys on vähitellen lisääntynyt, ja nykyisin valtaosa nuorista käy ainakin yhteiskunnan velvoittaman peruskoulun loppuun.
- Myös ammatillisen koulutuksen hankkiminen on yleistymässä romanien keskuudessa.
- Romanien koulutustason kohentuminen seuraa viiveellä elinolosuhteiden kehittymistä ja on huomattavasti jäljessä pääväestön koulutustasosta.

Suomessa romanit on aina integroitu normaaliin luokkaopetukseen. Joihinkin suurempiin erityiskouluihin on muodostunut romaniluokkia. Ulkomailla on usein kokonaisia luokkia ja kouluja, joissa on vain romanioppilaita. Esimerkiksi Unkarissa on koulu erityislahjakkaille romanilapsille, ja romaneille suunniteltuja koulutusväyliä on aina yliopisto-opetukseen asti.

Lasten harrastukset tasapainottavat koulunkäyntiä, joten harrastustoimintaa on tärkeää tukea. Harrastuksissa lasten sosiaaliset taidot kehittyvät ja niiden kautta voi löytyä myös ammatti.

- Tällä hetkellä kiinnostus kouluttautumista kohtaan on suuri, mutta motivaatiota pitkäaikaista sitoutumista vaativaan koulutukseen heikentää se, että työllistymismahdollisuudet ovat heikohkot myös kouluttautuneiden romanien keskuudessa.
- Lisäksi romanien syrjäytyminen yhteiskunnasta on heikentänyt joidenkin perheiden taloudellisia ja koulutuksellisia mahdollisuuksia tukea nuorten koulunkäyntiä tiedollisesti, taidollisesti ja taloudellisesti.
- Perheet perustetaan vieläkin erittäin nuorena. Tämä korottaa romanien kynnystä haakeutua aikuisopiskeluun, vaikka nykyinen kou-

lutusjärjestelmä mahdollistaakin elinikäisen oppimisen ja joustavan opiskeluaikataulun.

- Peruskoulun päättymisen jälkeen tulevaisuuttaan miettivät romaninuoret tarvitsevat erityistä tukea opinto-ohjaajilta ja työvoimatoimiston opintoneuvojilta, jotta he löytäisivät kukin itselleen sopivan opiskeluväylän.
- Myös työvoimapolitiittiset koulutukset ovat olleet romanien keskuudessa toimivia ja tämä koulutusmuoto on havaittu hyväksi tavaksi kouluttautua. Työvoimatoimistot ovat järjestäneet romaneille suunnattua eri alojen ammatillista aikuiskoulutusta yli kahdenkymme-

JATKO- JA AIKUISKOULUTUS

nen vuoden ajan.

- Tyypillisimpiä koulutusaloja ovat sosiaali- ja terveysala, opetusala, musiikki, sekä tietotekniikka.
- Heikko tai puuttuva peruskoulutausta vaikeuttaa jopa työvoimapolitiittisiin koulutuksiin pääsemistä. Epäsuhta opintososiaalisten etuuksien ja vastaavien sosiaalietuuksien välillä on liian suuri monille vähävaraisille nuorille. Tällaiset tukiloukut eivät kannusta omaehtoiseen opiskeluun eivätkä lyhytkestoisen työn vastaanottamiseen.
- Oppisopimuskoulutus on yksi hyvä, joustava, matalan kynnyksen väylä työllistymiseen, vaikka on muistettava, että koulutusmuotona se on erittäin vaativa eikä suinkaan helppo ja

mutkaton tie ammattiin.

- Oulussa ammattiopisto Luovin (ent. Merikosken ammatillinen koulutuskeskus) hallinnoimana toimii Ovet auki –Equal -hanke, jonka tavoitteena on aktivoida romaneja hankkimaan koulutusta ja helpottaa heidän siirtymistään työelämään. Projekti jatkuu vuoden 2007 loppuun saakka.
- Eri puolilla Suomea toteutuneista projekteista saadun kokemuksen perusteella voi sanoa, että romanien on helpompaa päästä opiskelun alkuun ryhmässä, jossa on muitakin romaneja. Tämä ei saa kuitenkaan olla tavoite kaikelle koulutukselle.

Ammattiopisto Luovi ja Ovet auki -projekti julkaisevat syksyllä 2007 oppaan "Palkkaisinko romanin?". Opas on tarkoitettu kouluttajille, koulutuksen järjestäjille ja työvoimaviranomaisille. Tiedustelut: projekti-päällikkö Kaisu Piisilä, kaisu.piisila@luovi.fi

Romano Missio ry on perustanut vuonna 1955 nuorten opintorahaston, jonka tarkoituksena on tukea taloudellisesti nuoria, joiden opinnot tähtäävät ammatilliseen, keskiasteen tai ylioppilastutkintoon.

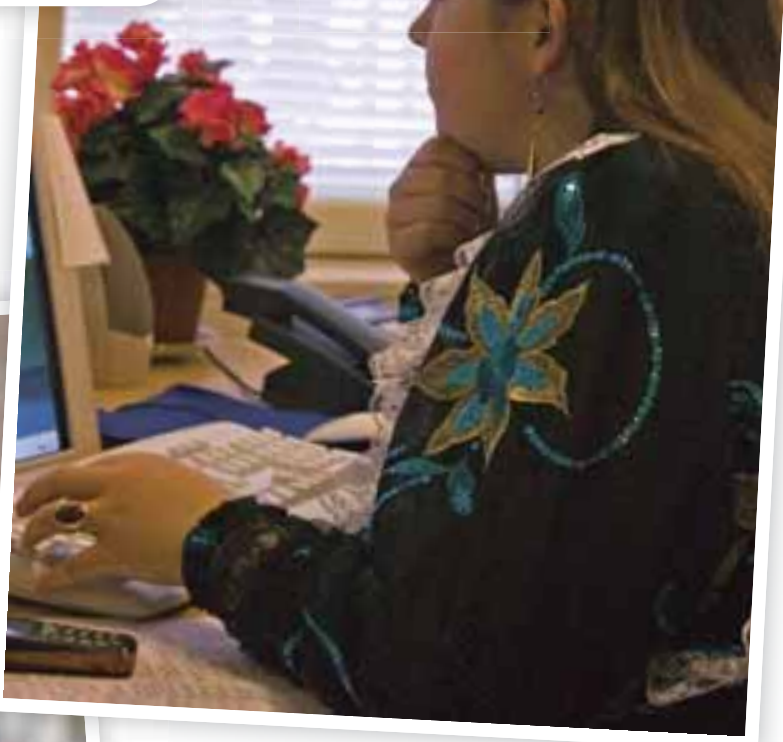

Henkan opiskelupolku

Henkka kävi peruskoulun Kiimingissä. Tämän jälkeen hän työskenteli kaksi neljän kuukauden työharjoittelujaksoa Kiimingissä autopurkamossa. Työharjoittelujaksojen jälkeen hän oli kolme vuotta työttömänä, kunnes pääsi mukaan ATK-kurssille, jonka aikana hän innostui jatko-opiskelusta. Henkka haki yhteishausa opiskelupaikkoja, mutta ei tullut valituksi. Hän tutustui Merikosken ammatillisen koulutuskeskuksen (nyk. Ammattiopisto Luovi) opiskelumahdollisuuksiin, josta tulikin kahden kuukauden kuluttua kutsu koulutukseen. Aluksi tehtiin alkukartoitus ja Henkka sai uravalintaohjausta. Henkka tunsikin, että opettaminen ja tukeminen tuntuivat omalta alalta. Siis-

tä hän oli saanut kokemusta jo neuvoessaan ja auttaessaan ATK-kurssille osallistuneita iäkkäämpiä ihmisiä. Niinpä Henkka aloitti puoli-toista vuotta kestävästä romanikulttuuriohjaajan opinnot, joista hän valmistui keväällä 2006. Puolen vuoden kuluttua valmistumisestaan hän pääsi töihin Merikoskelle Ovet auki -projektiin. Aluksi hän toimi luennoitsijana ja jakoi romanikulttuuritietoutta mm. kouluissa. Sen jälkeen hän pääsi työskentelemään romanikulttuuriohjaajana ja alkoi tehdä työtä syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien romaniperheiden tukemiseksi. Keväällä 2007 hän aloitti muiden toimiensa ohella lasten kielikerho Kurroksen ohjaamisen.

TYÖLLISYYS

Tiesitkö, että:

Muusikko Remu Aaltonen on romani.

- Perinteiset romaniammattit kuten kauppias, eläintenhoitaja, käsityöläinen, läkkiseppä jne. edellyttivät liikkuvaa elämäntyyliä. Nämä ammatit ovat edelleen suosittuja, vaikka eivät enää ole yhtä yleisiä kuin ennen.
- Romanien työtilanne huononi teollistumisen myötä, kun perinteisten maataloustöiden määrä ja tarve vähenivät. Tämä pakotti romanit hylkäämään perinteisen, kiertelevän elämäntyyliinsä. "Virallinen" työttömyys alkoi ja koulutuksen puute korostui.
- Erialaisten tuotteiden kaupittelu ja myyminen on yksi perinteisistä töistä, joka on kuitenkin nykyään harvinaistunut paljon, sillä se ei enää juuri elätä.

- Romanit ovat aina tehneet työtä saadakseen elannon perheelleen. Ajatus siitä etteivät romanit halua tehdä työtä, tarkoittaa siis samalla, että esimerkiksi kaupankäyntiä tai käsityöläisyyttä ei pidetä työnä. Yhteiskunnan rakenteiden muuttuttua romaneja työskentelee nykyisin lähes kaikilla ammattialoilla.
- Romanien keskuudessa työttömyys on hyvin yleistä. Romanit kokevat työelämässä ja siihen pyrkiessään jatkuvasti syrjintää ja ennakkoluuloja. Romaniväestön on hyvin vaikea työllistyä, vaikka heillä olisi työn vaatima koulutus.
- Romanit kyllä tekisivät työtä, mutta mm. valtaväestön asenteet ja romanien "lokeroiminen" omaan kulttuuriinsa ovat olleet työn teon esteenä.
- Perinteisissä ammateissa on ollut vapaus päättää omista menemisistään, joten sitoutuminen työaikoihin saattaa olla uutta.
- Romanien asenteissa on suuria alueellisia eroja. Etelä-Suomessa ollaan hieman edellä työllistymis- ja kouluttautumisasiossa.
- Valtaväestön ja romanien on tunnistettava yhdessä työn vaatimukset ja työtä hakevan edellytykset. Kulttuurillista joustoa tarvitaan molemmilta osapuolilta.
- Tarvitaan positiivisia esimerkkejä romanien työllistymisestä, jotta nuoria romaneja saadaan motivoitua koulutukseen.
- Työnantajien asenteet ja ennakkoluulot ovat suuri este romanien työllistymiselle, joten työvoimavirkailijoiden rooli välikätenä on erityisen tärkeä asenteiden muuttamisessa.

- Romaneille on tärkeä antaa tietoa ammattiliittojen toiminnasta, jotka antavat turvaa mikäli työntekijä joutuu työttömäksi.

Romanit tarvitsevat tukea ja ohjausta siirtymään työelämään, jotta he oppivat toimimaan työelämän säännösten ja vaatimusten mukaisesti. Esimerkiksi työvalmentajilla ja kulttuurinvälittäjillä on tärkeä rooli romaniväestön integroimisessa ja sijoittumisessa työelämään sekä tarvittavan kulttuuritietouden välittämisessä työnantajille.

Romanit työllistyvät usein erilaisiin romani-kulttuuriin liittyviin hankkeisiin ja projekteihin. Työskennellessään oman kulttuurinsa edustajien parissa on romanityöntekijän haasteena sovittaa asiakkaiden avuntarve ja romanikulttuurin tapasäännöt yhteen. Kaikista asioista, myös häveliäistä, voidaan puhua kunhan saanalinnot ovat kunnioittavia.

Häveliäistä asioista puhuminen on hyvin henkilökohtainen asia ja riippuu työntekijän omasta persoonasta ja arvomaailmasta. Vuorovaikutuksen taso muokkautuu aina kunkin asiakastilanteen mukaan. Hyvä malli voi olla se, että työparina työskentelee mies ja nainen. Myös romani ja valtaväestön edustaja ovat hyvä työpari, koska romani voi käsitellä kulttuuriin sopivat asiat ja valtaväestön edustaja voi sitten tarttua niihin asioihin, joita romanit eivät voi keskenään käsitellä kulttuurisista syistä esimerkiksi ikäeron vuoksi.

KULTTUURIN VAATIMUKSET JA TYÖPUKEUTUMINEN

Esimerkiksi kaupassa työskentelevän romaninaisen tulee käyttää romanihametta. Jos hän työskentelee tavallisissa vaateissa ja paikalle tulee muita romaneja, he voivat osoittaa halveksuntaa romaninaista kohtaan. Muut romanit saattavat ajatella, että nainen on "liannut" kaupan eivätkä he voi enää asioida kyseisessä liikkeessä.

- Romanien pukeutumisen erityispiirteet on hyvä huomioida työmahdollisuuksia mietittäessä.
- Useimmissa töissä romanien vaateus ei ole este esimerkiksi työturvallisuudelle.
- Pukeutumisesta joustaminen on henkilökohtainen ratkaisu: osa vaihtaa työasuun osa ei.
- Koska perinteisellä, säädylisellä pukeutumisella osoitetaan kunnioitusta vanhempia kohtaan, ei haluta että etenkin vanhemmat romanit näkisivät nuorta työasussa.
- Mikäli romani työskentelee julkisessa työssä, jossa hän voi kohdata muita romaneita, tulisi romaninaisella olla mahdollisuus pukeutua kansanpukuun.
- Asioista voi neuvotella, eikä kysyminen ole loukkaavaa. Työpaikkaa hakevalta romanilta voi esimerkiksi

kysyä kohteliaasti: "Voisitko käyttää työasua, jos se olisi vaatimuksena työpaikan saamiselle?"

- Ammatinvalintaa ja työelämäväyliä mietittäessä olisi tietysti hyvä keskustella myös siitä, mitkä ammatin asettamat pukeutumisvaatimukset ovat ja voiko halutulla alalla ylipäättään käyttää kansanpukua.
- Tärkeää olisi keskustella asiasta ja löytää omaa ratkaisua tukeva ala. Ei ole järkevää haakeutua esim. keittiöalalle, jos ei ole valmis käyttämään työpukua.
- Pukeutumissäännöt voi ottaa huomioon myös ammatin tai työpaikan valinnassa. Esimerkiksi autokorjaamolla voidaan sopia, että vanhemmat romanit eivät käy paikalla, ja jos tulevat, he ilmoittavat tulostaan etukäteen.
- Mikäli työpaikalla ei olla julkisella paikalla jossa voi kohdata muitakin romaneja, voi romani pukeutua myös työnantajan osoittamiin työasusteisiin tai esimerkiksi yksinkertaiseen pitkään hameeseen.
- Romanit tuntevat oman kulttuurinsa, joten he osaavat hoitaa myös lyhyet tilannekohtaiset muutokset yhteisesti sovittavien pelisääntöjen mukaan. Jos esimerkiksi vanhempi romani tulee asiakkaaksi, häntä voi tulla palvelemaan hetkellisesti joku muu kuin yrityksessä työskentelevä romani.

Useilla työpaikoilla edellytetään tietyn työasun käyttöä kaikilta työntekijöiltä. Osittain syynä on työturvallisuus-, hygieni- ja työnantajan yrityksen imagoon liittyvät määräykset. Romaninaisen asu on toisaalta myös raskas kantaa, mikä vaikeuttaa raskaiden töiden tekemistä. Tämä asettaa romaneille haasteita, kun he miettivät koulutus- ja uravalintojaan.

Työelämään lähtevien naisten tarpeesta on lähdetty ideoimaan ja kehittämään romaninaisille työhön sopivaa hameetta. Monet työpaikoista ovat sellaisia, että siellä voidaan joustaa työasuvaatimuksesta. Toisaalta esimerkiksi catering- alalla runsaat hameet ovat vaarallisia ja epäkäytännöllisiä. Catering- alan työasujen värit ovat kuitenkin samat kuin romanien perinnepuvussa: musta hame ja valkoinen paita. Kehittämällä romanivaatuksesta pelkistetympi ja kevyempi versio voidaan romanin naisille löytää sopiva työasu ravintola-alalle. Tämä vaatii kehittelyä ja totuttelua ajatukseen, mutta on yksi tärkeä askel, jonka avulla naisten on helpompi lähteä työmarkkinoille ja olla siellä oman kulttuurinsa edustajana.

Myös romanimiesten tulee pitää perinteisiä romanikulttuuria kunnioittavia vaatteita jos he työskentelevät julkisilla paikoilla. Esimerkiksi t-paitaan pukeutuminen ei ole soveliasta jos työaikana on mahdollista nähdä vanhempia romaneja.

TYÖLLISYYS JA TUET

- Työelämässä olevat romanit ovat usein erilaisissa hankkeissa tai tukirahoilla työllistettyjä.
- Suuri osa romaneista elää erilaisten yhteiskunnan tarjoaminen tukien varassa.
- Suku ja perhe tukevat jäseniään, mutta eivät kuitenkaan rahallisesti. Ketään ei yleensä jätetä yksin vaikeuksiensa kanssa.

ROMANINUORET TYÖHARJOITTELUSSA

- Romaninuoret ovat alkaneet kouluttaa itseään ja pitävät työtä arvossa.
- On tärkeää, että romaniasiakkaita tuettaisiin työllistymisessä ja autettaisiin jokaista löytämään sopiva reitti työelämään.
- Työharjoittelupaikkojen myötä romanit pääsevät tutustumaan työelämään ja saavat työkokemusta.
- Myös työnantajille romaninuorten työllistäminen esimerkiksi työharjoitteluiden ajaksi on hyvä mahdollisuus päästä tutustumaan romanikulttuuriin ja heidän tarjoamaansa työntekijäresurssiin.
- Työharjoittelupaikkojen saaminen on kuitenkin vaikeaa.
- Romanien kanssa voi ja pitäisi aina keskustella heidän kulttuurinsa asettamista vaatimuksista ja siitä, missä asioissa kumpikin osapuoli on valmis joustamaan.
- Tarvittaessa kannattaa pyytää mukaan puolueetonta kulttuurivälittäjää, kuten lääninhallitusten romaniasiain neuvottelukuntien suunnittelijaa.

Romanikulttuuri nojautuu vahvasti yhteisöllisyyteen, joten esim. perheenjäsenen kohdatessa vastoinkäymisiä, häntä lähdetään tukemaan ja auttamaan kaukaakin. Tästäkin työnantajan ja romanin kannattaa keskustella etukäteen ja sopia yhteiset pelisäännöt.

AIKUISTEN TYÖLLISTYMINEN

- Monilta romaniaikuisilta puuttuu koulutus, mikä rajoittaa myös työmahdollisuuksia.
- Tämä koulutusvaatimus koskee yhtäläisesti kaikkia työnhakijoita, ja se kannattaa tuoda esille, sillä romaniasiakas ei välttämättä ole tullut sitä ajatelleeksi.
- Romaneja kiinnostaa erityisesti oppisopimuskoulutus, ja palkkatuki oppisopimuksen yhteydessä kannattaa ottaa yhtenä mahdollisuutena esiin. Jos esimerkiksi romanilla on olemassa oma työnantajakontakti, on palkkaamiskynnys pienempi, jos käytettävissä on palkkatuen mahdollisuus. Usein tarvitaan kuitenkin jonkinlaista valmentavaa koulutusta tai henkilökohtaista tukea opintojen aikana, jos opiskeluvaihtoehdot ovat kovin puutteelliset tai edellisestä koulunkäynnistä on ehtinyt jo kuluua aikaa.
- Romaniasiakkaalle, jolla on selkeitä puutteita opiskelutaidoissa, kannattaa kohteliaasti tehdä selväksi, että oppisopimuskoulutus on koulutusmuotona hyvin vaativa, sillä siinä käydään töissä ja opiskellaan yhtä aikaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei oppisopimuskoulutus olisi romanille mahdollista. Oppisopimuksen vaativuus opiskelumuotona pitää kuitenkin tiedostaa.
- Romaneille suunnatut erilliskurssit ja projektit ovat haluttuja työllistymisen ja koulutautumisen väyliä, sillä vertaisryhmän tuki ainakin opintojen alussa on tärkeää.
- Mallien puuttumisen vuoksi kuva ammattien vaatimuksista ja palkkatasosta on usein epärealistinen. Siksi niistä tulisi antaa realistista tietoa ja opastusta.

- Tarvitaan ammatinvalinnanohjausta ja tietoa eri ammattien vaatimuksista.
- Tällä hetkellä romanit hakeutuvat perinteisten ammattien lisäksi edelleen vain muutamisiin ammatteihin, kuten lähihoitajiksi tai koulunkäyntiavustajiksi. Opiskelun jälkeisten työllistymismahdollisuuksien parantamiseksi olisi hyvä tuoda näiden ammattien rinnalle muitakin vaihtoehtoja. Ammatinvalinnassa on myös maantieteellisiä eroja. Pohjoisessa nämäkin Etelä-Suomessa suositut ammatit ovat vielä harvinaisia.
- Esimerkiksi sosiaalialalla romanit ovat olleet kiinnostuneita tuomaan omaa osaamistaan ja kulttuuriaan esille. He ovat käyneet kouluilla ja päiväkodeissa kertomassa omasta kulttuuristaan.

ASUMINEN

- Romanit vaelsivat Suomessa 500 vuotta harjoittaen perinteisiä kiertolaismatteja ja eläen ihmisten tarjoaman avun ja yösijan varassa. 1960-luvun kaupunkilaistumisen ja kerrostalojen rakentamisen myötä myös romanit asettuivat aloilleen ja alkoivat saada asuntoja.
- Romanit siirtyivät aluksi asumaan väliaikaisiin asumuksiin kaupunkien laitamille ja joutomaille. Oulussa tällaisia telttä- ja muita asumuksia on ollut esimerkiksi Kuusisaarella ja Lammassaarella.
- 1970-luvulla valtio jakoi romaneille erityismäärärahoja asuntojen hankkimista varten, ja kunnat ottivat vastuuta romanien asumisen järjestämisestä.
- 1975–1981 romanien asumista pyrittiin helpottamaan erityisasuntolailla, jonka myötä kunnat ja yksityiset romanit saivat valtion tukemaa asuntolainaa.

- Nykyisin valtaosa Suomen romaneista asuu pysyvästi paikoillaan, eivätkä he ole viettäneet kiertolaiselämää enää 30–40 vuoteen.

Ydinperheeseen lasketaan usein myös isovanhemmat ja muita sukulaisia. Perheen käsitteen laajuus ja toisista huolehtiminen voivat aiheuttaa ongelmia asumisjärjestelyissä, koska tänä päivänä asutaan ahtaasti ja usein kerrostaloissa. Myös psyykkisesti tai fyysisesti sairastuneista pidetään huolta eikä heitä jätetä yksin.

Romanikulttuurin yhteisöllisyys ja huolenpito läheisistä merkitsee sitä, että jos sukulainen tai tuttava joutuu tilapäisesti asunnottomaksi, annetaan hänelle aina yösija siksi aikaa, että hän saa asiansa järjestykseen. Tämä romaneilla säilynyt lähimmäisistä välittämisen tapa voidaan valitettavasti myös ymmärtää siten, että ”asunnossa majailee ylimääräisiä henkilöitä”.

Kulttuurin asettamat rajoitukset asunnolle

Jos romaninainen liikkuu kodissaan vähissä vaatteissa tai käyttää keittiötä lapsivuodeaikana, tulee asunnosta "likainen". Vanhemmat romanit eivät voi enää käydä kyseisessä asunnossa. Asunto on pysyvästi likainen, eivätkä muut romanit voi muuttaa kyseiseen asuntoon edes vuosia sen jälkeen, kun asunnon "liannut" henkilö on muuttanut pois. Alueen romanien tavoista riippuen asuntoon on kuitenkin saatettu tehdä kattavampi pintaremontti, jonka jälkeen romanit ovat katsoneet asunnon taas olevan "puhdas".

Kerrostaloasumisessa on huomioitava, että kaksi erikäistä romaniperhettä ei voi asua samassa talossa tai rapussa siten, että vanhempi romani asuisi nuoremman romanin alapuolella. Romanit voivat asua samassa kerroksessa. Myös eri kerroksissa ja samassa rapussa asuminen on mahdollista sijoittamalla asukkaat eri kerroksiin siten, että he heidän asuntonsa eivät ole suoraan päällekkäin. Eli toinen perhe voi asua esimerkiksi neljännen kerroksen oikealla reunalla ja toinen toisen kerroksen vasemmassa laidassa.

Romaniperhe ei voi asua kaksikerroksisessa asunnossa, koska nuoremmat eivät voi olla vanhemman yläpuolella, ja näin osa perheestä ei voisi käyttää asunnon yläkertaa lainkaan.

ASUMISMUODOT JA ASUMIS- KULTTUURIN MUUTOS

- Yleisin romanien asumismuoto on vuokra-asunto kerrostalossa. Romanit asuvat samoilla alueilla ja samantyyppisissä asunnoissa kuin muukin väestö Suomessa. Oulussa romaneille antavat asuntoja yleishyödylliset vuokranantajat ja useat yksityiset asuntotoimistot.
- Romanien on valtaväestöä vaikeampi saada asuntoja erityisesti yksityisiltä vuokranantajilta, koska vuokranantajat ovat epäileviä romanasukkaiden luotettavuuden ja maksukyvyyn suhteen.
- Vuokranantajilla voi olla romanasunnontahakijoita kohtaan pelkoa ja ennakoasenteita, jotka saattavat juontaa juurensa yhdestä romanitautaisesta häiriöstä aiheuttaneesta asukkaasta. Kokemus voi olla vuosia vaikuttamassa muiden romanasukkaiden asunnon-saantimahdollisuuksiin.
- Mikäli romanilla on maksuhäiriöitä tai häiriökäyttäytymistä asumishistoriassaan, muuttuu asunnon saaminen todella vaikeaksi.
- Tiedon puute ja muiden asukkaiden ennakkoluulot tuovat ongelmia.
- Romanit voivat kokea syrjintää naapureiden taholta, ja usein heitä seurataan huomattavasti tarkemmin kuin muita asukkaita.
- Romaniyhteisöissä samassa asunnossa voi asua useita sukupolvia.
- Nuoripari saattaa asua yhteiselonsa alkuaikojen jommankumman vanhempien tai vanhempien sisarusten luona.
- Ensimmäisen lapsen saatuaan nuori perhe muuttaa vanhempien luota pois.
- Romanikulttuuri on hyvin vieraanvarainen. Ketään ei käännytetä ovelta pois, oli vuorokauden aika mikä hyvänsä.
- On epäkohteliasta kieltää vierasta tulemasta sisälle. Tämä voi aiheuttaa ongelmia tiiviissä asumisessa, sillä naapurit voivat häiriintyä melusta.
- Nykyään romanienkin keskuudessa usein soitetaan ensin ja kysytään onko sopiva hetki vierailulle.

Asunnon vaihtoon johtavia tilanteita:

- Lapsen kasvaessa murrosikäen hän tarvitsee oman huoneen. Se on tarpeellinen häveliäisyyssyiden takia ja tarjoaa nuorelle omaa rauhaa ja vapautta.
- Yksinhuoltajaäidin murrosikäinen poika ei voi enää 17–18 vuoden iässä asua pienessä asunnossa äitinsä kanssa kahden kesken. Nuori saattaa itsekin haluta jo itsenäistyä ja hankkia oman asunnon. Usein tällaisessa tilanteessa poika on enimmäkseen sukulaisten luona.

Romanit panostavat kodin sisustukseen ja huonekalujen hankkimista varten säästetään tarvittaessa pitkäänkin.

Lisätietoja asumisasioista:

- Malla Pirttilahti: "Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa". Ympäristöopas YO77. 2000. Ympäristöministeriö, Helsinki. Opas on suunnattu asuntoviranomaisille. (www.miljo.fi/download.asp?contentid=59767&lan=fi)
- "Opas hyväksi vuokratavaksi". 2003. Opas on suunnattu yksityisille vuokranantajille

ROMANIEN KANSSA TEHTÄVÄN SOSIAALITYÖN ERITYISKYSYMYKSIÄ

Syrjintä.....	74
Luottamuksen rakentaminen.....	76
Yhteinen kieli ja asioinnin selkeys.....	77
Tehostettu sosiaalityö.....	79
Syrjäytymisen ehkäiseminen.....	80
Velkaantuminen.....	82
Asunnottomuus.....	83
Lastensuojelu.....	85
Vanhusten asema.....	87
Päihteet.....	89
Mielenterveysongelmat.....	91
Väkivalta.....	92
Rikollisuus.....	96

ROMANIEN KANSSA TEHTÄVÄN SOSIAALITYÖN ERITYISKYSYMYKSIÄ - SYRJINTÄ

- Romanit ovat saaneet tasa-arvoisen oikeudellisen aseman vuonna 2002, jolloin syrjintälaki tuli voimaan, mutta he kohtaavat silti edelleen syrjintää useissa tilanteissa.
- Valtaväestö leimaa helposti romanit, ja yleinen mielipide on muokkautunut niiden yksittäisten heikosti yhteiskuntaamme sopeutuneiden romanien antaman mielikuvan mukaan, jotka käyttäytyvät normeihimme sopimattomalla tavalla.
- Syrjintä ilmenee esimerkiksi vaikeutena työllistyä ja hankkia asuntoja.
- Yleinen stereotypia on, että kaikki romanit varastavat. Esimerkiksi jos parkkipaikalla nähdään romani, saatetaan palata autolle tarkistamaan, että auton ovi on varmasti lukittu.
- Romanit kokevat ahdistavana sen, että muun muassa kaupoissa heitä usein pidetään automaattisesti varkaina, ja erityisesti naisia seurataan ja kohdellaan epäkunnioittavasti. Romanimiehet taas mielletään häiriköiksi ja rettelöitsijöiksi.
- Osa ravintoloista asettaa romaniasiakkaille keinotekoisia rajoituksia tai ei päästä heitä lainkaan sisään, etenkin mikäli he ovat pukeutuneet perinneasuunsa.
- Useat työpaikat, kuten esimerkiksi osa päiväkodeista, vaativat romanityöntekijöitään pukeutumaan valtaväestön vaatteisiin.
- Romaneilla on syrjintätapauksissa samat vaikuttamiskanavat kuin muillakin. Muutosta voidaan lähteä hakemaan paikallistasolla ja ottaa yhteyttä tarvittaessa esimerkiksi sosiaalili- tai potilasasiamieheen.

- Vakavammissa syrjintätapauksissa voi ja pitää tehdä rikosilmoitus. Tarvittaessa sen tekemiseen voi saada apua esimerkiksi rikosuhripäivystyksestä. Tapauksia käsitellään yleisissä oikeusistuimissa.
- Syrjintätapaukset tulisi saattaa myös vähemmistövaltuutetun tietoon, jolloin ne tulevat rekisteröidyiksi.
- Eri lautakunnissa tulisi myös ottaa huomioon paikkakunnan väestörakenne ja pyrkiä lisäämään romanien osallisuutta yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja vaikuttamisessa. Esimerkiksi Oulussa toimii sivistyslautakunnassa yksi romaniväestön edustaja.

Oletko miettinyt, miltä sinusta tuntuisi, jos joka kerta kaupassa käydessäsi henkilökunta seuraisi herkeämättä kintereilläsi epäillen sinua varkaaksi?

Erilaisuus ei ole peruste eriarvoiselle kohtelulle.

Tositapauksia nykypäivän Suomesta

Vielä 2000-luvun alun Suomessa on joillekin huoltoasemille päästetty vain yksi romaniasiakas tai perhe kerrallaan. Jos huoltoasemalla on ollut jo romaniasiakas, on toisen perheen ennen sisäänpääsyään täytynyt odotella ulkopuolella, kunnes edelliset poistuvat.

Eräissä ravintoloissa romani on päästetty sisään vain panttia vastaan. Ovimiehelle on täytynyt antaa pantiksi 500 euroa, jonka on saanut takaisin pois lähtiessään, jos on käyttäytynyt nuhteettomasti. Mikäli ongelmia on ilmennyt, on ovimies pitänyt panttirahan itsellään.

Romanipariskunta oli 1990-luvun lopulla menossa illanviettoon erääseen tanssiravintolaan. Ravintolan ovimiehet eivät päästäneet romaneita sisään. Syyksi he ilmoittivat, että ravintolassa on tämän illan romanikiintiö täynnä, koska siellä on jo kaksi romania. Pariskuntaa ei voitu päästää sisään, koska he eivät kuuluneet samaan seurueeseen aiemmin sisälle tulleiden kanssa.

Juhannusaattona 1998 kaksi nuorta romanipariskuntaa oli menossa pohjoissuomalaiselle tanssilavalle. Heitä ei päästetty sisälle, koska kyseisessä ravintolassa oli joskus ollut romanien aiheuttamia järjestysongelmia. Ravintolassa oli tehty periaatepäätös, että sinne ei päästetä lainkaan romaneita sisään. Seurue koki tullessa kohdelluksi väärin ja soitti poliisille. Poliisit ilmoittivat, etteivät jouta paikalle ja pyysivät käymään poliisilaitoksella arkipäivänä tekemässä rikosilmoituksen. Nuoret joutuivat poistumaan paikalta.

Eräässä tapauksessa romanimies oli näytännyt ravintolaan saapuessaan valtaväestöön kuuluvalle kaverilleen uutta kultaista rannekelloaan. Tällöin ovimies oli säännännyt paikalle pesäpallomailan kanssa huutaen "Täällä ei mustalaiset saa myydä mitään!" Kaveri oli kertonut, että hän vain katsoo toisen uutta kelloa. Ovimies oli ottanut kovakouraisesti kiinni romanimiehen takista ja raahannut tämän ravintolasta ulos. Miehen ravintolailta päättyi ennen kuin hän edes ehti istahtaa alas.

LUOTTAMUKSEN RAKENTAMINEN

- Romanit kokevat usein epäluottamusta viranomaisiin kohtaan. Tämä juontaa juurensa siitä, että juuri viranomaiset, päättäjät ja kirkko ovat sortaneet romaneita menneinä vuosikymmeninä.
- Romanit ovat suhtautuneet varauksellisesti viranomaisiin myös siksi, etteivät he ole tunteet näiden edustamia organisaatioita ja niiden toimintatapoja kovinkaan hyvin.
- Romaneilla voi olla hyvin korkea kynnyksen pyytää viranomaisilta apua. Heillä on usein pelko siitä, että jos he pyytävät esimerkiksi lastensuojelusta apua lastenkasvatukseen, heidän lapsensa otetaan huostaan.
- Ensimmäinen tärkeä askel romanien parissa työskennellessä on luottamuksellisen ja turvallisen suhteen luominen. On tärkeää löytää työntekijän ja asiakkaan välille yhteinen kieli ja ymmärrys.
- Viranomaisten on tärkeää kohdata romaniasiakkaat yksilöinä eikä arvioida heitä mahdollisten aiempien negatiivisten kokemusten perusteella. Tällainen "leimaaminen" on usein myös osittain tiedostamatonta.
- Kun yksi romani tekee väärin, koko yhteisö helposti leimautuu ja syntyy käsitys, että muiden tulee sitten toimia kaksin verroin paremmin saavuttaakseen yhteiskunnan luottamuksen.
- Ongelmatilanteissa sovitteleva asenne ja hyvän tahdon löytäminen on tärkeää.

Jokainen asiakas on kirjoittamaton lehti, Tabula rasa, siihen saakka kun hän itse siihen jotakin kirjoittaa.
– kansanedustaja Erkki Virtanen.

**Kohtaa ihminen,
älä ongelmia.**

YHTEINEN KIELI JA ASIOINNIN SELKEYS

- On tärkeää selvittää sosiaalityön piirissä oleville romaneille heidän oikeutensa ja velvollisuutensa. Romanit tarvitsevat tietoa ja ohjausta saatavilla olevista palveluista ja siitä kuinka niitä haetaan.
- Romanit saattavat tarvita myös konkreettista apua erilaisten lomakkeiden täyttämässä. Viranomaiskielellä kirjoitettuja tekstejä voi olla vaikea lukea ja ymmärtää. Päätösten ja kirjallisten ohjeiden tulisivatkin olla selkeitä ja helposti luettavia.
- Romanit arvostavat sitä, että työntekijä ottaa huomioon romanin kulttuuritaustat ja kun-

Yhdenvertaisuuslain sisällön tunteminen ja tiedon jakaminen asiakastyössä on tärkeää. Lain käyttö voi parantaa asiakkaan oikeuksien toteutumista esimerkiksi asunnon haussa. Jos kohdataan syrjintää tai epäoikeudenmukaista kohtelua kannattaa ottaa yhteyttä paikallisviranomaisiin ja tarvittaessa vähemmistövaltuutettuun. Yksittäisillä epäkohtien esiin nostamisilla ja oikeuden hakemisella voidaan vaikuttaa koko maan romanien aseman kohoamiseen.

nioittaa niitä. Avoimuus ja myönteinen suhtautuminen on tärkeää. Romanien asioidessa virkailijan luona on yleistä, että samalla kertaa kerrotaan kaikkien perheenjäsenten huolet ja tarpeet.

- Virkailijan on hyvä informoida asiakasta yhteisistä toimintatavoista eli sopia siitä, keitä varatulle vastaanottoajalle tulee ja kenen asioita voidaan samalla kertaa hoitaa. Vaihtoehtoisesti virkailija voi varata romaniasiakkaille pidemmän asiointiajan ja hoitaa esille nostettavat asiat samalla kertaa.
- Romanikulttuurissa eletään usein tässä hetkessä eikä olla sidottuja aikatauluihin. Etenkin työ- ja opiskeluelämästä syrjäytyneille esimerkiksi kalenterin käyttö voi olla aivan uusi ja opettelua vaativa asia. Työntekijän kannattaa selvittää asiakkaalle konkreettisesti aikataulujen, varattujen aikojen ja eräpäivien merkitys.
- Päätöksissä tulee selkeästi ilmetä miten asiat hoidetaan, minkä osan sosiaalitoimi hoitaa ja mitkä asiat asiakkaan tulee itse hoitaa tai maksaa.

YHTEINEN KIELI JA ASIOINNIN SELKEYS

Nuorehko romanimies oli elänyt pitkään mienimituloilla ja asioinut siksi kuukausittain sosiaaliammattilaisella toimeentulotukiasioissa. Sosiaalitoimesta maksettiin automaattisesti vuokran omavastuuosuus suoraan vuokranantajan tilille. Kun keskusteltiin perusteista hoitaa vuokra suoraan viranomaiselta, mies kertoi, ettei hän tiedä perusteita asialle. Järkevää perustetta ei myöskään sosiaalitoimen puolesta asialle ollut. Mies kertoi voivansa itse maksaa vuokran kuukausittain, mikäli saa opastusta asiassa. Hänen lähipiirissään oli henkilö, joka pystyi opastamaan hänet henkilökohtaisesti netin kautta tapahtuvaan pankkiasiointiin ja laskun maksuun. Näin säästyivät myös rahat, kun laskua maksettaessa ei tarvinnut maksaa pankin palvelumaksua. Sovittiin, että hän esittää aina toimeentulotukea hakiessaan tositteet asumisen kulujen maksamisesta, ja mikäli ongelmia asian hoidon osalta syntyy, hän ottaa yhteyttä virkailijaan.

Eräällä romaniäidillä oli vaikeuksia päästä sovittuihin tapaamisiin lapsensa kanssa ja usein hän jätti kokonaan saapumatta. Tilannetta avattiin ja kysyttiin minkä vuoksi he eivät tule tapaamisiin sovittuina aikoina. Kävi ilmi, että asiakas pääsee tapaamisiin vain silloin, kun saa järjestettyä kyydin itselleen. Asiakkaalle kerrottiin, että paikkakunnalla pääsee kulkemaan lastenvaunujen kanssa ilmaiseksi linja-autolla, ja hänen kanssaan selvitettiin lähin pysäkki ja kuinka linja-autossa toimitaan lastenvaunujen kanssa matkustettaessa. Tämän jälkeen asiakas saapui sovittuihin tapaamisiin ja asioiden hoito helpottui.

- Oulun sosiaalitoimessa on aloitettu syksyllä 2006 tehostettu romanisosaalityö jonka tavoitteena on paneutua romaniasiakkaiden kokonaisvaltaiseen palveluun ja opastaa ja tukea heitä palvelujärjestelmässä asiointinsa.
- Sosiaalityöntekijä ja ohjaaja työskentelevät työparina erityistä tukea tarvitsevien romanien kanssa. Ohjaaja antaa tarvittavaa ohjausta ja neuvontaa ja on käytettävissä sosiaalityöntekijän työparina asiakasvastaanottotilanteissa ja kotikäynneillä.
- Romaniasiakkaalle kerrotaan hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ja opastetaan hakemuksen täyttämässä sekä tarvittavien liitteiden ja etuuksien hakemisesta.
- Ohjaaja tukee asiakasta sosiaalityöntekijän ohella ja antaa erityistä ohjausta esimerkiksi talous- tai asumisongelmissa.
- Toiminnan myötä on tehostettu myös sosiaalitoimen ja muiden romaniasioiden parissa työskentelevien yhteistyötä.
- Sosiaalityön johtoryhmä on miettinyt romaninyhteistyön mahdollisuuksia yhdessä Oulun lääninhallituksen, työvoimatoimiston, Pohjois-Pohjanmaan TE-keskuksen, romanilyhdistyksen, Ovet auki - Equal-projektin, asumispalveluiden ja asumisneuvonnan toimijoiden kanssa.
- Romanikulttuurin välittäjät ovat myös vierailleet sosiaalityön tiimissä kertomassa toiminnastaan ja miettimässä yhteistyön mahdollisuuksia käytännön työssä.
- Lisäksi sosiaalitoimen henkilökunnalle on järjestetty yhteistyössä lääninhallituksen romaniasian suunnittelijan, asumisneuvojen ja

kulttuurinvälittäjien kanssa kaksi romanikulttuurista kertovaa teemailtapäivää keväällä ja syksyllä 2007.

Jos romaniperhe on sosiaalitoimen pitkäaikasiakkaana, tulisi sosiaalityöntekijän miettiä myös sitä, kuinka paljon perheen eri-ikäiset lapset viettävät aikaansa vanhempien mukana sosiaalitoimistossa ja erilaisissa asiointitilanteissa. Monen romanilapsen lapsuus lyhenee, kun hän joutuu liian nuorena työstämään ikätasoonsa nähden liian suuria murheita esimerkiksi perheen toimeentuloon tai asumiseen liittyen. Tällainen voi aiheuttaa lapselle tarpeetonta stressiä ja pelkotiloja. Lasten ei tarvitse nähdä, kuulla ja tietää kaikkia aikuisten elämään liittyviä asioita. Mikäli vanhemmat tuovat lapset usein mukanaan sosiaalitoimistoon kesken päiväkotitai koulupäivän, olisi siitä hyvä huomauttaa heille.

SYRJÄYTYMISEN EHKÄISEMINEN

- Romanien tiivis yhteisöllisyys ehkäisee heidän syrjäytymistään omasta kulttuuriyhteisöstään. Toisaalta se voi samalla syrjäyttää heitä yhteiskunnallisesti.
- Romani voi syrjäytyä tai hänet voidaan syrjäyttää omasta kulttuuriyhteisöstään, jos hän toimii yhteisön normien ja tapojen vastaisesti. Syrjäytyä voi myös hankalan elämäntilanteen ja -rytmin takia, jotka rajoittavat sosiaalisia kontakteja.
- Perinteinen liikkuva elämäntapa on lisännyt romanien irrallisuutta valtakulttuurista ja vähentänyt sosiaalista kiinnittymistä asuinympäristöön ja palveluihin.
- Eriarvoinen kohtelu ja koulutuksen puute tai huonot koulukokemukset esimerkiksi kes-

keytyneiden opintojen muodossa kohottavat osaltaan yhteiskunnallista syrjäytymisriskiä.

- Syrjäytyminen voi tapahtua myös muista syistä, kuten henkilön omien kokemusten vuoksi. Henkinen kapasiteetti, parisuhdeongelmat tai äkillinen kriisi voivat laukaista syrjäytymiskiirteen ja koetella mielenterveyttä. Esimerkiksi masennusta saattaa esiintyä, jos romanin oma elämä ei olekaan sujunut romanikulttuurin normien ja yleisten odotusten mukaan.
- Jos sosiaalityön romaniasiakkaalla ei ole omaa sosiaalista verkostoa, on hyvä ottaa tukihenkilöksi esimerkiksi romanikulttuuriohjaaja. Yhdessä asiakkaan kanssa voidaan laatia realistinen palvelun tarpeen arviointi ja sosiaalityön suunnitelma. Suunnitelman ensimmäisenä tavoitteena voi olla esimerkiksi ajankäytön hallinta ja sovittuihin aikoihin sitoutuminen.
- Oman yhteisön voimavarat ja tuki kannattaa hyödyntää. Vaikka romani olisi syrjäytynyt omasta yhteisöstään, ovat ainakin hänen lähi-sukulaisensa yleensä lähellä. Syrjäytymisvaarassa olevaa romania olisi lisäksi hyvä rohkaista hakemaan omaehtoista sisältöä elämäänsä esimerkiksi koulutuksen, työllistymisen ja harrastusten kautta.
- Ajan myötä ja tilanteesta riippuen omasta yhteisöstään esimerkiksi rikoksen takia syrjäytetty romani voidaan päästää takaisin yhteisöön kun "aika parantaa haavat". Yksilön oma halu ja yritys muuttaa väärä toimintatapaan helpottavat takaisin yhteisöön pääsyä. Loppujen lopuksi ajatellaan yhteisön parasta. Yhteisöön paluussa avuksi voi tulla kulttuuritulkki tai siltaryhmä.

Osa romaneista on vailla ammatillista koulutusta ja työtä. Tämän vuoksi he voivat olla heikommin kiinnittyneitä yhteiskuntaamme, ja heidän sosiaaliset kontaktinsa ovat pääasiallisesti romaniväestön keskuudessa. Usein ainoa kosketus valtaväestöön tulee heidän asiointaan hoitavien viranomaisten kautta.

Osa romaneista voi olla tahrannut maineensa myös romaneiden keskuudessa. Näiden henkilöiden syrjäytyminen on todella kokonaisvaltaista. He voivat kokea syrjintää sekä valtaväestön että romanien suunnalta, eikä heillä aina ole ketään tukena. Romanien parissa työskentelyssä onkin tärkeää kartoittaa asiakkaan sosiaalinen verkosto ja kysyä heiltä ke-

nen puoleen he voivat kääntyä pulmatilanteissa. Mikäli asiakkaalla ei ole omaa sosiaalista verkostoa, kannattaa mukaan ottaa tukihenkilöksi esimerkiksi kulttuurinvälittäjä.

”Asiakas kertoo, että hän haluaa elää valtaväestön keskuudessa ja olla tekemisissä ainoastaan heidän kanssaan. Hän nimeää läheisimmiksi ihmisikseen omat naapurinsa, joihin hän turvautuu tarvittaessa. Hänen sukunsa maine on tahriintunut eikä hän halua asua nykyisellä asuinalueellaan, koska alueella asuu niin paljon romaneja. Muut romanit nimittelevät häntä ja sylkevät, kun hän joutuu kulkemaan heidän pihansa ohitse kauppaan. Hänellä ei ole yhtään turvallista ihmistä lähellään, jolta saisi tukea.”

VELKAANTUMINEN

- Romanien velkaantumisen taustalla on usein koulutuksen ja tiedon puute sekä pitkään jatkunut heikko taloudellinen asema.
- Asiakkaan ja tukiverkoston on hyvä laatia suunnitelmallinen sopimus asumisen turvaamiseksi ja yhteistyön selkiyttämiseksi.
- Useat romanit ovat ylivelkaantuneita, mutta harva heistä tietää mitä asialle voi tehdä ja mitä esimerkiksi luottohäiriömerkintä tarkoittaa.
- Ylivelkaantuminen vaikeuttaa usein asunnon saantia ja asunnon vaihtoa.
- Romanisukujen varallisuus on usein arvoesineinä kuten koruina. Tiukan taloudellisen

tilanteen tullen he vievät jonkin arvoesineen panttilainakonttoriin saadakseen käteistä rahaa.

- Osatakseen hoitaa asiansa oikein, tulee asiakkaan ymmärtää miten järjestelmä toimii.
- Romanit saattavat tarvita opastusta erilaisissa taloudenpitoon liittyvissä toimituksissa kuten verkkopankin käytössä.
- Viranomaisten on tärkeää antaa tietoa yksilön yhteiskunnallisista oikeuksista ja velvollisuuksista.
- Asiakkaan kanssa on hyvä käydä yhdessä läpi raha-asioiden huolellisen hoitamisen tuomia etuja ja antaa tietoa laskujen ja maksujen maksamatta jättämisen seuraamuksista, kuten asunnon menettämisen uhasta ja maksuhäiriömerkinnän vaikutuksesta tulevaisuuteen.
- Romaniasiakkaan kanssa on hyvä kartoittaa hänen velkatilanteensa, antaa siihen liittyviä neuvoja ja tarvittaessa ohjata esimerkiksi ulosottoon sekä talous- ja velkaneuvontaan.
- Vanhoihin vuokravelkoihin kohdistuvat maksuhäiriöt tulee selvittää yhdessä asiakkaan kanssa ja pyrkiä tarvittaessa neuvottelemaan maksuohjelma.

Maksuhäiriömerkinnät eivät saisi olla este asunnon saannille tai asukasvalinnalle elleivät nämä ole kohdistuneet juuri kyseiselle vuokranantajalle. (Ote Ara:n asukasvalintaoppaasta).

ASUNNOTTOMUUS

- Romaniväestön keskuudessa asunnottomuus on suurimpia yksittäisiä sosiaalisia ongelmia. Asunnottomuus voi kohdata romania monessa eri elämänvaiheessa.
- Asunnottomuuden ehkäisyyn ja vähentämiseen on hyvä tarttua mahdollisimman varhain, jotta vältetään lisäongelmilta esimerkiksi lastensuojelun näkökulmasta.
- Asunnottomuuden syyt liittyvät usein päihde-, mielenterveys- ja toimeentulo-ongelmiin sekä toisinaan sukujen välisiin ristiriitoihin. Asumiseen liittyviä ongelmia saattaa syntyä myös kulttuurin kunnioitus- ja puhtaussääntöjen vuoksi. Esimerkiksi lasten tullessa murrosikään perheelle tulee tarve vaihtaa isompaan asuntoon jotta aikuistuvat nuoret saavat tarvitsemaansa yksityisyyttä.
- Koska valtaväestön parissa ilmenevät asunnottomuusongelmien syyt ovat rakenteeltaan erilaisia, eivät valtaväestölle suunnitellut tukimuodot kohtaa romanien tarpeita.
- Asunnottomat romanit asuvat usein tilapäisesti sukulaisten luona, mistä saattaa koitua sukulaisille ylimääräisiä kustannuksia ja muita hankaluuksia.
- Asunnottomia romaneita joudutaan joskus asuttamaan tilapäisesti motelleihin ja kaupungin kriisiasuntoihin.

50-vuotiaalle velkaantuneelle romanin naiselle osoitettiin asunnottomuuden ajaksi paikka päihdeongelmaisten asuntolaan, jossa hän ei missään tapauksessa halunnut asua. Kunniallinen romaninainen ei voi kulttuurisista syistä mennä päihteiden käyttäjille tarkoitettuun ensisuojaan, etenkin jos siellä ei ole mahdollista majoittua yhden hengen huoneeseen.

ASUNNOTTOMUUS

Keski-ikäinen romaninainen muutti toiselle paikkakunnalle hoitamaan iäkästä äitiään. Muutaman vuoden kuluttua äiti kuoli, ja nainen halusi palata takaisin kotipaikkakunnalleen. Naisen oli kuitenkin vaikea saada sopivan hintaista asuntoa kotipaikkakunnaltaan, joten naisen senhetkinen asuinpaikkakunta korvasi kolmen kuukauden vuokran asuntoon, jonka vuokra oli naiselle liian korkea. Kolmen kuukauden kuluttua uusi asuinkunta ei enää auttanut naista vuokramenoissa, koska asunto oli liian kallis. Toimeentulotuen varassa elävä nainen ei kyennyt maksamaan vuokraa yksin, joten hänelle kertyi kuukausien kuluessa useita tuhansia euroja vuokratähtiä. Nainen haki jatkuvasti edullisempaa asuntoa, mutta ei saanut sellaista koska hänen ei katsottu olevan kiireellisessä asunnontarpeessa.

Äiti on oleillut asunnottomana viiden lapsensa (neljä ala-asteikäistä ja yksi kuuden kuukauden ikäinen) kanssa matkailuvaunussa paikkakunnalla A jo vuosia, viettäen osin kiertolaiselämää keväisin ja kesäisin. Hän on hakenut jo pitkään asuntoa paikkakunnalta B, josta hänelle ei sitä ole kuitenkaan myönnetty sillä perusteella, ettei hän asu kunnassa. Kunta B on jopa hakenut maistraatilta päätöksen, jossa äidin asuinpaikaksi määritellään kunta C, jossa nainen on viimeksi asunut. Naisella ei ole aikomustakaan muuttaa paikkakunnille A tai C romaniyhteisön sisäisten ristiriitojen vuoksi, vaan hän toivoo pystyvänsä asettumaan paikkakunnalle B, koska se oli hänen kotipaikkansa lapsuudessa. Kunnan B sosiaalivirasto sanoo, ettei naisen asuttaminen kuulu heille vaan oleskelukunnalle A. Kunta A ei ole romaninaisesta tai hänen perheestään kuullutkaan. Lapset eivät käy koulua.

- Lastensuojelupalveluiden piirissä oleville romaneille on tärkeää kertoa millä tavoin lastensuojelun asiakkuus vaikuttaa perheeseen, jotta pelko lapsen pois viemisestä ei olisi esteenä avun saamiselle ja perheen ongelmista puhumiselle.
- Myös huostaan otetulla romanilapsella on oikeus säilyttää siteet perheeseensä, sukuunsa ja omaan kulttuuriinsa. Mikäli tätä ei huomioida, se saattaa paitsi suotta hankaloittaa huostaanottotilanteita, myös kasvattaa hei-

kosta identiteetistä kärsiviä "kulttuuri-pudokkaita".

- Lastensuojeluasioissa tietämättömyydestä johtuva aiheeton pelko saattaa ajaa vanhempia epätoivoisiin ratkaisuihin, kuten yrittämään pakoa Ruotsiin. Viranomaisten vastuuta ei aiemmin ole ulotettu oleskelupaikkakunnan ulkopuolelle.
- Tammikuussa 2008 voimaan astuva lastensuojelulaki (417/2007) laajentaa viranomaisten ilmoitusvelvollisuutta lastensuojelun tarpeessa olevasta lapsesta uusiin ammattiryhmiin. Ilmoitusvelvollisuus ohittaa muiden lakien salassapitosäännökset.
- Sosiaalitoimen työntekijällä on tiedonantovelvollisuus, joka velvoittaa hänet huolehtimaan asiakkaan tietojen siirtämisestä uudelle paikkakunnalle.
- Palvelujärjestelmää tulee kehittää yhteisöllisemmäksi niin, että se vastaisi paremmin romanien tarpeisiin. Verkostotyöhön on hyvä ottaa mukaan lähiomaisia ja muita hyväksi havaittuja järjestöjen ja muiden tahojen toimintamuotoja. Esimerkiksi avohuollon toimenpiteiden osana romaniasiakkaalle voitaisiin tarjota romanikulttuuriin perehtynyttä perhetyöntekijää tukemaan perheen arkea. Päivähoitopaikkoja voidaan myös myöntää sosiaalisin perustein, mikäli tämän katsotaan auttavan perheen jaksamista.
- Yksinhuoltajille ja hankalissa perhetilanteissa eläville olisi hyvä antaa tietoa esimerkiksi mahdollisuudesta hakea käräjäoikeuden kaut-

LASTENSUOJELU

ta lapselle oheishuoltajaa, jolla on tarvittaessa oikeudet ja mahdollisuus ottaa lapsen huolto vastuulleen. Näin pystyttäisiin välttämään huostaanottoja ja lapsen erottamista suvustaan ja kulttuuristaan.

- Valtaväestön negatiiviset asenteet roma-neja kohtaan näkyvät valitettavasti edelleen myös sosiaalitoimen piirissä. Vielä nykyäänkin lastensuojeluasiakkaiden asunnottomuutta saatetaan käyttää huostaanoton perusteenä tai pelotteena. Tästä esimerkkinä seuraava tositarina:

Romaniperheen häädön täytän-töönpano on ilmoitettu ulosottoon. Ulosotosta on tehty lastensuojeluilmoitus. Lastensuojeluviranomainen soittaa äidille, joka ihmettelee hätäantyneen puhelimesta:

- Mitä me teemme? Viikon päästä tulee häätö eikä meillä ole paikkaa mi-hin mennä. Joudumme lasten kanssa kadulle jos asuntoa ei löydy.

Virkailija vastaa:

- Kyllä lapsille aina paikka löytyy.

Ruotsissa asunut romanimies on eronnut vaimostaan ja palannut Suomeen. Hän on saanut yhden lapsen huoltajuuden Suomeen, mutta muut asuvat lastenkodissa Ruotsissa. Isä hallinnoi talousasioita ja saa huoltajuuden myötä muun muassa suurempaa asumislisää.

Käytännössä lapsen tosiasiallisena huoltajana on kuitenkin toiminut miehen lähipaikkakunnalla asuva äiti miehen eläessä poikamieselämää. Koska lapsi asuu mummonsä luona, tälle on myönnetty suoraan toimeentulotukea lapsen elättämistä varten. Lapsi joutuu kuitenkin käymään koulussa pitkän matkan päässä virallisen huoltajansa eli isänsä asuinpaikkakunnalla, koska lähikoulu on evännyt häneltä opiskelupaikan tällä perusteella. Asiaan lienee vaikuttanut myös lapsen tarvitseman erityisopetuksen korkeat kustannukset.

Mummokaan ei halua lapsen varsinaista huoltajuutta ikänsä vuoksi kokonaan itselleen. Tässä tilanteessa hänelle voisi ehdottaa oheishuoltajuutta. Lisäksi olisi hyvä keskustella siitä, miten menetellään esimerkiksi sitten kun iäkäs mummo ei voi enää hoitaa lapsenlastaan. Lapselle ei ole muodostunut suhteita kehenkään muuhun kuin mummoonsa, joten tilanteessa tarvittaisiin syrjäytymistä ennalta ehkäiseviä toimenpiteitä.

VANHUSTEN ASEMA

- Romanikulttuurissa kunnioitetaan vanhempia ihmisiä ja kuunnellaan heidän mielipiteitään. Vanhaksi mielletään omat vanhemmat ja heitä edeltävät sukupolvet.
- Vanhukset ovat romanikulttuurin yksi kulmakivi, ja suuri osa tapaperinteestä liittyy vanhuksien erityisasemaan.
- Suku tai perhe huolehtii vanhuksista. Jos vanhus jää yksin esimerkiksi puolison kuoltua, ottavat lapset tai sukulaiset mahdollisuuksiensa mukaan ja asuinolojen sen salliessa (esimerkiksi jos talossa on toinen WC vanhuksen käyttöön) vanhuksen luokseen asumaan tai käyvät hänen luonaan huolehtimassa hänestä.
- Romanivanhusten asiakkuuksiin sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä muissa palveluissa vaikuttaa edelleen heidän muuta väestöä alhaisempi koulutustaustansa. Vielä nykyäänkään lukutaidottomuus tai erittäin heikot luku- ja kirjoitustaidot eivät ole harvinaisia.
- Aikaisemmin, kun nuoret asuivat lähellä vanhempiaan ja isovanhempiaan, eivät romanivanhukset tarvinneet kovinkaan paljon suvun ulkopuolista asiointi- tai hoitoapua.
- Myös romanivanhukset saattavat kohdata syrjintää esimerkiksi siinä vaiheessa, kun heille etsitään palvelukotisijoitusta tai vanhainkotipaikkaa. Monet 1900-luvun alkupuolella syntyneet suomalaiset vanhukset kuitenkin

VANHUSTEN ASEMA

muistavat myös ajan, jolloin romanit vielä elivät kiertolaisina ja olivat monissa taloissa toivottuja vieraita ja työntekijöitä. Vanhusväestöstä siis vielä löytyy eräänlaista "vanhaa talonpoikauskulttuurin suvaitsevaisuutta".

- Myös romanikulttuuri muuttuu, ja nykyään vanhukset elävät yhä harvemmin nuorempien omaistensa perheissä. Osa romanivanhuksista haluaa itse mennä palvelukotiin asumaan viemisiksi vuosikseen. Romanivanhuksen tuen tarpeet tulisi arvioida huolellisesti ja tarjota hänelle tarvittaessa kotipalvelua.

Romanikulttuurissa vanhukset saattavat ottaa esimerkiksi huostaanottolanteissa suvun lapsia kasvattilapsikseen melko iäkkäinäkin. Lasten kasvattaminen voi kuitenkin asettaa vanhuksen jaksamisen monella tapaa koetukselle, etenkin jos luonnolliset vanhemmat eivät osallistu aktiivisesti kasvatustyöhön. Myös kasvattilapsella saattaa olla pahoja vaikeuksia kuten päihdeongelmia, jolloin kasvattivanhemman rooli muodostuu vanhukselle erityisen raskaaksi. Romanikulttuurissa vanhusten laiminlyöminen, pahoinpitely tai taloudellinen hyväksikäyttö ovat kuitenkin erittäin harvinaista vaikka lapsilla tai lapsenlapsilla olisi vaka-
viakin päihde- tai mielenterveysongelmia.

78-vuotias, huonokuntoinen romaninainen asuu 17-vuotiaan kasvattipojan kanssa rapistuneessa vuokrakaksiossa. Lapsenlapsi käyttäytyy epäsosiaalisesti ja häiritsevästi muita pihapiirin asukkaita kohtaan, koska hänellä on päihdeongelma. Välillä mummo antaa vuokran maksuun varaamansa rahat pojan käyttöön, ja mummolle alkaa kertyä vuokra-
rästiä. Kunta ehdottaa mummon siirtämistä palveluasumisyksikköön, mutta mummo ei missään tapauksessa halua lähteä asunnostaan eikä erota pojasta. Koko suku on sitä mieltä, ettei mummoa ja poikaa saa erottaa. Edunvalvojan nimittäminen mummolle aiheuttaa vastustusta ja oudoksuntaa sukulaisissa.

PÄIHTEET

- Romanikulttuurissa päihteiden käyttö on tabu ja siitä on vaikea puhua. Päihderiippuvuutta ei hyväksytä ja päihteiden käyttäjät saattavat joutua romaniyhteisön ulkopuolelle.
- Päihteiden ongelmakäyttö pyritään yleensä salaamaan mahdollisimman pitkään, ja sen paljastavat yleensä vasta ulkoiset merkit.
- Päihteiden käyttöä esiintyy sekä miesten että naisten keskuudessa, vaikka ongelma onkin pienempi naisilla kuin miehillä. Miesten päihteiden käyttö on usein näkyvämpää.
- Jos alkoholinkäyttö on ongelma, siitä puhutaan oman perheen ja lähimpien ystävien keskuudessa. Jos vanhemmilla tai suvulla on huoli läheisestään, he voivat puuttua asiaan.
- Rungas alkoholinkäyttö rappeuttaa moraalila, minkä vuoksi päihteen väärinkäyttäjän on vaikea noudattaa romanikulttuurin sääntöjä.
- Romaniväestön huoli nuorten syrjäytymisestä on tätä päivää. Huolta kannetaan varsinkin heikosta kulttuuri-identiteetistä kärsivistä tai huumeriippuvaisista romaninuorista, joiden elämään perinteisellä yhteisökontrollilla ei ole vaikutusta.
- Etenkin pääkaupunkiseudulla nuorilla romaneilla on vakavia päihdeongelmia, minkä vuoksi osa syrjäytyy myös omasta kulttuuristaan. Huumeiden käyttö on alkanut lisääntyä kuten valtaväestön keskuudessakin.
- Huumeiden käyttöön suhtaudutaan romanikulttuurissa erittäin kielteisesti, sillä siihen liittyy piirteitä, jotka häpäisevät romanikulttuuria.

Romaninainen ei ole sopivaa

nauttia runsaasti alkoholijuomia julkisella paikalla vanhempien romanien läsnäollessa. Päihtyneenä esiintymistä pidetään hyvin sopimattomana käytöksenä.

- Romaneilla ei ole kulttuurista estettä kuntoutukseen menemiselle, ja usein he suosivat kristillisiä hoitopaikkoja. Kristillisissä opistoissa tehdään päihdetyötä romanien kanssa esimerkiksi helluntaiherätyksen toimesta.
- Päihteiden käyttöön liittyvät asiat tulisi ottaa puheeksi romaniasiakkaiden kanssa samalla tavalla kuin kenen tahansa asiakkaan kanssa.
- Päihde- ja sosiaalityössä tulisi aina ottaa huomioon päihdekuntoutujan kulttuuritautan merkitys, jotta kuntoutumiselle voitaisiin taata parhaat edellytykset.
- Romaniasiakkaan lähipiirissä on usein auktoriteettihenkilö, joka vaikuttaa hyvin merkittävästi hoitoon menemiseen ja hoidon eteneemiseen. Yleensä joku lähisukulainen puuttuu peliin ja tulee tukihenkilöksi. Hän voi myös olla tukena avun hakemisessa, mikä on yksin vaikeaa. Työntekijän on hyvä tiedostaa tukiverkon olemassaolo ja hyödyntää sitä. Se on ensiarvoisen tärkeää, mikäli henkilöä ei voida heti lähettää hoitoon.

PÄIHTEET

Romaninuori tulee usein hakemaan hoito-apua isän tai jonkun suvun vanhemman miehen saattelemana. Jos edessä on tilanne, ettei hoitoon ole heti mahdollista päästä, voi se aiheuttaa auktoriteetin murentumista ja petymystä viranomaisia ja vanhempaa henkilöä kohtaan. Päihdetyössä ja erityisesti avokuntoutuksessa suku kannattaa ottaa mukaan päihdekuntoutukseen asiakkaan luvalla. Suku voi tarjota korvaamatonta tukea ja turvaa asiakkaalle.

Huumeriippuvainen romanimies tulee A-klinikalle isänsä saattelemana pyytämään apua ja hoitopaikkaa päihteiden käytön katkaisemiseksi. Klinikalla kerrotaan, ettei hänellä ole heti mahdollisuutta päästä hoitojaksolle.

Huumeita käyttävän henkilön omainen voi ottaa tämän luokseen asumaan ja hakea tämän tukena apua. Omainen voi valvoa useita vuorokausia päihderiippuvaisen vieroituksen tukemiseksi, ja omaisen kannalta on hyvin hankalaa, jos hoitoon pääsy viivästyy.

Romano Missio ry:n romanien päihdetyön kehittämissuositusten tuloksena on tehty suomen romaniväestölle oma etninen hoitomallisuositus. Se antaa tietoa romanikulttuurista terveydenhuollossa erityisesti päihde- ja huume-työtä tekeville tahoille.

(Etnisen hoitomallin suositus 2000. Romano Missio ry, Helsinki.)

Hoitohenkilökunnan ja viranomaisten käyttämä kieli ja päihdekuntoutukseen liittyvät keinot voivat olla vieraita. Romanikulttuurin perinteen mukaisesti yhteisö pitää huolta jäsenistään ja pyrkii auttamaan myös päihderiippuvaista läheistään pitämällä tiiviisti yhteyttä. Tämä asettaa haasteita päihdekuntoutukseen liittyvään yhteistyöhön ja hoitoon, koska yksilön asioista ei voida puhua suvulle vaitiolovelvollisuuden vuoksi. On hyvä sopia selkeästi menettelytavoista kuten siitä, kenelle tietoja voidaan antaa ja mitkä ovat vierailuajat.

Esimerkiksi Oulun lääninvankilan sijoitusyksikössä työskentelee päihdetyöntekijä, jolla on erityisosaamisalana romaneiden parissa tehtävä päihdetyö.

- Työttömyys ja syrjäytyminen yhteiskunnasta ja omasta kulttuurista kuormittavat romanien mielenterveyttä. Mielenterveysongelmat ovatkin lisääntyneet romanien parissa.
- Romanien keskuudessa saattaa ilmetä myös sellaisia kulttuurispesifisiä mielenterveyskysymyksiä, jotka liittyvät perheen korostuneeseen merkitykseen kulttuurissa. Esimerkiksi naimaton nuori nainen voi kokea masennusta siitä, että hän asuu vielä kotona eikä ole voinut perustaa omaa perhettä. Romanikulttuurissa nuoret itsenäistyvät perinteisesti oman perheen perustamisen kautta, ja heidän voi olla vaikea löytää muita itsenäistymiskeinoja. Prosessia voi tukea kannustamalla nuoria hakemaan muuta sisältöä elämäänsä esimerkiksi opiskelusta ja harrastuksista.

- Apua on mahdollisuus saada, mikäli sitä osataan hakea tai ohjata hakemaan ajoissa.
- Asioiden hoitoa ja hoitoon hakeutumista hankaloittaa osaltaan myös se, että psykiatriset käsitteet ovat romanien mielestä usein vieraita ja vaikeita ymmärtää.
- Terveystieteiden hoito lähtee ensisijaisesti potilasnäkökulmasta. Romanihenkilön voi olla vaikea lähestyä sairautta ja terveystieteiden hoitoa yksinomaan siten, koska läheisten ja yhteisön osallisuus on läsnä ja tiivis osa elämää.
- Läheiset huolehtivat psyykkisesti sairastuneesta omaisestaan. Vaitiolovelvollisuus saattaa kuitenkin vaikeuttaa omaisten asemaa tukijana, koska he eivät saa riittävästi tietoa.
- Kun romani joutuu laitoshoidon, myös laitoksen henkilökunnan olisi hyvä perehtyä romanien puhtaus- ja häveliäisyystapoihin. Tämä voi vaikuttaa merkittävästi myös hoitotuloksiin.

Kuten muissakin elämän solmukohtissa, myös mielenterveyteen liittyvissä ongelmatilanteissa perhe ja suku muodostavat romanin tärkeimmän turvaverkon. Tätä voimavaraa kannattaa hyödyntää myös viranomaisyhteistyössä.

Romanit pukeutuvat yleensä hyvin huolitellusti, laittavat hiuksensa kauniisti ja huolehtivat puhtaudestaan. Eräs romaninainen kertoo huomanneensa nuoren romaninaisen masennuksen siitä, ettei hän enää jaksanut kiinnittää huomiota ulkonäkönsä.

- Romanit saattavat käsitellä perheen ristiriitatilanteita avoimesti, välittömästi ja isoon ääneen. Tämän vuoksi heitä voidaan pitää aggressiivisina ja epäillä väkivaltaisiksi.
- Romanikulttuurissa ei ihannoida väkivaltaa, eikä viranomaisten tule ajatella väkivallan "luontaisesti" kuuluvan romanikulttuuriin.
- Väkivaltatilanteissa kuvioon kuuluvat usein päihteet aivan kuten valtaväestön keskuudessakin.
- Kriisitilanteissa ja niiden estämisessä kannattaa hyödyntää sukujen vanhempien arvovaltaa. Suvun vanhimmat hillitsevät keskinäistä kahinointia, ja yhteisö, vanhemmat ja sisarukset tukevat väkivaltaisesti käyttäytyvää henkilöä muutoksessa.
- Vanhemmille nuorempien väkivaltatapauksista ei usein kerrota suoraan, mutta he saa-

vat kuulla asiasta "kautta rantain". Vanhemmat voivat keskustelemalla "ojentaa" ja tukea väkivaltaisesti käyttäytyvää aikuista lastaan parantamaan tapojaan. Isän, äidin ja vanhempien sisarusten auktoriteettiasema auttaa ja vaikuttaa eniten yksilön käytökseen.

- Romanikulttuurissa lasten kasvatuksen johtajatuksena on vanhempien kunnioittaminen ja totteleminen. Vanhempi on auktoriteetti, jota

ei kyseenalaisteta. Hän ei kuitenkaan saa väärinkäyttää valta-asemaansa esimerkiksi fyysisellä kurittamisella.

- Romanikulttuurissa lasten kasvatuksessa käytetään fyysistä kurittamista koko ajan vähemmän, samoin kuin valtaväestön parissakin. Nykyinen lastensuojelulaki kieltää fyysisen kurittamisen. Silti moni vielä muistaa vanhana hyvänä oppina sanonnan "joka lastaan vihaa se vitsaa säästää". Asiakkaan kanssa tulee keskustella vaihtoehtoisista toimintatavoista, kuten esimerkiksi uhmaikäisen lapsen kanssa käytettävistä "aikalisista", "jäähystä" ja rajojen asettamisesta.
- Valtaväestön edustajiin kohdistuva väkivalta ei yleensä ole kunniaväkivaltaa, mutta sitä paheksutaan ja pidetään "oman oksan sahaamisena".

PERHEVÄKIVALTA

- Perheväkivaltatapauksissa romanien keskuudessa toistuvat samat ilmiöt kuin muissakin kulttuurikonteksteissa.
- Romaninaiset puhuvat kohtaamastaan väkivallasta melko avoimesti ikäistensä romaninaisten kanssa sekä viranomaistaholle turvallisuudessa tilanteessa.
- Naisten kynnys ottaa itse asia puheeksi on suuri. Silloin, kun tällaisia asioita tuodaan esille, tilanne on syytä ottaa vakavasti. Työntekijän tulee ottaa tilanteeseen sopivalla tavalla asia puheeksi, jos näkee merkkejä väkivallasta.
- Turvallisen ja luottamuksellisen ilmapiirin luominen on tärkeää. Jos romaninaisella on pelko esimerkiksi lapsen huostaanottamisesta, hän voi jättää kertomatta väkivallasta.
- Jos perheessä ilmenee väkivaltaa, voi romaninainen paeta lapsensa kanssa sukulais-

tensa luokse tai ensi- ja turvakotiin. Tilanteen rauhoituttua palataan yleensä takaisin kotiin.

- Naiselle on turvallista mennä lyhyeksi aikaa omien tai miehen vanhempien sukulaisten luokse turvaan tilanteen kärjistyttyä. Mies ei kunnioituksesta vanhempia kohtaan pyri tuolloin paikalle.
- Vanhempien kynnys puuttua aikuisten lastensa perheen sisäisiin ongelmiin on hyvin korkea.
- Vakavissa perheväkivaltatilanteissa eteen voivat tulla myös sukujen väliset kysymykset kuten väistämivelvollisuus.
- Perheväkivalta voi kohdistua myös mieheen, mutta miehet vaikenivat asiasta yleensä täysin.

Romaniperheet ovat hyvin tiiviitä. Vaikka perheessä olisi väkivaltaa, on eropäätös lapsiperheessä erittäin harvinainen. Perheessä voidaan käyttää myös valtasuhteita ja kulttuurisia tapoja toista osapuolta vastaan. Naista voidaan painostaa esimerkiksi sillä, että jos hän jättää miehensä, hän ei saa ottaa lapsia mukaansa. Tämän vuoksi nainen voi kestää hyvinkin paljon ja pysyä parisuhteessa, jossa häntä kohdellaan väärin. Väkivaltatyössä on tärkeää hoitaa koko perhettä, jotta löydetään keinoja väkivaltaisen käytöksen lopettamiseksi.

Romaniperheeseen tuli vieraaksi romanimies, ja illan päälle miehet menivät vaimolta salaa baariin. Nainen meni perässä ja raahasi miehensä hiuksista kotiin.

VÄKIVALTARIKOKSET JA VÄISTÄMISVELVOLLISUUS

- Jos romanien välillä sattuu yhteenotto, jossa toinen osapuoli vahingoittuu tai kuolee, syntyy tekijäosapuolen suvulle väistämismisvelvollisuus.
- Väkivallan kierteen katkaisemiseksi toisen suvun tai perheen oikeuksia loukanneen osapuolen koko suvun tulee välittömästi muuttaa pois paikkakunnalta. Heillä ei ole enää oikeutta olla eikä vierailta paikkakunnalla tai tilaisuuksissa, joissa on läsnä uhrin sukulaisia. Tämä aiheuttaa useille henkilöille äkillisen muuton ja asunnontarpeen toisella paikkakunnalla.
- Tällaisessa tilanteessa suku ei voi jäädä asuinpaikkakunnalleen täyttelemään asuntohakemuksia tai odottelemaan vapautuvia asuntoja ja avustuspäätöksiä. Tällöin on hyvä miettiä, mikä kunta ottaa vastuun esimerkiksi lapsiperheiden asuttamisesta ja muuttokustannuksista.
- Väistämismisvelvollisuus on valtaväestölle näkymätöntä välttämiskäyttäytymistä. Siinä vältetään kontaktia, jotta ei jouduttaisi uuteen avoimeen konfliktiin.
- Tieto suvun historian konflikteista ja väistä-

misvelvollisuuksista siirretään seuraavalle sukupolvelle, ja heidän odotetaan elävän ja toimivan sen mukaisesti.

- Yhdessä sovittuja aluerajoja ei rikota menemällä "kiellettyihin kaupunkeihin", ja muuttoa suunniteltaessa pyydetään muuttolupa kaupungissa (suuremmissa kaupungeissa kaupunginosassa) asuvilta romaneilta.
- Tapoihin kuuluu myös, että poistutaan paikalta, jonne saapuu henkilö, jota tulee väistää. Usein myös perutaan meno sellaiseen tilaisuuteen, jossa tällaisten henkilöiden tiedetään olevan paikalla.
- Konfliktitilanteissa väkivallan uhka tulee ottaa vakavasti.
- Äärimmäisissä tilanteissa, eli jos väistämisvelvollisuuden taustalla on henkirikos, voi kohtaamistilanteessa tapahtua uusi väkivallan teko.
- Väistämisvelvollisuus voi ilmetä:
 - eri tilaisuuksissa
 - asunnonhaussa
 - päiväkodeissa
 - kouluissa ja opiskelu-
kaupungin valinnassa
 - työpaikoilla
 - sairaaloissa
 - vankilassa
 - armeijassa

Romanisuvut ovat asettuneet eri alueille ja eri kaupunkeihin. Yhdessä kaupungissa ei yleensä ole kovin monta eri sukua edustettuna. Esimerkiksi Oulussa asuu tällä hetkellä muutama suurempi suku. Jos kaupunkiin olisi muuttamassa vieraan suvun edustajia, olisi heidän korrektia etenkin pienillä paikkakunnilla noudattaa muuttolupa-ajatusta ja olla yhteydessä kaupungin romanisukuihin ja pyytää hyväksyntä sille, että uusi suku voi asettua alueelle. Sukujen vanhimmat henkilöt tekevät sitten päätöksen siitä, hyväksytäänkö uuden suvun muutto alueelle.

Luvan antamiseen vaikuttaa esimerkiksi se, onko sukujen historiassa sattunut välikohtauksia ja onko suku kunniallisessa maineessa. Joskus suvun vanhin voi sallia muuton, mikäli suku lupaa käyttäytyä kunniallisesti. Jos ilmenee epäasiallista käytöstä, suvun vanhin romani voi pyytää tulokkaita poistumaan kaupungista. Tämä on useimmiten paikkakunnan romanien sisäinen asia ja tilanne ratkaistaan ilman viranomaisia.

- Syrjäytyminen yhteiskunnasta ja työmarkkinoilta voi ajaa rikolliseen elämäntapaan. Myös päihderiippuvuus tuo usein mukanaan rikollisen elämäntavan.
- Jos koko ympäröivä yhteiskunta kohtelee romaniyksilöä kuin rikollista esimerkiksi kaupassa asioidessa, voi romani alkaa käyttäytyä ympäristön odotusten mukaisesti.
- Historian saatossa romanit on leimattu rikollisiksi syntyperänsä vuoksi. Heitä on vangittu ja teloitettu, ja perusteeksi on riittänyt, että on romani tai myöhemmin aikoina heille määrätty kiertolaisstatus.
- Aikojen saatossa poliisi on ollut mukana toteuttamassa valtion sulauttamispolitiikkaa, mikä on johtanut vielä tänäkin päivänä ilmevään pelkoon virkavaltaa kohtaan.
- Koska poliisiin ja oikeustoimeen ei ole voitu luottaa, on romanien täytynyt puolustaa itse oikeuksiaan.
- Suomalaisen yksilökeskeisen vastuuta korostavan oikeuskäsityksen sijaan romanikult-

tuurissa vallitsee yhteisökeskeinen oikeuskäsitys.

- Erityisesti mies on perheen ja suvun kunnian puolustaja, ja yksilön rikollista käyttäytymistä hillitsee tieto siitä, että yksilön rikos vaikuttaa koko sukuun ja yhteisöön.
- Pienemmillä paikkakunnilla vakiintunut romaniyhteisö pyrkii pitämään huolen siitä, että vieraat romanit eivät terrorisoi heidän aluettaan ja ansaitsemaansa luottamusta esimerkiksi varastelulla ja väkivaltaisella käyttäytymisellä.
- Moniin kulttuurikäytäntökysymyksiin on hyvä kysyä apua ja tietoa alueellisista romaniasiain neuvottelukunnista ja paikalliselta kulttuurinvälittäjältä.

Romanikulttuuriin ei kuulu rikollisuus. Rikollisen elämäntavan katsotaan johtuvan vääristä valinnoista.

- Yhteisö ja suku pysyvät yleensä vangitun henkilön tukena koko vankeusrangaistuksen ajan ja käyvät säännöllisesti tapaamassa vankia. Tähän tietysti vaikuttaa myös se, kuinka vakavasta rikoksesta on kyse ja kuinka yhteisö suhtautuu siihen.

- Romanikulttuurin tunteminen auttaa ymmärtämään asiakasta ja helpottaa vankila-arjen järjestämistä molemmin puolin. Vankeinhoitoviranomaisten ja henkilökunnan olisi hyvä olla tietoinen romanien tapakulttuurista ja perinteistä.

- Vankiloissa tulee ottaa huomioon kulttuurin pukeutumismääräykset vieraita tavatessa. Romani ei voi pukeutua pääväestön kulttuurin mukaisiin vaatteisiin esimerkiksi tavatessaan vanhempiansa.

- Joissakin vankiloissa romaneita pidetään eristettynä, jotta välttyään vankien välisiltä kahauksilta. Tasa-arvoinen kohtelu kuitenkin edellyttää, että kaikki vangit asutetaan normaaleille asuinolosuhteille.

- Vankiloissa, etenkin vankilasijoituksia suunniteltaessa, on hyvä ottaa huomioon mahdollisuuksien mukaan romanisukujen väliset väistämismääräykset, jotta toisiaan välttelevät suvut eivät joutuisi olosuhteiden pakosta vaikeaan tilanteeseen. Käytännössä näiden kysymysten huomioon ottamista esimerkiksi Pohjois-Suomessa hankaloittaa vankeusrangaistuksen suorittamislaitosten rajallinen määrä, pieni koko ja niiden maantieteellinen sijainti vaikeiden kulkuyhteyksien päässä kaukana suurista asutuskeskuksista.

- Vankiloissa annetaan romaneille mahdollisuuksien mukaan perustaitojen opetusta esi-

merkiksi luku- ja kirjoitustaidossa ja yhteiskunnallisissa asioissa. Useilla vankilassa olevilla romaneilla on vielä peruskouluopinnot kesken.

- Vangit hakevat usein tukea ja muutosta hengellisyydestä ja uskoontulon myötä voi löytyä suunta rikoksettomaan elämään.

- Vankiloista vapautumassa oleville kannattaa etsiä omasta yhteisöstä esimerkiksi omaisen tukihenkilöksi.

Osalla romaniperheistä on monta sukupolvea kestänyt vankeuskierre, jonka aikana joka sukupolvesta joku on ollut vankeudessa. Suurimmassa syrjäytymisvaarassa ovat vankilassa syntyneet lapset, jotka ovat eläneet ensimmäiset elinvuotensa vankilassa.

Lähteet: Romanian asema ja olosuhteet vankiloissa sekä yhdyskuntapalveluksen suorittajina. Työryhmän raportti. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2003; Lounela, Paavo. Romanit suomen vankiloissa. 2001.

YHDYSKUNTAPALVELU

- Romanit tarvitsevat tietoa, jotta he osaavat oikeassa tilanteessa ilmoittaa halukkuudestaan suorittaa vankeusrangaistus yhdyskuntapalveluna.
- Romani tarvitsee tukea yhdyskuntapalvelun alkuvaiheessa, jos häneltä puuttuu perus- ja ammatillinen koulutus eikä hänellä ole kokemusta työelämästä. Ensimmäisenä haasteena voi olla aikatauluihin sopeutuminen ja työrytmin löytyminen.
- Yhdyskuntapalvelun sujuvuutta vaikeuttaa, jos palvelupaikan henkilökunnalla on negatiivisia ennakkoasenteita. Romani saatetaan kokea vaaralliseksi ja pelottavaksi.
- Palvelupaikkoja valittaessa tulee ottaa huomioon kulttuurin asettamat pukeutumisrajoitukset, koska romanin tulee olla pukeutuneena romania-suun sellaisissa paikoissa, joissa käy myös vanhempia romanihenkilöitä.

EHDONALAISVALVONTA

- Romanin voi olla vaikea sitoutua pysymään tietyllä paikkakunnalla esimerkiksi asunnottomuuden vuoksi tai siksi, että suurin osa sukulaisista ja tukiverkosta asuu muualla.
- Ehdonalaisessa vankeudessa tapaamisaikeiden ja tavoitettavuuden merkitystä kannattaa korostaa ja kertoa niiden laiminlyönnin seurauksista.
- Yhteisö on romaniyksilön tukena, ja ehdonalaistapaamisiinkin voi tulla sukua mukana.
- Väistämisvelvollisuuden vuoksi romani ei voi kulttuurisista syistä saapua sellaisille paikkakunnille, joilla asuu henkilöitä joita hänen tulee väistää.

SOSIAALITOIMEN YHTEISTYÖTAHOJA JA JÄRJESTÖJÄ ROMANIASIOISSA

Romaniasiain neuvottelukunta.....	102
Romano Missio ry.....	104
Pohjois-Suomen romanit ry.....	105

IDEOITA JA HYVIÄ KOKEMUKSIA HANKKEISTA JA PROJEKTEISTA

Ovet auki - Equal.....	107
Kulttuurinvälittäjät.....	109
TuRom-koulutus.....	110
Oulun kaupungin asumis- neuvonta hanke 2006-2008.....	112
Taloustietoinen romani talous tasapainoon -kurssi.....	113
Yhdessä eteenpäin (YE).....	114
Kurros-kerho.....	115
Lähteet.....	118

SOSIAALITOIMEN YHTEISTYÖTAHOJA ROMANIASIOISSA – JÄRJESTÖJÄ ROMANIASIAIN NEUVOTTELUKUNNAT

- Vuoden 2004 alusta lähtien lääninhallitusten asettamat, sosiaali- ja terveysministeriön alaiset alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat ovat työskennelleet romaniväestön osallistumismahdollisuuksien sekä elinolosten edistämiseksi.
- Neuvottelukunnat toimivat Etelä-Suomen läänin, Itä-Suomen läänin, Länsi-Suomen läänin ja Oulun läänin yhteydessä. Lapin läänillä on edustus Pohjois-Suomen alueellisessa romaniasiain neuvottelukunnassa.
- Pohjois-Suomen romaniasiain neuvottelukunnan suunnittelija toimii lääninhallituksessa romaniasiain asiantuntijana. Hän mm. seuraa romaniväestön elinolojen kehitystä aluetasolla ja tekee romanikulttuuria koskevaa neuvonta- ja ohjaustyötä sekä sidosryhmäyhteistyötä. Hän osallistuu myös romaniväestöä koskevaan koulutus- ja kulttuurityöhön ja toimii valtakunnallisen romaniasiain neuvottelukunnan yhdyshenkilönä.

Pohjois-Suomen alueellinen romaniasiain neuvottelukunta

Oulun lääninhallitus
Suunnittelija Henna Huttu
PL 293, 90101 OULU
puh. 020 517 8727
henna.huttu@olh.intermin.fi

ESITTELYSSÄ Henna Huttu

Henna Huttu on romani-asia-asiintuntija, jonka tehtäviin kuuluvat muun muassa romaniväestön elinolojen seuraaminen, kulttuuria koskeva ohjaus ja neuvonta sekä koulutus- ja kulttuurityö. Hän aloitti Oulun lääninhallituksen sosiaali- ja terveysosastolla syyskuussa 2006 Pohjois-Suomen romani-asia-asiain neuvottelukunnan ensimmäisenä suunnittelijana Oulun ja Lapin läänien alueella.

Aikaisemmin hän toimi vuosina 1996–2000 neuvottelukunnan vapaaehtoisena sihteerinä. Hän on myös työskennellyt luokanopettajana, kieltenopettajana, koulunkäyntiavustajana ja kouluttajana romaneille suunnatuissa työvoimapoliittisissa koulutuksissa. Vuosina 2000–2003 Henna oli Opetushallituksessa Romaniväestön koulutusyksikön Perusopetus-projektin projekti- ja tutkimussihteerinä ja kääntäjänä romanikielen oppimateriaalin sekä romanikulttuurin ohjaajan erityisammattitutkinnon työryhmissä.

Käytännössä Hennan työhön kuuluvat seuraavat asiat:

1) Osasto- ja Romani-asia-asiain neuvottelukuntatyö: Henna Huttu toimii Pohjois-Suomen romani-asia-asiain neuvottelukunnan sihteerinä, huolehtii neuvottelukunnan päätösten toimeenpanosta, seuraa romaniväestön elinolojen kehitystä ja raportoi siitä neuvottelukunnalle, sekä valmistelee ja esittelee osastolla ja neuvottelukunnassa käsiteltäviä romaniväestöä koskevia asioita.

2) Ohjaus- ja neuvontatyö: Henna Huttu huolehtii myös osastolla kuntiin ja muihin viranomaisiin päin tehtävästä romanikulttuurista ja sen vaikutuksista koskevasta ohjaus- ja neuvontatyöstä. Hän toimii romanikulttuurin ”tulkkina” viranomaisyhteistyössä ja huolehtii osastolla sidosryhmäyhteistyöstä ja verkottumisesta romaniväestöä edustavien tahojen kanssa. Henna toimii myös ehkäisevän sosiaali- ja terveydenhuollon tulosryhmässä romani-asia-asiintuntijana ja osallistuu romani- ja muita vähemmistöjä koskevaan tutkimus-, koulutus- ja kulttuurityöhön. Lisäksi hän ohjaa ja neuvoo romaniväestöä sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevissa asioissa sekä seuraa perustuslaillisten oikeuksien toteutumista vähemmistöjen osalta.

3) Yhdyshenkilötoiminta: Henna Huttu toimii lääninhallituksen yhdyshenkilönä valtakunnalliseen romani-asia-asiain neuvottelukuntaan, sekä kansainvälisiin romani-asioita käsitteleviin organisaatioihin ja järjestöihin. Tämän lisäksi hän seuraa romaniväestön olojen kansainvälistä kehitystä ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä raportoi niistä neuvottelukunnalle ja osastolle. Henna toimii myös lääninhallituksessa romanikulttuurin ja -koulutuksen yhdyshenkilönä.

- Romano Missio Ry tunnettiin ennen nimellä mustalaislähetys.
- Se on vuonna 1906 perustettu yli 100-vuotias kristillisellä arvopohjalla edelleen toimiva lastensuojelu- ja sosiaalialan palvelujärjestö.
- Sen toiminta-alueisiin kuuluvat lastensuojelu, lapsi- ja nuorisotyö, hengellinen työ sekä koulutus-, julkaisu- ja tiedotustoiminta romaniväestölle.
- Järjestön toimipaikka on Helsingissä, ja lisäksi sillä on yhteyshenkilöitä eri puolilla Suomea.
- Romano Missio toimii yhteistyössä evankelisluterilaisen kirkon, kristillisten yhteisöjen, valtion, kuntien ja muiden romaniväestön keskuudessa toimivien yhteisöjen kanssa.
- Järjestöllä on Etelä-Suomessa kolme lapsi-

Romano Missio Ry, Keskustoimisto

Vilppulantie 2 C 4, 00700 HELSINKI
Puh. (09) 3511 366, Faksi (09) 345 2517
Puh. 040 418 6160 www.romanomissio.fi

Tuula Åkerlund, toiminnanjohtaja
tuula.akerlund@romanomissio.fi

Tuula Nyman kenttäsihteeri
Puh. (09) 351 1366, GSM 050 331 6371
tuula.nyman@romanomissio.fi

Kimmo Ollikainen projektipäällikkö
Puh. 044 300 7814
kimmo.ollikainen@romanomissio.fi

ja perhekotia, joiden tavoitteena on tukea lasten kasvua ja romanien selviytymiskykyä suomalaisessa yhteiskunnassa.

- Järjestön kenttätöiden työmuotoja ovat puhelinneuvonta ja ohjaus, asumisasioissa avustaminen sekä sosiaalivastus, kuten esimerkiksi joulurahan myöntäminen.
- Järjestön opintorahasto jakaa tukea opiskelijoille romaneille.
- Tällä hetkellä Romano Mission toiminnan painopiste on yhteistyön kehittämisessä Helsingin, Vantaan ja Espoon kaupunkien kanssa.
- Romano Mission työntekijät käyvät tilauksesta kertomassa romanikulttuurista esimerkiksi oppilaitoksissa.

POHJOIS-SUOMEN ROMANIT RY

- Pohjois-Suomen Romanit ry on perustettu vuonna 2000. Yhdistyksen toimialueena on Oulun ja Lapin lääni.
- Yhdistyksen puheenjohtajana vuonna 2007 toimii Heikki Leinonen.
- Yhdistyksen tavoitteena on vahvistaa romanien kieltä ja kulttuuria sekä parantaa koulutus- ja työllisyysoloja.
- Yhdistyksen edustajat käyvät eri paikoissa, kuten esimerkiksi poliisilaitoksilla ja kouluissa kertomassa romanikulttuurista ja pyrkivät näin vähentämään ennakkoluuloja sekä lisäämään tietoa.
- Viranomaispalaverit ovat yksi yhdistyksen perustoimintamuoto.
- Yhdistyksen jäseniä voi konsultoida romaaneita koskevista kysymyksistä joko nettisivujen kautta tai soittamalla suoraan yhdistyksen yhteyshenkilöille.
- Yhdistys tekee perhetyötä järjestämällä romaniperheille tukihenkilöitä.
- Yhdistyksen edustajat rohkaisevat kaikkia asiasta kiinnostuneita ottamaan heihin yhteyttä. He auttavat mielellään erilaisissa tuki- ja neuvonta-asioissa ja ovat valmiita jakamaan kokemuksiaan.

Pohjois-Suomen Romanit ry

Rinnekuja 1, 85410 SIEVI
Puh. 044 293 3947
psr@pohjoissuomenromanit.fi
www.pohjois-suomenromanit.fi

Allan Armas Lindberg
Kulttuuripalvelut, projektipäällikkö
allan.lindberg@kotinet.com

ESITTELYSSÄ **Allan Armas Lindberg**

Armas Lindberg on ollut useiden romaniyhdistysten toiminnassa mukana aktiivisesti jo kymmenen vuotta ja esimerkiksi toiminut aiemmin pitkään Pohjois-Suomen Romanit ry:ssä puheenjohtajana ja tätä nykyä projektipäällikkönä. Hän on työskennellyt myös Oulun läänin kenttätyöntekijänä Opetushallituksen ensimmäisessä valtakunnallisessa romanilasten Perusopetusprojektissa vuosina 2001 ja 2002.

Tällä hetkellä Armas Lindberg on Pohjois-Suomen alueellisen romanasian neuvottelukunnan jäsen ja toimii Romaniasian neuvottelukunnassa jo toista nelivuotiskauttaan. Hän on mukana myös vasta perustetun Suomen romanifoorumin (FRF) toiminnassa. Lindberg toimii yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa ja lähtee tarvittaessa kulttuuritulkiksi mukaan asiakastapaamisiin. Lisäksi hän tekee valistustyötä ja jakaa tietoa romanikulttuurista muun muassa pitämällä seminaareja eri tahoille kuten sosiaalitoimelle, poliisille ja eri oppilaitoksille. Pohjois-Suomen Romanit ry:n toiminnassa hän on tiiviisti mukana myös vanhemmuutta tukevassa työssä kuten leiritoiminnassa. Muun toiminnan lisäksi Lindberg vetää erilaisia projekteja, kuten esimerkiksi jo päättyneitä Romaninuoret kouluun, ammattiin ja töihin -projektia, sekä sittemmin Yhdessä eteenpäin -projektia. Koska Lindberg toimii myös Oulun läänin ulkopuolella, hänellä on erittäin kattava tuntemus koko Suomen romaneista, ja hän tarjoaa mielellään apuaan ja asiantuntemustaan erilaisissa romanasioissa.

IDEOITA JA HYVIÄ KOKEMUKSIA HANKKEISTA JA PROJEKTEISTA OVET AUKI - EQUAL

- Ovet auki - Equal-projekti on Pohjois-Pohjanmaalla asuville romaneille suunnattu hanke, jonka tarkoituksena on kehittää koulutuksen kautta osallistujien omaa osaamista ja ammatillista tulevaisuutta. Projektin tavoitteena on myös edistää kulttuurista tasa-arvoa ja vähentää ennakkoluuloja. Projektin toteutus-aika on 1.11.2004 - 31.12.2007.
- Projektin hallinnoijana toimii Ammattiopisto Luovi (ent. Merikosken ammatillinen koulutuskeskus) ja projektin rahoittavat Euroopan sosiaalirahasto ja opetusministeriö.
- Projektin aikana on muodostunut malli hyvästä toimintatavasta koulutettaessa romani-ikäisiä. Tätä mallia voidaan käyttää myös muiden syrjäytymisvaarassa olevien opiskeli-

joiden koulutuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa.

- Projektimuotoisessa koulutuksessa on mahdollistunut muun muassa yhteistyö työvoimatoimiston kanssa, jolloin työmarkkinatuen saaminen ei ole katkennut opiskeltaessa. Tällaiset mahdolliset yhteistyön toimintamuodot on hyvä kartoittaa jo ennen koulutuksen aloittamista.
- Romaniopiskelijat ovat toimineet erinomaisena esimerkkinä alueen muille romaneille, ja ovat täten rohkaisseet myös muita romani-ikäisiä koulutukseen tai ainakin harkitsemaan koulutukseen hakeutumista.
- Projektin aikana on myös järjestetty kaikille avoimia tapahtumia, joissa kerrotaan romani-

kulttuurista, historiasta, tavoista ja perinteistä. Projektin puitteissa tuotettiin lisäksi pohjois-suomalaisesta romanikulttuurista kertova dokumenttielokuva.

- Projektin neuvonta- ja palvelutehtävien puitteissa on muun muassa tiedotettu romaneita koulutukseen ja työllistymiseen liittyvistä asioista ja annettu käytännön ohjeita, kannustusta ja tukea. Projektilla on myös palveleva puhelin, jota voivat käyttää romanien lisäksi viranomaiset ja kaikki, jotka haluavat tietoa romanasioista. Lisäksi projekti tarjoaa henkilökohtaista konsultaatiota esimerkiksi peruskoulun opettajille.
- Projektin toteuttamistapa perustuu kehittämiskumppanuuteen, mikä antaa puitteet verkostoitumiselle. Verkostoitumisen myötä pyritään vaikuttamaan alueen viranomaisiin ja elinkeinoelämään.
- Kansainvälisinä kumppaneina ovat projektit Slovakiasta, Itävallasta ja Unkarista.

Ovet auki -projektin koulutustoiminnan aikana ilmenneitä hyviä käytäntöjä:

- Ennen koulutuksen aloittamista jokaiselle romaniopiskelijalle tehdään henkilökohtainen opetussuunnitelma. Opinnot sisältävät mm. opintoneuvontaa, viestintää, informaatiotekniikkaa, kulttuurituntemusta, kansalaistaitoa sekä työelämään ja ammatinvalintaan ohjausta.
- Opintopolun lisäksi kartoitetaan mahdollinen tuen tarve ja erilaiset tukimahdollisuudet. Moniammatillista tukea tarjotaan mahdollisimman paljon.
- Ennen teoriaopetuksen alkua opiskelija perehdytetään opiskelun perusasioihin.
- Ryhmäkoot pidetään mahdollisimman pieninä opiskelijoiden suurten tasoerojen vuoksi.
- Kouluttaja perehdytetään romanikulttuuriin ennen koulutuksen alkua esimerkiksi kulttuurinvälittäjien opastuksella.
- Kouluttajan työtä ja opiskelijan oppimista helpottavat aamuisin käytävät kuulumisten vaihdot, käytännön esimerkkien tuominen opetukseen, käsitteiden tarkka avaaminen ja kuvaaminen sekä positiivisten oppimiskokemusten esille saattaminen.
- Romaniopiskelija kaipaa joustavaa, luottamuksellista auktoriteettia, joten koulutuksen järjestämiseen osallistuvien henkilöiden pysyminen samana koko koulutuksen ajan on koulutuksen loppuun saattamiseksi tärkeää.

Lisätietoja:

www.luovi.fi/ovet_auki/toiminta/index.html

KULTTUURINVÄLITTÄJÄT

- Kulttuurinvälittäjät toimivat sillanrakentajina romanikulttuurin ja valtaväestön välillä. He voivat olla myös romanihenkilöiden ja -perheiden tukena arjen ongelmatilanteissa.
- Jos jokin asia romanikulttuurissa tai työskentelyssä romaniasiakkaiden kanssa askarruttaa, kulttuurinvälittäjiin voi olla yhteydessä kuka tahansa kansalainen tai toimija. He auttavat mielellään antamalla tietoa ja tarvittaessa tulemalla mukaan työskentelyyn "kulttuuritulkiksi".
- Esimerkiksi Ammattiopisto Luovin Ovet auki -projektin aikana on palkattu projektityöntekijäksi Leif Lindberg ja kulttuuriohjaajaksi Henry Lindgren. Ovet auki -projekti toimii Oulussa vuoden 2007 loppuun saakka. Kulttuuritulkkien tehtävänä on välittää tietoa romanikulttuurista eri tahoille, kuten esimerkiksi kouluille, päiväkoteihin ja viranomaisille.
- Ovet auki -projektin päättyessä tämä arvokas ja toimivaksi havaittu toimintamuoto toivottavasti jatkuu joko omaehtoisena tai jonkin muun organisaation alla toteutettavana toimintana.

Romanikulttuurin ohjaajan ammattitutkinto:

- Tutkinnossa on kolme suuntautumisalaa: romanikielen opetus, ohjaustoiminta ja romanikulttuurisihteerin työ.
- Tutkinnossa vaadittava osaaminen osoitetaan erillisissä ammattitaidon näytöissä aidoissa työtehtävissä.
- Tutkinnon suorittaneet voivat sijoittua ammattiin esimerkiksi romanikielen ja kulttuurin ohjaajiksi eri kouluasteille, erilaisiin sosiaalialan neuvonta- ja ohjaustehtäviin, tai erilaisen romanikulttuuristen projektien tuottajiksi (kulttuuritoimi, vapaa-ajan ohjaus, opetustoimi)

Tiedustelut:

Ammattiopisto Luovi, koulutussuunnittelija,
puh. (08) 884 8539.

Lisätietoja tutkinnon muista järjestäjistä sekä tutkinnon perusteista:

www.oph.fi/nayttotutkinnot
(näyttötutkintojen haku
ja näyttötutkintojen perusteet)

Opetushallitus, Hanna Ketonen
puh. (09) 7747 7730

Sosiaali- ja terveysministeriön
romaniasiain neuvottelukunnan
pääsihteerari Sarita Friman-Korpela,
puh. (09) 160 74308.

Lisätietoja 31.12.2007 saakka:

Henry Lindgren (henry.lindgren@luovi.fi)
ja Leif Lindberg (leif.lindber@luovi.fi)

TUROM-KOULUTUS

- TuRom eli "Tuki romanille" -koulutus antaa sekä työntekijöille että romaniväestölle tilaisuuden päästä tutustumaan kulttuurisiin taustoihin ja erilaisiin ihmisiin.
- TuRom-koulutuksen on kehittänyt jyväskyläinen Romanit työelämään -projektin projektipäällikkö Kyösti Florin.
- Koulutuksen aikana päästään keskustelemaan avoimesti asioista ja osallistujilla on mahdollisuus kysellä romanikulttuuriin liittyvistä asioista ja työstää mahdollisia ennakkoluuloja.
- Tavoitteena on myös kehittää yhteistyötä ja vaikuttaa romanien yhteiskunnallisen aseman kohentamiseen.
- Ensimmäinen koulutus toteutettiin Jyväskylässä ja siihen osallistui pelkästään romaneja.
- Oulussa elokuusta 2006 toukokuuhun 2007 kestänyt koulutus oli neljäs, ja se toteutettiin yhteistyössä Ovet auki -projektin kanssa siten, että puolet osallistujista oli romaneja ja puolet romanien parissa työskenteleviä tai romanikulttuurista kiinnostuneita työntekijöitä.
- Oulun ryhmässä oli edustettuna sosiaalitoimen, opetustoimen, kirkon ja erilaisten hankkeiden työntekijöitä.
- Ryhmä kokoontui kerran kuukaudessa. Kukin koulutuskerta aloitettiin asiantuntijaluenolla ja luennon antia syvennettiin vuorovaikutuksellisella keskustelulla. Teemoina olivat mm. vuorovaikutustaidot, itsetunto ja kriisit.
- Oulussa TuRom-ryhmän toiminta tulee jatkumaan omaehtoisesti syksyllä 2007 alkavalla Silta-ryhmällä, jonka vetäjinä tulevat toimimaan TuRom-koulutuksen käyneet Jaana Pasma ja Armas Lindberg.
- Seuraavia TuRom-koulutuksia on suunniteltu Rovaniemelle, Kajaaniin ja Helsinkiin. Ryhmiin otetaan romaneja, valtaväestön edustajia ja maahanmuuttajataustaisia henkilöitä.
- TuRom-koulutuksesta saatujen kokemusten pohjalta TuRom-koulutuksesta ilmestyy elokuussa 2007 opaskirja TuRom – Onnistunut integraatio, joka käännetään myös englanniksi.

Romanit työelämään -hanke

Kyösti Florin, Projektikoordinaattori,
Jyväskylän kaupunki
kyosti.florin@jkl.fi tai
kyostiflorin@gmail.com
puh. 040 529 8061

AVOIMIN
MIELIN Romanit työelämään

ESITTELYSSÄ Kyösti Florin

Kyösti Florin on opiskellut kotikaupunkinsa Jyväskylän Kristillisessä Opistossa kasvatusalaa. Tämän ohessa hän on lisäksi opiskellut Jyväskylän yliopistossa kasvatustiedettä. Oltuaan jonkin aikaa työelämässä hänelle avautui mahdollisuus jatkaa opiskelua Kanadassa British Columbiassa, Trinity Western -yliopistossa. Siellä hän suoritti vuosina 1992–1994 Master of Religious Education -tutkinnon. Tämän jälkeen hän on ollut töissä ja opiskellut työn ohella terapia- ja perhetyötä sekä mielenterveysalaa Jyväskylän Ammatillisessa Oppilaitoksessa.

Tällä hetkellä Kyösti Florin työskentelee projektikoordinaattorina Jyväskylän kaupungin hallinnoimassa Romanit työelämään – Equal-hankkeessa. Projektissa tuetaan romaneita koulutukseen, työelämään ja yrittäjyyteen. Lisäksi projektin puitteissa tehdään asennekasvatustyötä niin romanien kuin valtaväestönkin keskuudessa. Kyösti vastaa projektissa tiedottamisesta ja TuRom – Tuki romanille -koulutuksen kehittämisestä ja toteuttamisesta. TuRom – Tuki romanille -koulutus valittiin kuuden parhaan joukkoon Talentian ja Stakesin Hyvä Käytäntö -kilpailussa keväällä 2007.

OULUN KAUPUNGIN ASUMISNEUVONTA-HANKE 2006-2008

Oulussa on käynnistetty 1.4.2006 alkaen asumisneuvonta kolmen vuoden pilottihankkeena (2006- 2008) ja se keskittyy Meri-Toppilan ja Kaakkurin asuinalueille. Asumisneuvonajina hankkeessa toimivat Jaana Pasma ja Katri Lutinen. Hankkeen osapuolina toimivat Oulun kaupungin sosiaali- ja terveystoimi, teknisen keskuksen asuntotoimi sekä vuokra-asuntojen omistajien edustajana Oulun Sivakka Oy.

Asumisneuvonnalla pyritään kehittämään eri tahojen yhteistyötä niin, että alueen asukkaiden asumisen ongelmia voidaan ennaltaehkäistä ja ratkaista syntyneet ongelmat parhaalla mahdollisella tavalla. Yhteisenä pyrkimyksenä on kehittää elinvoimainen ja toimiva verkosto asumiseen liittyvien ongelmien ehkäisemiseksi ja hyvän asumisen tukemiseksi. Hankkeen tavoitteena on parantaa vaikeasti asutettavien asiakkaiden asunnon saantia, auttaa ja tukea erityisryhmiin kuuluvien asukkaiden pitempiaikaista asumista sekä vähentää ja välttää häätöjä.

Asumisneuvot lähtivät 2006 mukaan Tu-Rom koulutukseen ja kehittämään toimintaa yhteistyössä romanitoimijoiden sekä muiden toimijoiden kanssa. Romanitietoutta on pyritty lisäämään järjestämällä kulttuurikeskustelutilaisuuksia ja työstämällä opaskirjaa romaneiden parissa työskenteleville viranomaisille sekä järjestämällä koulutus- ja tiedotustilaisuuksia sosiaalialan työntekijöille. Syksyllä 2007 järjestetään Talous tasapainoon -kursseja romaneille yhteistyössä Ovet auki -projektin romanikulttuuriohjaajien kanssa. Kulttuuritiedon lisääntyttyä työskentely romaniensa parissa on helpottunut ja työparityöskentely romanikulttuuriohjaajien kanssa on otettu työvälineeksi asiakastyöhön. Yhteistyön vahvistumisen myötä on syntynyt uusia toimintamalleja, jotka edistävät romaniväestön omaa aktiivisuutta.

OULUN KAUPUNKI
Asumisneuvontahanke 2006-2008

TALOUSTIETOINEN ROMANI -TALOUS TASAPAINOON -KURSSI

- Ammattiopisto Luovin (ent. Merikosken ammatillinen koulutuskeskus) Ovet auki -projektin kulttuurinvälittäjät järjestävät yhteistyössä Oulun kaupungin asumisneuvojen kanssa maksuttoman Talous tasapainoon -kurssin, joka on suunnattu romaneille. Ensimmäinen kurssi toteutetaan syksyllä 2007.
- Kurssin tavoitteena on auttaa osallistujia jäsentämään omaa talouttaan ja löytää välineitä raha-asioiden hoitoon. Kurssi koostuu kuudesta kahden tunnin kerrasta, joiden aikana mietitään omaa rahankäyttöä, talouden hoidon pulmatilanteita ja rahankäytön suunnittelua.
- Jokaiselle kurssilaiselle jaetaan työkirja, joka sisältää erilaisia harjoituksia. Kurssilaiset kokoavat itselleen kodinkansion johon kootaan tärkeät paperit ja esimerkiksi laskut.
- Kurssimateriaali, johon kuuluu ohjaajan opas ja kurssilaisten työkirja, on työstetty yhteistyössä Hyvän mielen talon, Nuorten ystävien, Oulunseudun nuorisoasuntoyhdistyksen ja Oulun kaupungin asumisneuvojen kanssa.
- Kurssia on järjestetty aiemmin suunnattuna erilaisille kohderyhmille kuten mielenterveyskuntoutujille, nuorille ja ylivelkaantuneille henkilöille. Vuoden 2007 aikana kurssi tullaan toteuttamaan myös maahanmuuttajille.
- Materiaalipaketti kootaan yhteen ja se tullaan julkaisemaan vuoden 2007 aikana. Materiaali laitetaan internetiin ja se on kaikkien kiinnostuneiden käytössä.

Asumisneuvoja Katri Luttinen

Asumisneuvoja Jaana Pasma

Tiedustelut 31.12.2007 saakka:

Henry Lindgren
(henry.lindgren@luovi.fi)

Katri Luttinen
(katri.luttinen@ouka.fi)

Jaana Pasma
(jaana.pasma@ouka.fi).

YHDESSÄ ETEENPÄIN (YE)

- Pohjois-Suomen Romanit ry aloitti touku-kuussa 2005 kolmivuotisen projektin Yhdessä eteenpäin (YE). Projekti jatkuu vuoden 2007 loppuun.
- Projektin tavoitteena on tukea Oululaisia romaniperheitä kokonaisvaltaisesti arkipäivän asioissa, erityisesti varhaiskasvatuksen, koulutuksen ja työllisyyskysymysten osalla. Toiminta painottaa yhteistyötä eri tahojen kanssa.
- Projektin tehtävänä on myös vaikuttaa niihin ongelmiin, joita romani kohtaa pyrkiesään elämässään ja yhteiskunnassa eteenpäin.
- Projektin päämääränä on syrjäytyneiden ja syrjäytymisuhan alaisten romanivanhempien tukeminen ja auttaminen osaksi yhteiskuntaa ja kohti oman elämänsä hallintaa. Vanhempia tuetaan myös lasten kasvatuksessa ja koulutamisessa.
- Koska projekti on määräaikainen ja kokeilu- luonteinen, toiminta on keskitetty muutamien perheisiin. Heidän kanssaan työskennellään tiiviisti koko projektin ajan ja heille on laadittu toimintaa ohjaamaan ns. "opintosuunnitelmat" jotka kattavat kaikki arkipäivän ja -elämän asiat asunto-ongelmista koulutukseen ja työllistymiseen. Projektin aikana järjestetään myös juhlia ja leirejä.
- Projektin päättyessä työ jatkuu yhdistyksen normaalin toiminnan puitteissa vapaaehtoisvoimin muun muassa perhetukityönä.
- Projektin yhtenä tavoitteena on ollut rakentaa yhteistyötä eräänlaisten malliperheiden kanssa, jotka voivat myöhemmin toimia tukena ja esimerkkinä muille perheille.
- Onnistumisen kokemukset projektin aikana kantavat hedelmää tulevaisuudessa, sillä romanien tiiviissä yhteisössä tietoa välitetään eteenpäin suusanallisesti. Näin muutamien perheiden kanssa tehty työ auttaa useampia. Tällä tavalla näennäisesti pienimuotoisen projektin kerrannaisvaikutukset ovat suuret.
- Projektiin valittiin mukaan ihmisiä, joilla oli kykyä ja halua edetä elämässään. Monet heistä ovatkin aloittaneet esimerkiksi ammat- tiopinnot.

Lisätietoja projektista Pohjois-Suomen romanit ry:stä (ks. sivu 106).

- Oulussa aloitti vuoden 2007 tammikuussa koti- ja päiväkotihoidossa oleville romanilapsille suunnattu virike- ja kielipesä Kurros eli Kärrynpyörä. Kurroksen toiminta on suunnattu 3–6-vuotiaille sekä päiväkoti- että kotihoidossa oleville romanilapsille.
- Kielipesässä tutustutaan romanien historiaan, kulttuuriin ja kieleen leikin, askartelun ja pelien avulla. Opetusvälineinä toimivat mm. muovailuvahat, leikkikalut, keppihevokset, ihmishahmot ja jopa ruokailutauot.
- Kerho kokoontuu Meri-Toppilan monipalvelukeskuksen tiloissa joka torstai kello 9.00 – 11.00. Vuonna 2007 kerhotoimintaa on yhteensä 80 tuntia ja kokoontumiskertoja 40.

- Lapsiryhmän ohjaajana toimii romanikulttuurinohjaaja Henry Lindgren, joka työskentelee tällä hetkellä Ammattiopisto Luovissa sekä kulttuurinvälittäjänä paikallisten romani- ja pääväestön välillä.
- Henry Lindgren on työssään havainnut, että monet vahvoistakin romaniperheistä tulevat lapset ovat epävarmoja ja arkoja ilmaisemaan omaa identiteettiään ja kulttuuriaan päiväkodissa ja koulussa. Henry kertoo: ”Romanimiehenä olen heille myös positiivisena esimerkkinä uudessa ammatissa ja työroolissa. Tämä on etuoikeus, mutta myös vastuullinen tehtävä. Kielipesätyön tarkoituksena on kielen lisäksi välittää lapsille myös oikeat romanikulttuuriin kuuluvat arvot ja periaatteet. Kun kult-

tuuri välitetään lapselle koko kauneudessaan ja arvokkuudessaan, hän oppii arvostamaan sen kautta myös itseään ja kaikkia ympärillään olevia. Paras palkinto lasten kanssa työskentelystä on kuitenkin lasten osoittama luottamus ja oppimisen ilo. On hyvä, että päiväkoti arvostaa tätä työtä ja haluaa tukea romanilasten kehitystä.”

- Aloite kerhon käynnistämiseksi on tullut Oulun Meri-Toppilan päiväkodin johtaja Soile Mikkoselta.
- Juuri romanilapsilla on todettu olevan tarve päiväkodinkäyntiedellytyksiä ja koulunkäyntivalmiuksia kehittäväälle, säännölliselle viriketoiminnalle. Monien työelämästä ja koulutuksesta syrjäytyneiden lapsiperheiden jakaminen on ajoittain ollut ääriajoilla niin taloudellisista kuin henkisistäkin syistä, eivätkä jo olemassa olevat palvelumuodot ole onnistuneet saamaan heitä mukaan toimintaan. Myös päiväkodissa käyminen on ollut joidenkin perheiden lapsilla epäsäännöllistä, ja ilmoittamatta jätettyjä poissaoloja on ollut paljon.
- Kerhoa suunniteltaessa johtotähtinä olivat toiminnallisuus sekä omaa kulttuuria ja kieltä sisältävien elementtien hyödyntäminen lasta motivoivina ja myönteistä minäkuvaa vahvistavina toiminnan osina.
- Oman kulttuurin huomioon ottaminen on romaneille tärkeä viesti mahdollisuudesta todelliseen, osallisuuteen perustuvaan kasvatuskumppanuuteen, jossa myös romanikulttuuri saa sille kuuluvan arvostuksen.

- Romanikielen käyttö on 1950-luvulta alkaen vähentynyt tasaisesti ja sen puhumisen taito on heikentynyt etenkin nuoremmassa polvessa siinä määrin, että ellei jotain nopeasti tehdä kieli on vaarassa kuolla. Tämän vuoksi kielen elvytystoimilla on kiire.

- Pohjois-Suomen romansiasiain neuvottelukunnan sihteerin ja suunnittelijan Henna Huttun mielestä romanilapsille suunnatun toiminnan aloittaminen Oulussa on erityisen tärkeää siksi, ettei Pohjois-Suomessa ole eteläisten läänien tapaan vielä toteutettu romanilasten varhaiskasvatushankkeita. Kielenopetustakin on vielä hyvin vähän.

- ”Vanhempien rooli on erittäin tärkeä. Kieli ei siirry takaisin kotikäyttöön itsestään. Romanivanhemmat ovat niitä avainhenkilöitä, jotka käytännössä mahdollistavat lapsensa kielenopiskelun ja tarjoavat lapselleen mahdollisuuden harjoitella romanikieltä tosielämän tilanteissa. Kielipesätoiminta vaatii sitoutumista kaikilta osapuolilta: päiväkodilta, kodilta ja ohjaajilta. Vielä ei ole liian myöhäistä elvyttää kieltä. Juuri nyt on hyvä aika toimia!”, Huttu toteaa.

KURROS-KERHO

Artikkelit ja julkaisut

- Arvinen, Kati: "Äitiysneuvolan terveydenhoitajien mielipiteitä romaniasiakkaan kulttuuritaustan merkityksestä työhönsä". 2001.
- Gelem Gelem –johdatus romanikulttuuriin. Ovet auki -projektin julkaisuja. 2006.
- Juntunen, Alpo. Väitöskirja Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa. Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 3. 1983.
- Lounela, Paavo. Romanit suomen vankiloissa. Tietosanoma. 2001.
- Etnisen hoitomallin suositus 2000. Romano Missio ry, Helsinki
- Ollikainen, Marketta: "Historiaa ei pidä unohtaa", Romaniväestön koulutusyksikön tiedotuslehti3–4/2002.
- "Opas hyväksi vuokratavaksi". Opas on suunnattu yksityisille vuokranantajille. 2003.
- "Opas terveydenhuollon ammattilaisille". Romani ja terveyspalvelut. 3. uudistettu painos. Opetushallitus, Romaniväestön koulutusyksikkö. Helsinki. 2000.
- "Romanikulttuurin erityispiirteet asumisesa". Opas on suunnattu asuntoviranomaisille.
- Romanipolitiikan strategioita. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:9. Kyösti Suonoja, Väinö Lindberg. Helsinki, 2000.
- Romanit ja kirkko – Opas seurakuntien työntekijöille ja luottamushenkilöille. Kirkkohallitus. Helsinki. 2005.
- Suomen romanit, Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2004:2, Helsinki 2004. (stm:n esitteitä 2004/2)
- Vaasan Ylioppilaslehti 9-95, teksti Pirita Vainio.

Koulutukset ja seminaarit

- TuRom-koulutus. Syksy 2006 – kevät 2007. Järjestäjät: Oulun kaupungin sosiaalitoimi, Oulun kaupungin opetustoimi, Oulun evankelis-luterilainen seurakunta ja Ammattiopisto Luovi/ Ovet auki -projekti. Paikka: Ammattiopisto Luovi, aikuiskoulutus, Oulu.

Internet-lähteitä

- Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat: www.romani.fi/Resource.phx/stm/romani/alueronkit.htx.
- Discrimination in the European Union. Euroopan Komission Eurobarometer-tutkimus 263: http://ec.europa.eu/employment_social/news/2007/jan/euro_baro_summary_en.pdf.

- Dzeno Association:
www.dzeno.cz/?c_id=13612.
- Finlex – Valtion säädöstietopankki. Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/2.
www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021.
- "Hitlerin salaa tallennettu keskustelu Suomessa." Yleisradio, Elävä arkisto. Äänite. 2006
<http://yle.fi/elavaarkisto?s=s&g=1&ag=3&t=22&a=376>.
- Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveyspalvelut / Romanit työelämään -hanke:
www.jyvaskyla.fi/sotepa/romanit_tyoelamaan.
- Kempainen, Juhani: "Mustalaisista ja heidän vaikeuksistaan vankilassa". Tutkielma, Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu. 1986. www.rskk.fi/kirjasto/ukh/8712.htm.
- Ovet auki -projekti: www.luovi.fi/ovet_auki/toiminta/index.html.
- Palm, Mirella. "Isämme sodissa – Romaniveteraanien näyttely". Tampereen romanit –yhdistyksen Internet-sivut. 2003. www.mansetori.fi/vanha_mansetori/mansetori.uta.fi/romanit/Nayttely_artikkeli_1.htm.
- Pirttilahti, Malla: "Romanikulttuurin erityispiirteet asumisessa". Ympäristöopas YO77. Ympäristöministeriö, Helsinki. 2000. www.miljo.fi/download.asp?contentid=59767&lan=fi.
- Pohjois-Suomen Romanit ry:
www.pohjois-suomenromanit.fi.
- "Romanien asema ja olosuhteet vankiloissa sekä yhdyskuntapalveluksen suorittajina". Työryhmän raportti. Rikosseuraamusviraston monisteita 2/2003.
www.rikosseuraamus.fi/uploads/26k6igza.pdf
- Romanilasten perusopetuksen tila – Selvitys lukuvuodelta 2001–2002. Opetushallitus. 2004. www.edu.fi/julkaisut/romanilasten_001-060.pdf.
- "Romani people." Wikipedia, The Free Encyclopedia. 2007. http://en.wikipedia.org/wiki/Romani_people.
- Romanit. Kansainvälisyystaidot-seminaarin portfolio. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia. 2006. www.edu.stadia.fi/~se06s1/romaniportfolio.pdf.
- Romano missio ry: www.romanomissio.fi.
- Salleh, Anna. "Romany Gypsies came out of India". ABC Science Online. 2004. www.abc.net.au/science/news/stories/s1191889.htm.
- SEIS – Suomi Eteenpäin Ilman Syrjintää. Yhdenvertaisuuslaki. <http://www.seis.fi/suomi/yhdenvertaisuuslaki/>.

- Selkkis- Romaninuorten ennaltaehkäisevän päihde- ja huumetyön projekti: www.kyt.st.
- Suomen romanit – Finitiko Romaseele. Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä: <http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/romanit.htm>. 2000.
- "Walking in the paths of Gypsies – part one". Haastattelu. Radio National. 2001. www.abc.net.au/rn/science/ockham/stories/s248265.htm).
- 2007 – European Year of Equal Opportunities for All: http://ec.europa.eu/employment_social/eyeq/index.cfm?cat_id=SPLASH.

Lehtiä:

- "Romano Boodos". Romano missio. www.romanomissio.fi/rboodos.htm.
- "Latšo Diives". Opetushallitus, romaniväestön koulutusyksikön tiedotuslehti. Esimerkki: www.dromedu-forum.org/fileet/Latso%20Diives%203-4%202002.pdf
- "Elämä ja valo". Romanilähetysyhdistys Elämä ja Valo ry. <http://www.netmission.fi/srk/elamajavallo/index.php?id=1577>.
- "Zirikli". Suomen Romaniyhdistys Ry. www.suomenromaniyhdistys.fi/lehti.html

Toimituskunta

- Katri Luttinen, Oulun kaupunki, Asumisneuvontahanke
- Jaana Pasma, Oulun kaupunki, Asumisneuvontahanke
- Henna Huttu, Oulun lääninhallitus, Sosiaali- ja terveysosasto, Pohjois-Suomen romaniasiain neuvottelukunta
- Marja-Liisa Lieppinen, Ammattiopisto Luovi, Ovet auki –projekti
- Maria Vihtkari, Ammattiopisto Luovi, Ovet auki –projekti
- Eeva-Liisa Pääkkönen, Ammattiopisto Luovi
- Leif Lindberg, Ammattiopisto Luovi, Ovet auki –projekti
- Henry Lindgren, Ammattiopisto Luovi, Ovet auki –projekti

Kuvat

Mika Kamula
Kyösti Florin
Leif Lindberg
Jyrki Halonen
Romano Mission arkisto

Taitto Ajatus

Paino KalevaPrint 2007

Lämpimät kiitokset myös muille oppaan tekoon osallistuneille!

Yhteistyössä:

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Ovet auki

Ammattiopisto Luovi
www.luovi.fi/ovet_auki

Oulun kaupunki

Sosiaali ja terveystoimi,
Asumisneuvontahanke 2006-2008
www.ouka.fi

Projektit saavat rahoituksensa Euroopan Sosiaalirahaston EQUAL-yhteisöaloitteesta.